

Fundusze
Europejskie
Program Regionalny

Rzeczpospolita
Polska

Zdrowe życie, czysty zysk

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

EWALUACJA PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 (ETAP II)

RAPORT KOŃCOWY

EWALUACJA PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH
RPO WIM 2014-2020 (ETAP II) – RAPORT KOŃCOWY

Zamawiający:

Województwo Warmińsko-Mazurskie

reprezentowane przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego

10-562 Olsztyn

ul. Emilii Plater 1

www.warmia.mazury.pl

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO
W OLSZTYNIE

Wykonawca:

EU-CONSULT Sp. z o.o

80-747 Gdańsk

ul. Toruńska 18c lokal D

www.eu-consult.pl

Zespół badawczy Wykonawcy:

Krzysztof Gutta

Maciej Borsa

Katarzyna Gutta

Tomasz Gutta

Joanna Hołub-Iwan

Michał Kazem-Bek

Małgorzata Patyńska

Marta Popiołek

Gdańsk, 2023 r.

SPIS TREŚCI

Wykaz pojęć i skrótów użytych w raporcie	7
1. Streszczenie.....	9
2. Summary	15
3. Wprowadzenie.....	20
4. Syntetyczny opis koncepcji i metodyki badania	25
5. Analiza sytuacji w województwie warmińsko-mazurskim w zakresie rewitalizacji w okresie realizacji RPO WiM 2014-2020	31
5.1. Problemy zidentyfikowane w miastach województwa warmińsko-mazurskiego na podstawie programów rewitalizacji	31
5.2. Wpływ zmian otoczenia formalno-prawnego na realizację RPO WiM 2014-2020 w obszarze rewitalizacji	35
5.3. Wpływ barier zewnętrznych na realizację RPO WiM 2014-2020	37
6. Rozkład terytorialny projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach osi VIII - obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020.....	43
7. Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na stan infrastruktury oraz jej dostępność na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim.....	50
7.1. Wpływ projektów rewitalizacyjnych na układ przestrzenno-funkcjonalny obszarów rewitalizacji	51
7.2. Wpływ działań rewitalizacyjnych na poprawę dostępności infrastruktury na obszarach rewitalizacji dla osób ze szczególnymi potrzebami	59
7.3. Wpływ projektów rewitalizacyjnych z zakresu efektywności energetycznej na spadek energochłonności budynków na obszarach rewitalizacji	64
8. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na ofertę kulturalną oraz poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym mieszkańców miast w województwie warmińsko-mazurskim.....	66
9. Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na stan środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim	76
9.1. Aspekt środowiskowy projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020.....	76
9.2. Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę stanu środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji	78
10. Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na stan przedsiębiorczości na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim	83

11. Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na dostępność i jakość usług społecznych oraz aktywizację społeczno-zawodową osób zamieszkujących obszary rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim	91
11.1. Rodzaj „miękkich” projektów realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 wpływających na jakość usług społecznych i na rozwiązywanie problemów społecznych na obszarach rewitalizacji	94
11.2. Formy aktywizacji społeczno-zawodowej mieszkańców zastosowane na obszarach rewitalizacji	97
11.3. Wpływ realizacji projektów społecznych współfinansowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na wprowadzenie nowych usług społecznych na obszarach rewitalizacji	99
11.4. Wpływ projektów społecznych współfinansowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na rozwiązywanie problemów społecznych zidentyfikowanych na obszarach rewitalizacji	103
11.5. Wpływ obligatoryjnego wymogu realizacji projektów społecznych wraz z projektami infrastrukturalnymi na proces rewitalizacji miast i jakość tych projektów	107
11.6. Wpływ rodzaju źródła finansowania projektów społecznych na ich jakość i ocenę	109
12. Ocena wartości dodanej Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego w procesie rewitalizacji miast sieci Cittaslow	111
13. Wpływ trybu wyboru projektów w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 na ich jakość i efektywność	116
14. Ocena dotychczasowego i potencjalnego wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w województwie warmińsko-mazurskim	120
14.1. Wpływ realizacji projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych na obszarach rewitalizacji oraz na realizację celu szczegółowego osi VIII – Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe	120
14.2. Ocena alokacji zaplanowanej na działania rewitalizacyjne w ramach RPO WiM 2014-2020 wobec zidentyfikowanych problemów oraz odniesionych efektów i zakładanych celów	127
14.3. Ocena dotychczas zrealizowanych projektów rewitalizacyjnych względem założonego celu i osiągniętych efektów	130
14.4. Trwałość efektów osiągniętych w ramach interwencji w zakresie rewitalizacji	136

14.5. Dalsze potrzeby wspierania rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim	139
15. Analiza nieoczekiwanych efektów realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020	142
15.1. Nieoczekiwane pozytywne efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020 i sposoby na ich wzmacnianie	142
15.2. Nieoczekiwane negatywne efekty realizacji i złe praktyki dotyczące projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020 i sposoby na ich przeciwdziałanie	146
16. Wnioski.....	150
17. Rekomendacje	172
18. Spis elementów graficznych w treści raportu	199
18.1. Spis tabel.....	199
18.2. Spis wykresów	200
18.3. Spis schematów i rysunków.....	201
19. Spis załączników	201

WYKAZ POJĘĆ I SKRÓTÓW UŻYTYCH W RAPORCIE

SKRÓT	WYJAŚNIENIE
BDL GUS	Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego
CATI	Wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo (z j. ang. Computer-Assisted Telephone Interview)
CAPI	Badanie ankietowe wspomagane komputerowo (z j. ang. Computer Assisted Personal Interview)
CAWI	Ankieta internetowa (z j. ang. Computer-Assisted Web Interview)
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
FE	Fundusze Europejskie
FGI	Badanie fokusowe (z j. ang. Focused Group Interview)
FGIO	Badanie fokusowe online (z j. ang. Focused Group Interview On-line)
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IDI	Indywidualne wywiady pogłębione (z j. ang. Individual In-depth Interview)
IZ	Instytucja Zarządzająca
JST	Jednostka samorządu terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KM	Komitet Monitorujący
OP	Oś Priorytetowa
RPO WiM 2014- 2020	Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko- Mazurskiego na lata 2014-2020
SOPZ	Szczegółowy Opis Przedmiotu Zamówienia

SKRÓT	WYJAŚNIENIE
SWOT	Akronim, oznacza metodę analizy silnych, słabych stron, szans i zagrożeń, pochodzi od pierwszych liter angielskich słów: strengths, weaknesses, opportunities, threats
SzOOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych
UE	Unia Europejska
ZIT MOF	Zintegrowane Inwestycje Terytorialne Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego
LPR	Lokalny Program Rewitalizacji

1. STRESZCZENIE

Analiza sytuacji w województwie warmińsko-mazurskim w zakresie rewitalizacji.

- Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego 34 miasta posiadały Lokalne Programy Rewitalizacji, z których wynikało, że dominującym problemem były negatywne zjawiska społeczne. Do najczęściej diagnozowanych problemów należały: bezrobocie, duża liczba osób korzystających z pomocy społecznej, przestępczość oraz niski poziom edukacji. Oprócz tego wskazywano na problemy techniczne, środowiskowe, funkcjonalno-przestrzenne oraz gospodarcze.
- W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, w 30 spośród 34 miast posiadających Lokalne Programy Rewitalizacji, zrealizowane zostały projekty rewitalizacyjne z Osi Priorytetowej VIII – Obszary wymagające rewitalizacji, co wskazuje na objęcie wsparciem 88% miast charakteryzujących się kumulacją negatywnych zjawisk społecznych.
- Następujące w badanym okresie zmiany otoczenia formalno-prawnego nie miały znaczącego wpływu na realizację projektów w ramach RPO WiM 2014-2020. Beneficjenci radzili sobie ze zmianami, traktując je jako coś koniecznego.
- W okresie funkcjonowania Regionalnego Programu Operacyjnego pojawiło się wiele barier zewnętrznych, które miały negatywny wpływ na realizację projektów rewitalizacyjnych. Do najważniejszych należały: wzrost cen i utrudniony dostęp do surowców spowodowane kryzysem gospodarczym oraz wybuchem wojny w Ukrainie, a także opóźnienia i brak możliwości realizacji projektów miękkich spowodowane pandemią koronawirusa COVID 19. Pomimo pojawiających się barier projekty w większości udawało się zakończyć dzięki wsparciu Instytucji Zarządzającej, która chętnie pomagała rozwiązywać problemy związane z zaistniałą sytuacją.

Wpływ projektów rewitalizacyjnych na stan infrastruktury oraz jej dostępność.

- Na poprawę stanu infrastruktury bezpośrednio wpływały projekty realizowane w ramach Osi Priorytetowej VIII – Obszary wymagające rewitalizacji. Łącznie podpisano 129 umów na dofinansowanie projektów z tej osi, spośród których do września 2022 roku objęto wsparciem 144 obiekty infrastrukturalne (66,36% wartości zaplanowanej przez beneficjentów w projektach) oraz otwarto przestrzeń utworzoną lub rekultywowaną na obszarach miejskich o powierzchni 481 998,00 m² (42,17% zaplanowanej w projektach wartości).
- Wyniki przeprowadzonych badań jednoznacznie wskazywały na istnienie pozytywnego wpływu realizacji projektów na układ przestrzenno-funkcjonalny miast oraz stan infrastruktury. Zarówno beneficjenci Osi VIII, jak i mieszkańcy miast, sygnalizowali widoczny rozwój przestrzeni publicznych oraz poprawę

stanu budynków. Szczególnie widoczne zmiany nastąpiły w miastach realizujących projekty w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

- W ramach projektów rewitalizacyjnych z Osi VIII, do potrzeb osób z niepełnosprawnościami dostosowano 143 budynki, co stanowi 72,96% wartości zadeklarowanej w projektach. Działania prowadzone w ramach Osi VIII RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do poprawy dostępności infrastruktury dla osób ze szczególnymi potrzebami, w szczególności na terenie miast zrzeszonych w sieci Cittaslow, jednak nie jest to stopień odpowiadający istniejącemu zapotrzebowaniu.
- Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi IV – Efektywność energetyczna przyczyniły się do spadku energochłonności budynków w wysokim stopniu. Potwierdzają to zarówno osiągnięte wartości wskaźników wskazujące na redukcję emisji zanieczyszczeń, jak i beneficjenci realizowanych działań, którzy odczuwali przede wszystkim pozytywny wpływ ekonomiczny wynikający z mniejszych potrzeb energetycznych zmodernizowanych budynków.

Wpływ projektów rewitalizacyjnych na ofertę kulturalną oraz poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym mieszkańców.

- Na ofertę kulturalną oraz poziom uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym bezpośrednio wpływały projekty realizowane w ramach Osi VI – Kultura i dziedzictwo. Łącznie podpisano umowy na dofinansowanie 38 projektów o charakterze rewitalizacyjnym z tej osi. Według stanu na koniec września 2022 r. zakończonych było 15 projektów rewitalizacyjnych z Osi Priorytetowej VI (niecałe 40%). W związku z tym większość wskaźników nie osiągnęła wartości docelowych ustalonych przez beneficjentów, za co w dużej mierze odpowiadała pandemia i związane z nią obostrzenia.
- Z badań przeprowadzonych wśród mieszkańców miast województwa warmińsko-mazurskiego wynika, że poprawiła się dostępność oraz różnorodność oferty kulturalnej i osiągnęła poziom, który satysfakcjonował lokalną społeczność.
- Według opinii badanych przedstawicieli beneficjentów Osi VI aktywizacja mieszkańców oraz „pokazanie” im możliwości wykorzystywania dostępnych w wyniku rewitalizacji miejsc i przestrzeni kulturalnych będzie efektem trwałym. Pomimo nieosiągnięcia założonych wskaźników z powodu pandemii, wskazywano na duże zainteresowanie ofertą kulturalną.

Wpływ projektów rewitalizacyjnych na stan środowiska naturalnego.

- W projektach rewitalizacyjnych beneficjenci zaplanowali utworzenie 1,1 mln m² otwartych przestrzeni utworzonych lub rekultywowanych na obszarach miejskich. Do września 2022 roku zrealizowano 42,2% tej wartości. Mimo to liczba osób korzystających z tych obszarów przekroczyła zakładaną w projektach wartość o nieco ponad 9%.

- Niektóre z projektów rewitalizacyjnych dotyczyły bezpośrednio terenów zieleni i parków miejskich, natomiast wiele z nich zakładało zagospodarowanie terenów otaczających rewitalizowany obiekt. W związku z tym spora część projektów uwzględniała aspekt środowiskowy, choć najczęściej wymienianymi projektami mającymi wpływ na poprawę stanu środowiska były działania termomodernizacyjne.
- Wśród realizacji można niestety znaleźć przykłady betonowania placów i rynków miejskich, co wpłynęło na zmniejszenie powierzchni biologicznie czynnej na tych obszarach, jednak wśród beneficjentów pojawiały się refleksje dotyczące popełnionych błędów i chęć ich poprawy poprzez zazielenianie miast.

Wpływ projektów rewitalizacyjnych na stan przedsiębiorczości.

- W ramach RPO WiM 2014-2020 realizowane były tylko dwa projekty rewitalizacyjne z zakresu poprawy przedsiębiorczości, choć inne działania miały pośredni wpływ na rozwój tego sektora. Niektóre projekty generowały nowe miejsca pracy, a inne, wpływając na poprawę estetyki przestrzeni miast, zachęcały przedsiębiorców do lokowania swoich siedzib, sklepów i usług w rewitalizowanych miejscach.
- Na rynek pracy mocno wpłynęła pandemia, przez co spora część badanych mieszkańców dostrzegała negatywne zmiany w tym sektorze. Respondenci wskazywali, że o ile pracy nie brakuje, to wynagrodzenia za nią są bardzo niskie. Przedsiębiorcy oceniali aktualny stan przedsiębiorczości gorzej niż przed 2014 rokiem, jednak jako czynniki warunkujące wskazywano pandemię i inflację, które znacząco wpłynęły na kryzys w tym sektorze i spowodowały zamknięcie się wielu firm.

Wpływ projektów rewitalizacyjnych na dostępność i jakość usług społecznych oraz aktywizację społeczno-zawodową.

- Na dostępność i jakość usług społecznych oraz aktywizację społeczno-zawodową bezpośredni wpływ miały projekty realizowane w ramach Osi XI – Włączenie społeczne, w ramach której podpisano umowy na dofinansowanie 31 projektów o charakterze rewitalizacyjnym. Do września 2022 roku prawie wszystkie wskaźniki zostały osiągnięte, a w wielu przypadkach wartości zostały przekroczone.
- Katalog usług społecznych już przed realizacją projektów w ramach RPO WiM 2014-2020 był bardzo obszerny, więc nie tworzone zupełnie nowych. Regionalny Program Operacyjny przyczynił się jednak do zdecydowanego upowszechnienia, rozszerzenia oferty i uatrakcyjnienia jej.
- Średnio największy progres w jakości usług społecznych dostrzegali mieszkańcy miast będących w sieci Cittaslow, następnie mieszkańcy miast z projektami rewitalizacyjnymi spoza sieci Cittaslow, a najmniejszy rozwój wskazywali mieszkańcy miast nieobjętych projektami rewitalizacyjnymi.

Również w kwestii zmniejszenia się ilości problemów społecznych najbardziej pozytywną zmianę dostrzegali mieszkańcy miast z sieci Cittaslow.

- W ramach projektów rewitalizacyjnych często uruchamiane były centra aktywności zawodowej/społecznej/lokalnej, w których miały miejsce działania aktywizujące mieszkańców. Aktywizacja społeczna realizowana była m.in. poprzez poradnictwo psychologiczne, warsztaty motywacyjne, grupy samopomocowe, treningi postaw życiowych, a także poprzez zachętę do uczestnictwa w kulturze. Analiza wskaźników wskazała, że różnego rodzaju warsztaty ukończyło znacznie więcej osób niż zakładano.
- Idea, aby wraz z procesem inwestycji infrastrukturalnych odbywały się projekty społeczne, była odbierana bardzo pozytywnie. Można stwierdzić głębokie i dojrzałe rozumienie tego czym jest i czym powinna być rewitalizacja. Również jakość obligatoryjnych projektów społecznych towarzyszących projektom infrastrukturalnym oceniana była bardzo wysoko.

Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego

- Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego posiadał cel główny dotyczący wspierania włączenia społecznego i walki z ubóstwem oraz lepszej jakości życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe i został uzupełniony 10 celami szczegółowymi. Z przeanalizowanych danych wynika, że planowane wartości wskaźników zostaną osiągnięte.
- Wartość dodana wynikająca z realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach sieci miast Cittaslow jest absolutnie dostrzegalna. Zapewnienie wsparcia merytorycznego, współpraca pomiędzy jednostkami, koordynacja projektów, nakreślenie jednej wspólnej strategii stanowiło impuls rozwojowy dla wielu małych miast z regionu, które dzięki tym projektom zaczęły odżywać i rozkwitać.
- Pośród wszystkich przebadanych mieszkańców miast województwa warmińsko-mazurskiego, to właśnie mieszkańcy miejscowości z sieci Cittaslow wskazywali na największy rozwój spowodowany realizacją projektów rewitalizacyjnych.

Efektywność i jakość projektów rewitalizacyjnych ze względu na ich tryb wyboru do dofinansowania

- W ramach Osi VIII – Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 funkcjonowały 4 tryby wyboru projektów: pozakonkursowy w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego, konkursowy w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego, konkursowy w ramach wydzielonej dla ZIT bis linii budżetowej oraz konkursowy w ramach konkursów otwartych.

- Wszystkie analizowane tryby wyboru projektów miały, mniej lub bardziej, pozytywny wpływ na ich jakość i efektywność. Najbardziej pozytywny wpływ cechował tryby – konkursowy oraz pozakonkursowy w ramach sieci Cittaslow. Nieco mniej efektywne i wydajne były tryby – konkursowy w ramach konkursów otwartych oraz konkursowy w ramach wydzielonej dla ZIT Bis linii budżetowej, jednak wciąż ich wpływ należy ocenić pozytywnie.
- Miasta realizujące projekty w ramach sieci Cittaslow charakteryzowały się najwyższym poziomem realizacji zaplanowanych w projektach wskaźników. Tryb konkursowy dla Cittaslow był najbardziej wydajny w kontekście czasu realizacji projektów oraz średniego dofinansowania.

Ocena dotychczasowego i potencjalnego wpływu projektów na poprawę jakości życia społeczności.

- Cel szczegółowy osi VIII: Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe, miał zostać osiągnięty poprzez realizację przedsięwzięć/projektów zintegrowanych, łączących w sobie aspekty społeczne, gospodarcze, środowiskowe, techniczne oraz przestrzenno-funkcjonalne. Poziom osiągnięcia wskaźników produktu przypisanych do działań w ramach tej osi w kontekście wartości docelowej zaplanowanej w SzOOP, należy ocenić jako wysoki: Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] (poziom realizacji 351%) oraz otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m2] (poziom realizacji 84%). A należy pamiętać, że część projektów jest jeszcze realizowana.
- Analiza wskaźników dotyczących problemów społecznych wykazała spadek wartości wskaźników opisujących negatywne zjawiska społeczne, takie jak: liczba osób bezrobotnych czy liczba osób korzystających z pomocy społecznej. Ograniczenie tych dwóch problemów przekłada się na zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.
- Nakłady inwestycyjne poniesione na projekty rewitalizacyjne odpowiadały zakładanym efektom rzeczowym. Poziom wykorzystania alokacji na Oś VIII wyniósł na koniec 2021 roku 96,80%. Oznacza to, że większość środków została już zakontraktowana, a więc nie ma obaw, że środki zostały przeznaczone na takie obszary, gdzie zainteresowanie realizacją projektów mogło być zbyt małe.
- Potencjalna trwałość projektów wiąże się przede wszystkim ze wzrostem kapitału społecznego, na który wpłynął wymóg realizacji projektów miękkich razem z projektami infrastrukturalnymi. Z analizy wskaźników dla Osi VI, VIII oraz XI wynika, że istnieje nieustające zainteresowanie różnymi działaniami realizowanymi na zrewitalizowanych obszarach, a wskaźniki utrzymujące się dotychczas na wysokim poziomie, wskazują na potencjalną trwałość projektów.

Nieoczekiwane efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych.

- Za nieoczekiwany efekt można uznać faktyczne zainteresowanie się mieszkańców miast przestrzenią wokół nich i zauważenie, jak jej wygląd i funkcjonalność wpływa na codzienną jakość życia. Innym pozytywnym efektem projektów rewitalizacyjnych był wzrost kapitału społecznego w miastach Warmii i Mazur.
- Jako nieoczekiwany negatywny efekt można wskazać duży stopień wybetonowania powierzchni miast skutkujący zmniejszaniem powierzchni biologicznie czynnej. Ponadto realizacja projektów mogła sprawić, że zwiększyły się kontrasty między zrewitalizowanymi obszarami, a tymi, w których nie były prowadzone żadne działania.

2. SUMMARY

Analysis of the situation in terms of revitalisation in warmian-masurian voivodeship

- Thirty four cities based in warmian-masurian voivodeship have Local Revitalisation Programmes, in which it is shown that social problems are dominant. The most frequently diagnosed problems includes: unemployment, a large number of people using social assistance, crime and low level of education. In addition: technical, environmental, functional, spatial and economic problems were pointed out.
- Thirty out of thirty four cities with Local Revitalisation Programmes have implemented revitalisation projects from Priority Axis 8 – Areas requiring revitalisation of Regional Operational Program for Warmian-Masurian Voivodeship 2014-2020. That indicates that 88% of the cities with an accumulation of social problems were supported.
- Changes in the formal and legal environment that took place in the analysed period did not have a significant impact on the implementation of projects under RPO WiM 2014-2020. The beneficiaries coped with the changes, treating them as something necessary.
- During the functioning of RPO WiM 2014-2020 many external barriers have appeared which had a negative impact on the implementation of revitalisation projects. The most important of those includes: increase in prices and difficult access to raw materials, which were caused by the economic crisis and the outbreak of war in Ukraine, as well as delays and inability to implement social projects caused by the coronavirus pandemic. Despite the emerging barriers, most projects were successfully completed thanks to the support of the Managing Authorities, which willingly helped to solve problems related to the situation.

Impact of revitalisation projects on the state of infrastructure and its availability

- The improvement of the infrastructure was directly influenced by the projects implemented under Priority Axis 8 – Areas requiring revitalisation. A total of 129 agreements were signed for co-financing projects under this axis, of which 144 infrastructural objects were supported until September 2022 (which is 66,36% of the value planned in projects) and 481 998 square meters of new or reclaimed spaces were opened (42,17% of the target value).
- The result of the research clearly indicated the existence of a positive impact of implemented projects on the spatial and functional layout of the cities and the condition of infrastructure. Both the beneficiaries of Axis 8 and the inhabitants of cities pointed out a visible development of public spaces and an improvement in the condition of buildings. Particularly visible changes took place in cities implementing projects within the supra-local network of Cittaslow cities.

- As part of revitalisation projects under Axis 8, 143 buildings were adapted to the needs of people with disabilities (72.96% of the planned value). The activities carried out under Axis 8 contributed to improving the accessibility of infrastructure for people with special needs, in particular in the Cittaslow cities, but it is not yet a level that corresponds to the existing demand.
- Revitalisation projects implemented under Axis 4 – Energetic efficiency contributed to a significant decrease in the energy intensity of buildings. This was confirmed both by the achieved indicator values indicating the reduction of pollutant emissions and by the beneficiaries, who felt primarily a positive economic impact resulting from the modernised buildings.

Impact of revitalisation projects on the cultural offer and the level of participation of residents in the cultural life

- The impact of revitalisation projects on the cultural offer and the level of participation of residents in the cultural life were directly influenced by the projects implemented under Priority Axis 6 – Culture and heritage. A total of 38 agreements were signed for co-financing projects under this Axis. Fifteen revitalisation projects from Priority Axis 6 were completed as of the end of September 2022 (less than 40%). Therefore most of the indicators did not reach the values set by the beneficiaries, which was largely due to the pandemic and related restrictions.
- The research conducted among the inhabitants of the cities of the warmian-masurian voivodeship shows that the accessibility and diversity of the cultural offer has improved and reached a level that satisfies the local communities.
- According to the surveyed representatives of the beneficiaries of Priority Axis 6, cultural activation of the inhabitants and possibilities of using the places and cultural spaces available as a result of revitalisation will be a lasting effect. Despite the failure to achieve the assumed indicators, great interest in the cultural offer was indicated.

Impact of revitalisation projects on the condition of the natural environment

- In the revitalisation projects beneficiaries planned to create 1.1 million m² of open or rehabilitated urban areas. By September 2022, 42.2% of the that value had been achieved. Despite this, the number of people using these areas exceeded this value by just over 9%.
- Some of the revitalisation projects concerned directly green areas and city parks, while many of them assumed the development of the areas surrounding the revitalised facilities. Therefore, a large part of the projects took into account the environmental aspect, although the most frequently mentioned projects were those regarding thermal modernization of buildings.
- Unfortunately among the implementations, there were examples of concreting city and market squares, which resulted in the reduction of biologically active areas, but beneficiaries were able to see that mistakes were made and they

have showed the desire to improve them by implementing more greenery into the cities.

Impact of revitalisation projects on the condition of entrepreneurship

- Only two revitalisation projects were implemented directly in the field of improving entrepreneurship, although other activities had an indirect impact on the development of this sector. Some projects generated new jobs, and others have encouraged entrepreneurs to locate their headquarters, shops and services in revitalised places by improving the aesthetics of urban space.
- The labor market has been strongly affected by the pandemic, which means that a large part of the surveyed residents see negative changes in this sector. The respondents pointed out that while there is no shortage of work, the fees received for it are very low. Entrepreneurs assessed the current state of entrepreneurship worse than before 2014, but the pandemic and inflation were indicated as the determining factors. It had a significant impact on the crisis in this sector and caused the closure of many companies.

The impact of revitalisation projects on the availability and quality of social services as well as social and professional activation

- The availability and quality of social services as well as social and professional activation were directly influenced by projects implemented under Priority Axis 11 - Social inclusion. A total of 31 agreements were signed for co-financing projects under this Axis. By September 2022, almost all indicators had been achieved and in many cases the values were exceeded.
- The catalog of social services was already very extensive before the implementation of projects under RPO WiM 2014-2020, therefore completely new services were not created. However, the Regional Operational Program contributed to a definite dissemination, extension of their offer and its attractiveness.
- On average the greatest progress in the quality of social services was noticed by the inhabitants of cities which were implementing projects within the supra-local network of Cittaslow, followed by the inhabitants of cities with implementing revitalisation projects outside of the Cittaslow network, and the smallest development was indicated by the inhabitants of cities which were not covered by revitalisation projects. Also in terms of the reduction in the number of social problems, the most positive change was noticed by the inhabitants of the cities from the Cittaslow network.
- As part of revitalisation projects, centers of professional/social/local activities were often launched. Social activation was carried out through for example: psychological counseling, motivational workshops, self-help groups, life attitude training and also by encouraging participation in culture. The analysis of indicators showed that many more people than expected completed various types of workshops.

- The idea that the process of infrastructural investments should be accompanied by social projects was received very positively by the beneficiaries. There is a deep and mature understanding of what revitalisation is and what it should be. The quality of obligatory social projects accompanying infrastructure projects was also rated very highly.

A supra-local revitalisation program of the Cittaslow cities network in Warmian-Masurian Voivodeship

- The supra-local revitalisation program of the Cittaslow cities network had the main objective of supporting social inclusion and combating poverty as well as providing a better quality of life for the communities living in the problem areas and was supplemented with 10 specific objectives. The analysed data showed that the planned indicator values will be achieved.
- The added value resulting from the implementation of revitalisation projects within the Cittaslow cities network is absolutely noticeable. Providing of the substantive support, cooperation between units, coordination of projects and having one common strategy was a development impulse for many small towns in the region, which thanks to these projects began to revive and flourish.
- Among all the surveyed inhabitants of the cities of the Warmian-Masurian Voivodeship it was the inhabitants of the towns from the Cittaslow network who indicated the greatest development caused by the implementation of revitalisation projects.

Efficiency and quality of revitalisation projects due to their mode of selection for co-financing

- There were 4 modes of project selection Under Priority Axis 8 – Areas requiring revitalization of the RPO WiM 2014-2020: non-competitive under the Cittaslow supra-local program, competitive under the Cittaslow supra-local program, competitive under the ZIT bis budget line and competitive in open competitions.
- All of the analysed modes of project selection had more or less positive impact on their quality and effectiveness. The most positive impact was achieved by competitive and non-competitive modes under the Cittaslow supra-local program. Slightly less effective and efficient were the competitive mode in open competitions and competitive mode under the ZIT bis budget line, but their impact should still be assessed positively.
- Cities implementing projects within the Cittaslow network had the highest level of implementation of the indicators planned in projects. The competition mode for Cittaslow was the most efficient in terms of project implementation time and average co-financing.

Assessment of the current and potential impact of projects on improving the quality of life of the communities

- Axis 8 specific objective Better quality of life of communities living in problematic areas was set to be achieved through the implementation of integrated projects combining social, economic, environmental, technical, spatial and functional aspects. The level of achievement of the product indicators assigned to the measures under this axis, in the context of target value should be assessed as high: Number of supported infrastructure facilities located in revitalised areas [pcs.] (implementation level: 351%) and open space created or rehabilitated in urban areas [m²] (implementation level: 84%). However, it should be taken into account that some projects are still being implemented.
- The analysis of indicators related to social problems showed a decrease in the value of indicators describing negative social phenomena, such as: the number of unemployed people or the number of people using social assistance. Reducing these two problems translates into a reduction in the number of people at risk of poverty and social exclusion.
- Investment outlays incurred on revitalisation projects corresponded to the assumed tangible effects. At the end of 2021, the level of utilization of the allocation for Axis 8 was 96.8%. This means that most of the funds have already been contracted, so there is no fear that the funds have been allocated to areas where interest in project implementation might have been too small.
- The potential sustainability of projects is primarily related to the increase in social capital, which was influenced by the requirement to implement social projects together with infrastructural projects. The analysis of the indicators for Axis 6, 8 and 11 shows that there is a constant interest in various activities implemented in revitalised areas and the indicators, which have so far remained at a high level, indicate the potential sustainability of the projects.

Unexpected effects of revitalisation projects

- The actual interest of city dwellers in the space around them and noticing how its functionality affects the everyday quality of life can be considered an unexpected effect. Another positive effect of revitalisation projects is the increase of social capital in the cities of Warmian-Masurian Voivodeship.
- As an unexpected negative effect the reduction of biologically active areas can be indicated. In addition, the implementation of the projects could increase the contrasts between revitalised areas and other areas.

3. WPROWADZENIE

W 2014 roku Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego wynegocjował z Komisją Europejską program rozwoju dla Warmii i Mazur pn. „Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020” (RPO WiM 2014-2020)¹. Wysokość wkładu środków Unii Europejskiej w ramach RPO WiM 2014-2020 wyniosła 1 748 413 407 euro².

Program ten był jednym z elementów realizacji polityki regionalnej w województwie warmińsko-mazurskim w perspektywie finansowej UE 2014-2020, następcą RPO WiM 2007-2013 oraz głównym narzędziem finansującym Strategię rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. RPO WiM 2014-2020 realizowało 11 celów tematycznych, wskazanych w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1303/2013³ (zwanego „rozporządzeniem ogólnym”) oraz w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2020/2221 z dnia 23 grudnia 2020r.⁴ Dlatego też było programem wielowątkowym, koncentrującym się m.in. na: warmińsko-mazurskiej gospodarce i kształceniu dla niej kadr, zmianie sytuacji na rynku pracy, poprawie dostępu do usług publicznych, przełamaniu wykluczenia energetycznego regionu, ochronie środowiska przyrodniczego, zachowaniu dziedzictwa naturalnego i kulturowego, wypełnianiu luk w systemie transportowym, rewitalizacji miast i ich społeczności oraz ograniczaniu ubóstwa w regionie.

Cele programu były osiąganę poprzez realizację działań w ramach dwunastu merytorycznych osi priorytetowych, wspartych środkami pomocy technicznej, tj.:

- I. Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur,
- II. Kadry dla gospodarki,
- III. Cyfrowy region,
- IV. Efektywność energetyczna,
- V. Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów,
- VI. Kultura i dziedzictwo,
- VII. Infrastruktura transportowa,
- VIII. Obszary wymagające rewitalizacji,

1 Dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego 24 marca 2015 r. (z późni. zm.).

2 W 2021 r. budżet Programu został zasilony zasobami REACT-EU w wysokości 20 141 312 EUR stanowiącymi wkład EFRR.

3 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1303/2013 z dnia 13 grudnia 2013 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, Funduszu Spójności, Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego objętych zakresem wspólnych ram strategicznych oraz ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego i Funduszu Spójności, oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006.

⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2221 z dnia 23 grudnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1303/2013 w odniesieniu do zasobów dodatkowych i przepisów wykonawczych w celu zapewnienia pomocy na wspieranie kryzysowych działań naprawczych w kontekście pandemii COVID-19 i jej skutków społecznych oraz przygotowanie do ekologicznej i cyfrowej odbudowy gospodarki zwiększającej jej odporność (REACT-EU).

- IX. Dostęp do wysokiej jakości usług publicznych,
- X. Regionalny rynek pracy,
- XI. Włączenie społeczne,
- XIII. Odporna i zdrowa gospodarka przyszłości.

Instytucją Zarządzającą RPO WiM 2014-2020 (IZ RPO WiM 2014-2020), odpowiedzialną za całokształt zagadnień związanych ze sprawnym i efektywnym systemem realizacji RPO WiM 2014-2020, był Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Rewitalizacja jest reakcją na zachodzące w przestrzeni miejskiej procesy degradacji technicznej, społecznej i gospodarczej oraz wynikające z nich zjawiska kryzysowe. Rozwiązywanie tych problemów oraz wyprowadzanie ze stanu kryzysowego powinno odbywać się w procesie opracowywania programów rewitalizacji, poczynając od wyznaczenia granicy obszaru zdegradowanego, czyli miejsca koncentracji negatywnych zjawisk:

- społecznych (bezrobocie, ubóstwo, przestępczość, problemy edukacyjne, niski kapitał społeczny, niewystarczający poziom uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym),
- gospodarczych (niski stopień przedsiębiorczości, słaba kondycja lokalnych przedsiębiorstw),
- środowiskowych (degradacja środowiska naturalnego, przekroczenie norm środowiskowych, składowanie odpadów w miejscach na ten cel nieprzeznaczonych),
- przestrzenno-funkcjonalnych (niewystarczające wyposażenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, brak dostępu do podstawowych usług, niedostosowanie rozwiązań urbanistycznych do zmieniających się funkcji obszaru, niski poziom obsługi komunikacyjnej, deficyt lub niska jakość terenów publicznych),
- technicznych (degradacja stanu technicznego obiektów budowlanych – przede wszystkim mieszkaniowych, brak rozwiązań technicznych umożliwiających efektywne korzystanie z obiektów budowlanych – w szczególności w zakresie energooszczędności i ochrony środowiska).

Zawarta w RPO WiM 2014-2020 diagnoza wyzwań, potrzeb i potencjałów obszarów objętych programem wskazuje, że w momencie przygotowania programu w województwie warmińsko-mazurskim następowała utrata funkcji społeczno-gospodarczych małych i średnich miast w wyniku silnej konkurencji zewnętrznej oraz pogarszającej się sytuacji w gminach otaczających te miasta. Były to także konsekwencje procesów historycznych – na Warmii i Mazurach wciąż widoczne były negatywne skutki zapoczątkowanej w Polsce transformacji w 1989 r. Dużym problemem było również zjawisko pozostawania bez pracy w dłuższym okresie czasu, skutkujące ubóstwem i wykluczeniem społecznym. W zaniedbanych częściach miast (zniszczona zabudowa, dekapitalizacja infrastruktury technicznej) i na terenach blokowisk (pozbawionych funkcjonalnych przestrzeni publicznych,

skupiających aktywność społeczną) skoncentrowały się negatywne zjawiska społeczne (np. niska aktywność gospodarcza i zawodowa, bezrobocie, natężenie zjawisk patologicznych, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych).

Poprawa sytuacji w tym obszarze stanowiła wyzwanie polityki rozwoju prowadzonej z pomocą funduszy strukturalnych. W konsekwencji 93 539 975 EUR (tj. ok. 5,35 % środków RPO WiM 2014-2020) przeznaczono na działania dedykowane infrastrukturalnym przedsięwzięciom rewitalizacyjnym służącym przeciwdziałaniu negatywnym zjawiskom społecznym i wykorzystaniu potencjału ludnościowego zamieszkującego zdegradowane części miast w ramach osi VIII RPO WiM 2014-2020 (PI 9b).

Według stanu na 31 maja 2022 r. ok. 95% środków przeznaczonych na realizację VIII osi priorytetowej Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 zostało już zakontraktowanych⁵. Ponad 62% projektów (80/129 projektów) w pełni zakończono. Taki stopień wykorzystania środków w ramach Programu może już być podstawą do zbadania aktualnych i potencjalnych efektów tej interwencji. Poznanie wpływu wsparcia udzielonego w ramach RPO WiM 2014-2020 na jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe może przyczynić się do ewentualnych modyfikacji realizacji interwencji, a także aktualizacji przyjętych założeń w tym zakresie w okresie programowania na lata 2021-2027.

Jako że rewitalizacja jest procesem kompleksowym, a jej realizacja powinna następować poprzez przedsięwzięcia całościowe i integrujące różnego rodzaju interwencje, w RPO WiM 2014-2020 zaplanowano również wsparcie działań komplementarnych w ramach innych Priorytetów Inwestycyjnych:

- 3a Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwienie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również przez inkubatory przedsiębiorczości (oś I Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur),
- 4c Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystania odnawialnych źródeł energii w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i sektorze mieszkaniowym (oś IV Efektywność energetyczna),
- 4e Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających działanie łagodzące na zmiany klimatu (oś IV Efektywność energetyczna),
- 6c Zachowanie, ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego (oś VI Kultura i dziedzictwo),

⁵ Na podstawie Stanu wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 (na 31 maja 2022 r.)

w ramach których realizowane były projekty rewitalizacyjne z zakresu przedsiębiorczości, efektywności energetycznej oraz kultury i dziedzictwa.

Zgodnie z logiką procesu rewitalizacji, projektom infrastrukturalnym (współfinansowanym z EFRR w ramach RPO WiM 2014-2020) powinny towarzyszyć powiązane z nimi działania społeczne, których cele są zgodne z celami Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach osi priorytetowych ukierunkowanych m.in. na samozatrudnienie (PI 8i, oś X Regionalny rynek pracy) a także rozwój przedsiębiorczości społecznej (PI 9v), poprawę dostępu do usług publicznych (PI 9iv), aktywizację środowisk zagrożonych wykluczeniem i ubogich (PI 9i) wspierane w ramach osi XI Włączenie społeczne RPO WiM 2014-2020. Projekty społeczne mogą być realizowane również bez wsparcia EFS, przy czym najważniejsze, aby cele projektów społecznych były spójne z celami programów rewitalizacji i z nich wynikały.

Ze względu na znaczenie projektów społecznych w procesie rewitalizacji, w Szczegółowym opisie osi priorytetowej Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 wskazano, że wymogiem obligatoryjnym realizacji projektu infrastrukturalnego jest realizacja co najmniej jednego projektu społecznego (finansowanego z EFS w ramach RPO WiM 2014-2020 lub realizowanego bez wsparcia EFS w ramach RPO WiM 2014-2020) pozostawającego w ścisłym powiązaniu z projektem finansowanym z EFRR w ramach osi VIII RPO WiM 2014-2020. Brak realizacji tego wymogu oznacza brak możliwości dofinansowania projektu w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji lub – jeżeli takie dofinansowanie zostało przyznane – konieczność jego zwrotu.

Kompleksowy charakter rewitalizacji wspieranej w ramach RPO WiM 2014-2020 został podkreślony poprzez zaplanowanie wsparcia dla działań infrastrukturalnych, gospodarczych, energetycznych, środowiskowych oraz społecznych. Dlatego też badanie swym zakresem objęło nie tylko VIII oś priorytetową RPO WiM 2014-2020, ale również pozostałe zagadnienia, takie jak efekty społeczne zachodzące w wyniku przeprowadzonej interwencji. W konsekwencji, ewaluacja efektów rewitalizacji wspieranej w ramach Programu stanowi ważny element oceny wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 w tym zakresie.

Istotną częścią procesu rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim był Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego. Celem programu była równoległa, skoordynowana i kompleksowa rewitalizacja miast wchodzących w skład sieci tak, aby zachowując swój unikalny charakter i walory, mogły jednocześnie oferować mieszkańcom lepszą jakość życia, a także usługi o charakterze lokalnym i społecznym.

W opisie celu głównego Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025 „sieć Cittaslow” została wskazana, jako forma współdziałania o rosnącym znaczeniu dla regionalnego aspektu rozwoju

województwa. W konsekwencji Zarząd Województwa (pełniący jednocześnie funkcję Instytucji Zarządzającej RPO WiM 2014-2020) podjął decyzję o zastosowaniu specjalnego wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 dla przedsięwzięć ujętych w Programie Cittaslow i zarezerwował na ten cel w budżecie RPO WiM 2014-2020 środki finansowe o wartości 49,4 mln €, w tym:

- 44,6 mln € z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (wydatkowane w trybie pozakonkursowym oraz dedykowanym trybie konkursowym),
- 4,8 mln € z Europejskiego Funduszu Społecznego na dofinansowanie realizacji Programu (całość w trybie konkursowym, dedykowanym).

W założeniu Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego miał zmienić oblicze miast sieci Cittaslow na Warmii i Mazurach, a działania prowadzone równolegle we wszystkich miastach miały być efektywniejsze, a także bardziej widoczne i identyfikowalne niż pojedyncze procesy.

W 2019 r. powstał raport pn. Ewaluacja projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM na lata 2014-2020 będący pierwszym etapem badania analizującego (na wcześniejszym etapie wdrażania RPO WiM 2014-2020) wpływ realizowanych projektów rewitalizacyjnych na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe.

Drugi etap badania jest zatem kontynuacją oceny projektów o charakterze rewitalizacyjnym, realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 oraz służy ocenie wpływu Programu na jakość życia mieszkańców rewitalizowanych miast. Rekomendacje z badania są również cennym źródłem informacji podczas prowadzenia procesu rewitalizacji w perspektywie 2021-2027, a także mogą być przesłanką do aktualizacji przyjętych założeń w tym zakresie.

Badanie przewidziano w Planie Ewaluacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, przyjętym Uchwałą nr 61/2016 Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 z dnia 22.01.2016 r. (z późn. zm.). Dofinansowane będzie ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Pomocy Technicznej Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020.

4. SYNTETYCZNY OPIS KONCEPCJI I METODYKI BADANIA

Głównym celem badania była ocena dotychczasowego i potencjalnego wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w województwie warmińsko-mazurskim. W kontekście celu głównego badania dokonano oceny w ramach następujących obszarów tematycznych:

- Obszar 0 – Analiza sytuacji w Polsce i w województwie warmińsko-mazurskim w zakresie rewitalizacji w okresie realizacji RPO WiM 2014-2020.
- Obszar I – Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na stan infrastruktury (budynki, przestrzeń publiczną) oraz jej dostępność na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar II – Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na ofertę kulturalną oraz poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym mieszkańców miast w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar III – Ocena wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na stan środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar IV – Analiza wpływu projektów rewitalizacyjnych na stan przedsiębiorczości na obszarach rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar V – Wpływ projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na dostępność i jakość usług społecznych oraz aktywizację społeczno-zawodową osób zamieszkujących obszary rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar VI – Ocena wartości dodanej Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego w procesie rewitalizacji miast sieci Cittaslow.
- Obszar VII – Ocena efektywności i jakości projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach osi VII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 ze względu na tryb ich wyboru do dofinansowania.
- Obszar VIII – Ocena dotychczasowego i potencjalnego wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w województwie warmińsko-mazurskim.
- Obszar IX – Analiza nieoczekiwanych efektów realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020.

Zakres podmiotowy badania objął następujące grupy podmiotów:

- Instytucja Zarządzająca RPO WiM 2014-2020,
- mieszkańcy obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w ramach programów rewitalizacji z województwa warmińsko-mazurskiego,

- gminy posiadające program rewitalizacji znajdujący się w Wykazie pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020,
- członkowie Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow”,
- niezależni eksperci wywodzący się ze środowiska naukowo-badawczego,
- Beneficjenci RPO WiM 2014-2020.

Badanie swoim zakresem objęło okres od zatwierdzenia RPO WiM 2014-2020 (tj. 12 lutego 2015 r.) do dnia podpisania umowy na realizację niniejszego badania, czyli 23 września 2022 roku. W przypadku określenia i oceny potencjalnego wpływu RPO WiM 2014-2020 zakłada się, że szacunki dotyczą okresu od zatwierdzenia RPO WiM 2014-2020 (tj. 12 lutego 2015 r.) do 2023 r., a w przypadku efektów długoterminowych także okres trwałości projektów⁶ – do 2028 roku.

Przy realizacji celów badania oraz jego zakresu tematycznego posłużono się następującymi kryteriami ewaluacyjnymi:

- Trafność – pozwoliła ocenić czy przyjęte założenia do szacowania wartości wskaźników na etapie programowania zostały celnie i rzetelnie dobrane.
- Skuteczność – pozwoliła ocenić w jakim stopniu osiągnięto założone cele interwencji w ramach RPO WiM 2014-2020.
- Efektywność – pozwoliła określić relację między nakładami, kosztami, zasobami (finansowymi) a rezultatami interwencji.
- Użyteczność – umożliwiła ocenę wszystkich efektów wdrażania Osi Priorytetowej VIII – Obszary wymagające rewitalizacji (oraz innych osi dedykowanych rewitalizacji) w odniesieniu do wpływu na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe.
- Trwałość – pozwoliła ocenić ciągłość efektów interwencji w perspektywie średnio i długookresowej.

W celu kompleksowej ewaluacji wpływu projektów rewitalizacyjnych posłużono się szerokim wachlarzem metod, technik i narzędzi badawczych zarówno zbierania danych, jak i ich analizy.

Zastosowano triangulację na trzech poziomach:

- źródeł danych – polegającą na analizie dokumentów zastanych oraz danych wywołanych,
- metod badawczych – polegającą na połączeniu różnych metod badawczych w badaniu tych samych zagadnień w celu obserwacji różnych aspektów badanego przedmiotu,

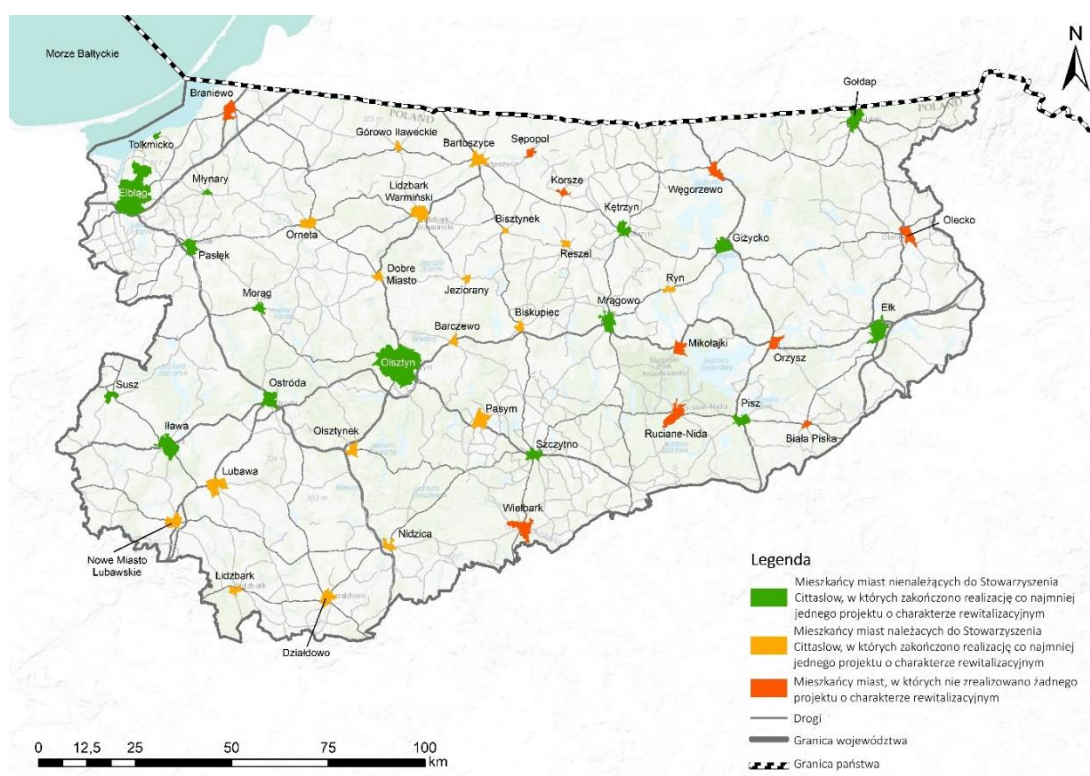
⁶ Okres trwałości projektów współfinansowanych ze środków funduszy strukturalnych lub Funduszu Spójności musi być zachowany przez okres 5 lat od daty płatności końcowej na rzecz beneficjenta

- perspektyw badawczych – polegającą na zaangażowaniu w ewaluację zespołu badaczy, co pozwoliło na uzyskanie bogatszego i bardziej wiarygodnego obrazu badanego przedmiotu.

W celu odpowiedzi na postawione pytania badawcze wykorzystano wymienione i opisane poniżej metody zbierania i analizy danych:

- Desk Research – analiza polegająca na zebraniu danych zastanych, takich jak raporty, opracowania, dokumenty programowe, akty prawne, informacje dostępne na stronach internetowych, itp. i wyciągnięciu z nich wniosków.
- CATI – wywiady telefoniczne oparte o kwestionariusz ankiety. W ramach metody zrealizowano 603 wywiady. Respondentów podzielono na 3 grupy: mieszkańców miast nienależących do Stowarzyszenia Cittaslow, w którym zakończono realizację co najmniej 1 projektu rewitalizacyjnego, mieszkańców miast należących do Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow” w którym zakończono realizację co najmniej 1 projektu rewitalizacyjnego i mieszkańców miast, w których nie zrealizowano żadnego projektu o charakterze rewitalizacyjnym. Rozmieszczenie miast, w których zrealizowano wywiady CATI przedstawia
- Mapa 1.

Mapa 1. Rozmieszczenie miast, w których realizowano wywiady CATI

Źródło: opracowanie własne.

- IDI – indywidualne wywiady pogłębione, metoda pozwalająca na zebranie danych o charakterze jakościowym, których wykorzystanie jest kluczowe w

kontekście zadania polegającego na zrekonstruowaniu obrazu procesu interwencji. Wywiady posłużyły do ustalenia charakteru i kontekstu realizowanych działań, a także efektów i oddziaływania. W ramach metody przeprowadzono 44 wywiady z instytucjami zarządzającymi i podmiotami realizującymi projekty w ramach RPO WiM 2014-2020, a także Przedstawicielami Związków ZIT, Przedstawicielami Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow” oraz beneficjentami osi priorytetowej VIII Obszary wymagające rewitalizacji⁷.

- CAWI – ankieta internetowa, do której zaproszono 33 gminy posiadające program rewitalizacji znajdujący się w Wykazie pozytywnie zweryfikowanych programów rewitalizacji w ramach RPO Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014–2020, a także osobno do wszystkich beneficjentów VIII Osi Priorytetowej Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020. Otrzymano łącznie 49 uzupełnionych ankiet.
- TSSI – telefoniczny wywiad częściowo ustrukturyzowany; narzędzie badawcze stosowane w przypadku tej techniki zawiera pytania zamknięte, półotwarte i otwarte – w przypadku tych ostatnich osoba prowadząca rozmowę nie tylko zadaje pytanie, lecz także prowadzi moderację (np. zadaje respondentowi pytania pomocnicze) w celu pozyskania dodatkowych informacji. W ramach badania zrealizowano 386 wywiadów z przedsiębiorstwami z miast, w których przeprowadzono projekty o charakterze rewitalizacyjnym w ramach RPO WiM 2014-2020.
- Social Listening - metoda polegająca na prowadzeniu obserwacji dotyczących opinii pojawiających się na temat danego zagadnienia i wyciąganiu na ich podstawie wniosków. Przeprowadzono 33 obserwacje.
- Benchmarking - metoda analizy porównawczej, której celem jest poszukiwanie wzorcowych sposobów postępowania, umożliwiających osiągnięcie najlepszych wyników przez uczenie się od innych i wykorzystywanie ich doświadczenia. Porównano 3 województwa: Opolskie, Pomorskie i Podlaskie.
- Wizja lokalna - obserwacja polegająca na oględzinach terenu, lokalu, budynku objętego projektem rewitalizacyjnym w ramach VIII osi priorytetowej Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 dla zbadania wpływu ich realizacji. Przeprowadzono 9 obserwacji.
- Analizy statystyczne - zróżnicowany zestaw metod i technik statystycznych pozwalających na poprawne merytorycznie wnioskowanie ze zbioru zgromadzonych danych. Analizy statystyczne zostaną wykorzystane do przetwarzania i analizowania danych zebranych w trakcie realizacji badania.
- Analiza ekonometryczna - metoda badania procesów gospodarczych, polegająca na rozpatrywaniu związków zachodzących pomiędzy poszczególnymi elementami tych procesów. Służy do oceny dotychczasowego

⁷ A także beneficjenci osi komplementarnych względem osi VII, tj. osie: IV Efektywność energetyczna, VI Kultura i dziedzictwo oraz XI Włączenie społeczne.

i potencjalnego wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w województwie warmińsko-mazurskim.

- Przegląd projektów wybranych do dofinansowania oraz ich pogłębiona analiza - metoda polegająca na ilościowej i jakościowej analizie złożonych wniosków o dofinansowanie w ramach RPO WiM 2014-2020, które otrzymały dofinansowanie. Przegląd i analiza objęły wszystkie złożone wnioski o dofinansowanie o charakterze rewitalizacyjnym, które otrzymały dofinansowanie – zgodnie z SOPZ ich liczba to 289.
- Metoda kartograficzna - posłużyła jako metoda wizualizacji zjawisk w przestrzeni, oraz jako kartograficzna metoda badań stosowana do analiz przestrzennych.
- Badanie fokusowe (FGI) – wywiad grupowy przeprowadzony w celu przedyskutowania wstępnych wyników badania i sformułowanych wniosków.
- Case Study - głównym celem tej metody było jak najlepsze zobrazowanie pewnego "przypadku" uznanego za dobre praktyki w zakresie wpływu na lepszą jakość życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe, oddziaływania na otoczenie, wpływu na regionalny rynek pracy itp. Przeprowadzono 3 studia przypadku wśród zrealizowanych przedsięwzięć.
- Panel dyskusyjny - przeprowadzony w formie warsztatowej po zakończeniu kompleksowej analizy i oceny zebranego materiału badawczego i sporządzeniu projektu raportu końcowego, w celu wypracowania ostatecznych wniosków i rekomendacji.
- Ocena ekspercka – na każdym etapie badań zespół badawczy konfrontuje ze sobą wyniki i formułuje wnioski.

Wielkość oraz strukturę próby dla poszczególnych metod badawczych przedstawia Tabela 1.

Tabela 1. Tabela zbiorcza metod badawczych

Metoda/technika	Wielkość próby	Struktura próby
Social Listening	33	Strony gmin i miast na portalu Facebook.
Wizja lokalna	9	Biskupiec, Bisztynek, Dobrze Miasto, Elbląg, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Pasym, Reszel, Ryn.
Badanie CAWI wśród gmin posiadających program rewitalizacji w ramach RPO WiM 2014-2020	24	Gminy posiadające program rewitalizacji w ramach RPO WiM 2014-2020.
Badanie CAWI wśród beneficjentów osi priorytetowej VIII obszary	25	Beneficjenci osi priorytetowej VIII obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020.

Metoda/technika	Wielkość próby	Struktura próby
wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020		
Wywiady pogłębione	44	Przedstawiciele Instytucji Zarządzającej RPO WiM 2014-2020, przedstawiciele Związków ZIT, przedstawiciele Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow”, beneficjenci osi priorytetowej VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020, beneficjenci osi priorytetowych komplementarnych względem osi priorytetowej VIII, tj. osi IV, VI i XI.
Badanie TSSI	386	Przedsiębiorstwa z miast, w których przeprowadzono projekty o charakterze rewitalizacyjnym w ramach RPO WiM 2014-2020.
Badanie CATI	603	Mieszkańcy miast nienależących do Stowarzyszenia Cittaslow, w którym zakończono realizację co najmniej 1 projektu rewitalizacyjnego (CATI1; n=200); mieszkańcy miast należących do Stowarzyszenia Cittaslow w którym zakończono realizację co najmniej 1 projektu rewitalizacyjnego (CATI2, n=200); mieszkańcy miast, w których nie zrealizowano żadnego projektu o charakterze rewitalizacyjnym (CATI3, n=203).
Case Study	3	Przeanalizowano 3 typy projektów: projekty polegające na przywracaniu przestrzeni społeczności lokalnej, projekty polegające na rozwoju oferty kulturalnej, projekty dotyczące włączania społecznego osób niepełnosprawnych.
Benchmarking	3	Województwa Opolskie, Pomorskie i Podlaskie.
Przegląd projektów do dofinansowania oraz ich pogłębiona analiza	289	Wnioski o dofinansowanie w ramach RPO WiM 2014-2020, które otrzymały dofinansowanie.

Źródło: opracowanie własne

5. ANALIZA SYTUACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM W ZAKRESIE REWITALIZACJI W OKRESIE REALIZACJI RPO WiM 2014-2020

W poniższym rozdziale zaprezentowano wyniki dotyczące ogólnej analizy sytuacji w województwie warmińsko-mazurskim w zakresie rewitalizacji, a także wpływ barier formalno-prawnych i zewnętrznych na realizację RPO WiM 2014-2020.

5.1. PROBLEMY ZIDENTYFIKOWANE W MIASTACH WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO NA PODSTAWIE PROGRAMÓW REWITALIZACJI

W 34 miastach województwa warmińsko-mazurskiego stworzono Lokalne Programy Rewitalizacji: Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Bisztynek, Dobre Miasto, Działdowo, Elbląg, Ełk, Gołdap, Górowo Iławeckie, Iława, Jeziorany, Kętrzyn, Lidzbark Warmiński, Lidzbark, Lubawa, Młynary, Morąg, Mrągowo, Nowe Miasto Lubawskie, Nidzica, Olsztynek, Olsztyn, Orneta, Ostróda, Pasłęk, Pasym, Pisz, Reszel, Ryn, Susz, Szczytno, Tolkmicko, Węgorzewo.

Syntetyczny wskaźnik dostępności do usług publicznych na 2017 rok pokazywał, że znaczna część gmin województwa warmińsko-mazurskiego pozostaje w trudnej sytuacji⁸.

W Lokalnych Programach Rewitalizacji przy delimitacji obszarów zdegradowanych brano pod uwagę poniższe czynniki:

- wysoki poziom ubóstwa,
- wysoki poziom bezrobocia,
- niski poziom wydajności energetycznej budynków,
- wysoki poziom przestępczości,
- niska aktywność społeczna (np. frekwencja wyborcza, nieaktywne organizacje pozarządowe),
- przekroczenie standardów jakości środowiska, obecności odpadów stwarzających zagrożenie dla życia, zdrowia, ludzi, bądź stanu środowiska (np. dachy z azbestu, zanieczyszczenie powietrza),
- niski stopień przedsiębiorczości,
- niski poziom wykształcenia osób bezrobotnych,
- wysoka skala problemów społecznych (uzależnienia, wykluczenie społeczne, przemoc, niewystarczająca liczba ofert skierowanych do osób z niepełnosprawnością lub starszych),
- niski poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym.

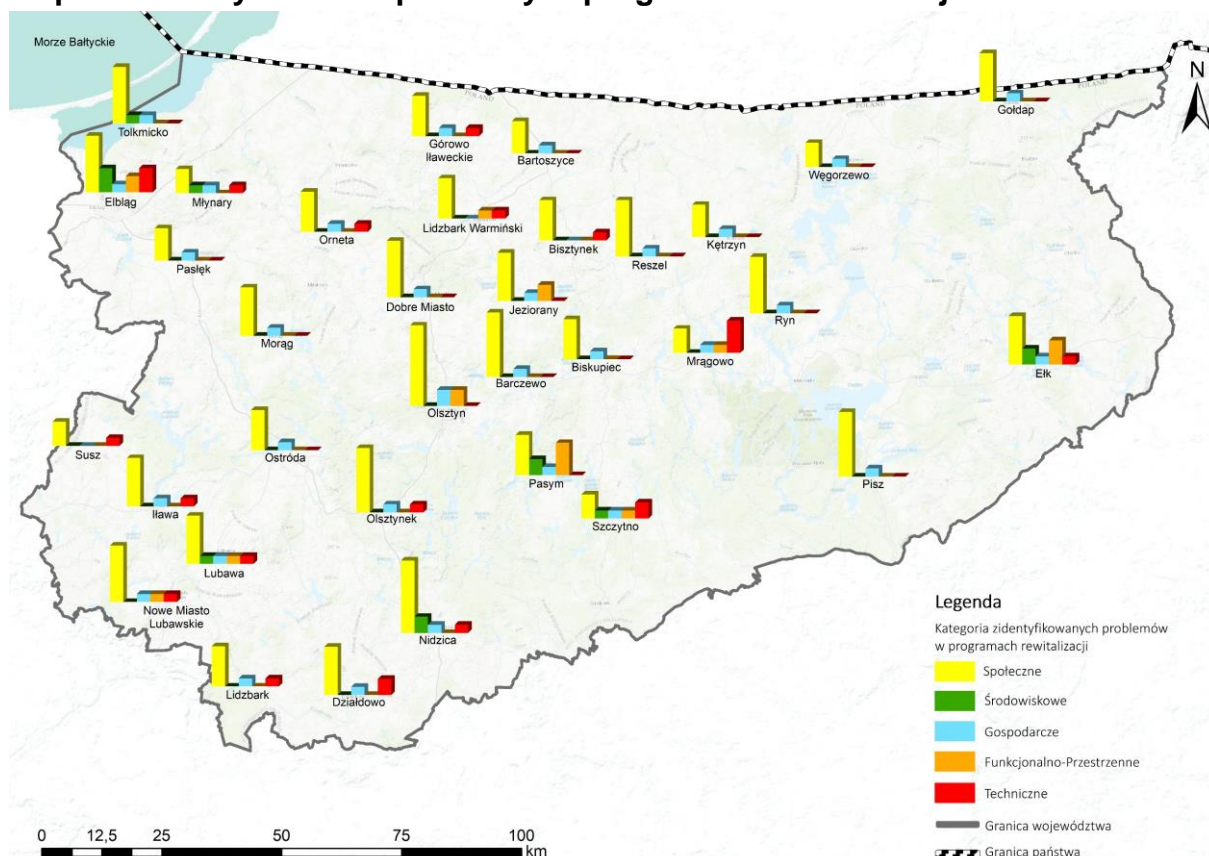
Wyniki analizy programów rewitalizacji potwierdziły, że na obszarach rewitalizacji występowała koncentracja ubóstwa, bezrobocia i przestępczości. Obszary te

⁸ Warmińsko-Mazurskie 2030. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego.

wyróżniały się również takimi problemami jak: niski poziom kapitału społecznego oraz wspomniany niski poziom udziału w życiu publicznym i kulturalnym, a także zły stan przestrzeni publicznych i budynków użyteczności publicznej oraz koncentracja dużej liczby osób ze szczególnymi potrzebami⁹.

Na podstawie lokalnych programów rewitalizacji powstała poniższa Mapa 2 prezentująca kategorie zidentyfikowanych problemów w miastach województwa warmińsko-mazurskiego.

Mapa 2. Zidentyfikowane problemy w programach rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie Lokalnych Programów Rewitalizacji gmin z województwa warmińsko-mazurskiego.

Widoczna była zdecydowana dominacja problemów społecznych, wśród których najczęstszymi kategoriami wskaźników była liczba osób bezrobotnych, liczba osób długotrwale bezrobotnych i liczba osób korzystających z pomocy społecznej (z tytułu ubóstwa, bezrobocia, choroby, niepełnosprawności), ale również poziom przestępczości i edukacji. Kolejną kategorią problemów często identyfikowanych w miastach realizujących projekty rewitalizacyjne były problemy techniczne, a dokładnie duża liczba budynków wybudowanych przed 1989 rokiem, a nawet przed 1918 rokiem, jak i budynki mieszkalne, które nie były wyposażone w podstawowe rozwiązania techniczne. Zdecydowanie najczęstszym wskaźnikiem identyfikowanym

⁹ Ewaluacja projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM na lata 2014-2020.

w kategorii gospodarczej była niewielka liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. W kategorii środowiskowej były to natomiast zdegradowane tereny zielone, budynki pokryte płytami azbestowo-cementowymi, obecność pyłu azbestowego, zanieczyszczenie powietrza. W ostatniej kategorii funkcjonalno-przestrzennej najczęściej identyfikowanymi wskaźnikami była mała liczba, a także problem z dostępnością budynków przeznaczonych na prowadzenie działań integracyjnych i aktywności społeczno-kulturalnej oraz niewystarczająca liczba placów zabaw, kąpielisk, bibliotek publicznych i ogólne zagospodarowanie gruntów.

W celu szczegółowej analizy wskaźników i ich aktualnej wartości, do przedstawicieli wszystkich gmin wysłano prośbę o uzupełnienie wartości użytych przez nich wskaźników wykorzystywanych do wyznaczenia obszaru rewitalizacji według stanu na 31.12.2021 r. Na podstawie danych odesłanych przez 22 gminy stworzono tabelę zbiorczą (Tabela 2) z najczęściej użytymi wskaźnikami. Poniżej przedstawiono sumę wartości wskaźników z miast, w których użyto danych identyfikatorów. Jak można zauważyć, każda z tych wartości spadła w większym lub mniejszym stopniu. Bardzo dobrym wynikiem był spadek o ponad 70% liczby osób bezrobotnych i osób długotrwale bezrobotnych. Nie wszystkie niższe wartości były jednak pozytywne – aż o 43% spadła liczba organizacji społecznych i instytucji kultury, a o 13% spadła liczba osób uczestnicząca w życiu społecznym i kulturalnym. Podobnie wygląda sytuacja z przedsiębiorczością, tu liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych spadła o prawie 35%.

Tabela 2. Najpopularniejsze kategorie wskaźników wykorzystanych do wyznaczenia obszaru rewitalizacji wraz z ich aktualizacją

Liczba miast, w których użyto danego wskaźnika	Wskaźnik	Wartość bazowa dla obszaru rewitalizacji	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2021	Spadek wartości (%)
17	Liczba osób bezrobotnych	14 214	4 197	70,47%
14	Liczba osób długotrwale bezrobotnych	5 441	1 583	70,91%
8	Liczba osób bezrobotnych z wykształceniem podstawowym	2 429	671	72,38%
16	Liczba osób korzystających z pomocy społecznej ogółem (z powodu bezrobocia, ubóstwa, choroby, niepełnosprawności)	44 914	14 922	66,78%
7	Liczba budynków o złym stanie technicznym	21 103	18 615	11,79%

Liczba miast, w których użyto danego wskaźnika	Wskaźnik	Wartość bazowa dla obszaru rewitalizacji	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2021	Spadek wartości (%)
9	Liczba stwierdzonych przestępstw i wykroczeń	5 578	3 647	16,25%
8	Liczba osób uczestnicząca w życiu społecznym i kulturalnym (osoby zapisane w bibliotece, biorące udział w zajęciach MDK, itp.)	7 756	6 745	13,04%
8	Liczba organizacji społecznych i instytucji kultury	320	268	43,43%
11	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych	10 439	5 905	34,62%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych przekazanych przez gminy: Barczewo, Bisztynek, Bartoszyce, Dobrze Miasto, Działdowo, Elbląg, Ełk, Gołdap, Iława, Kętrzyn, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Młynary, Mrągowo, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olsztynek, Orneta, Reszel, Susz, Szczytno, Węgorzewo.

Z tabeli wynika, że największy sukces rewitalizowane miasta osiągnęły w zakresie aktywizacji zawodowej, a najmniejszy w aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców obszarów rewitalizacji. Jednocześnie trzeba zwrócić uwagę, że wpływ na spadek liczby instytucji kultury i uczestników zajęć/wydarzeń kulturalnych mogła mieć pandemia koronawirusa. Ten czynnik wpływał również na sferę gospodarczą widoczną w likwidacji części podmiotów gospodarczych.

Wnioski z podrozdziału 5.1.

Analiza Lokalnych Programów Rewitalizacji pozwoliła zidentyfikować główne problemy, według których delimitowano obszary rewitalizacyjne. Wśród nich dominowały problemy społeczne i techniczne. Najbardziej widocznymi problemami społecznymi były: bezrobocie, wysoka liczba osób korzystająca z pomocy społecznej, przestępczość i niski poziom edukacji. Jeśli zaś chodzi o problemy techniczne – tu największym problemem był zły stan budynków. Największy sukces dotyczący obszarów rewitalizowanych udało się osiągnąć w zakresie aktywizacji zawodowej, a najmniejszy w aktywności społecznej i kulturalnej mieszkańców tych obszarów. Wpływ na ten spadek mogła mieć pandemia koronawirusa.

5.2. WPŁYW ZMIAN OTOCZENIA FORMALNO-PRAWNEGO NA REALIZACJĘ RPO WIM 2014-2020 W OBSZARZE REWITALIZACJI

W trakcie realizacji programu nastąpiło wiele zmian otoczenia formalno-prawnych, które były mniej lub bardziej odczuwalne i rozpoznawalne przez respondentów. Głównie zwracano uwagę na trudność składania wniosków i ich kosztowność, co zniechęcało do ich wypełniania. Potwierdza to rozmówca:

Na pewno dużo bardziej pomocne byłoby, gdyby procedury uzyskiwania środków były nieco bardziej uproszczone, tak, żeby pracownicy małych miejscowości mieli łatwiej.

(źródło: IDI)

Jednym z problemów zgłaszanych przez uczestników wywiadów było to, że Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej¹⁰ tworząc wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, nie dostosowywało ich do małych miast – często w takich miastach obszary problemowe były rozsiane po całym mieście, ciężko było więc wyznaczyć odpowiedni obszar do delimitacji.

Kolejną dużą zmianą, która była wielokrotnie zgłaszana było wprowadzenie programu „500+”¹¹. Nie jest to co prawda zmiana bezpośrednio powiązana z rewitalizacją, ale jest czynnikiem zewnętrznym, który miał wpływ na jej efekty. Największy wpływ miało to na projekty społeczne, co sprawiało, że ludzie nie chcieli brać udziału w projektach, albo w ogóle potrzeby społeczeństwa w tym zakresie się zmieniały. Zmalała bowiem skala ubóstwa, więc liczba potencjalnych uczestników projektów także ulegała zmniejszeniu. Dodatkowe finansowanie otrzymane przez rodziny sprawiło także, że czasami osoby zatrudnione rezygnowały z pracy, ponieważ bardziej opłacalne wydawało się korzystanie z tych dodatkowych świadczeń. Tak było przynajmniej do pewnego momentu – 1 lipca 2019 roku świadczenie to zaczęło przysługiwać wszystkim dzieciom do 18 roku życia, bez względu na dochód osiągany przez rodzinę. Jak wskazują respondenci:

Rodzina 500 plus spowodowała, że zmalała skala ubóstwa i to miało wpływ na nasze projekty społeczne. Tak jakby potencjalny katalog tych uczestników projektów drastycznie zmalał. Ta skala ubóstwa tak spadła, że realizator MOPS czy inni realizatorzy projektów społecznych mieli problem nawet z rekrutacją uczestników i te projekty, które miały być duże, stały się takie dwudziesto-, trzydziesto-osobowe.

(źródło: IDI)

Ale też zauważamy taką sytuację, że 500+ miało negatywny wpływ na uczestników projektów unijnych, bo okazało się, że osoby, które dostały 500+

¹⁰ Ówczesne Ministerstwo Rozwoju.

¹¹ Program 500+ wszedł w życie 1.04.2016 r.

nagle rezygnowały z pracy, a także z udziału w projekcie unijnym. Więc wielokrotnie taka osoba zarabiała więcej będąc osobą bezrobotną, uzyskując świadczenia socjalne plus 500+ niż osoba zatrudniona.

(źródło: IDI)

Były też pozytywne zmiany otoczenia formalno-prawnego skutkujące w tym, że niektóre procedury przebiegały szybciej i sprawniej. Przykładem była zmiana wytycznych ustawy wdrożeniowej, która pozwoliła na ocenę wniosków o projekty rewitalizacyjne przez jedną osobę, zamiast dwóch, co przyspieszyło proces podpisywania umowy. Wskazuje na to jeden z uczestników wywiadu:

Główną zmianą, która wpłynęła na przyspieszanie wdrażania i ułatwienie tego całego systemu była zmiana ustawy wdrożeniowej w 2017 roku. Zostały zmienione również wytyczne horyzontalne, które dopuściły np. ocenę wniosków o projekt przez jedną osobę, a nie dwie. Bo cały proces oceny znacznie się wydłużył. Kiedy mieliśmy np. dwóch ekspertów, ocena była rozbieżna, załóżmy. Trzeba było wziąć kolejnego eksperta, żeby rozstrzygnąć. Proces oceny trwał w zależności od projektów do roku. To jest dużo. Przed tą ustawą tak było. Później zmieściliśmy się w pół roku już ze wszystkimi etapami oceny.

(źródło: IDI)

Po przyjęciu RPO WiM 2014-2020 nastąpiło ogłoszenie wytycznych programów rewitalizacji (Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020), lokalne programy rewitalizacji były oceniane dopiero w momencie składania wniosku o fundusze unijne, co sprawiało, że zdarzały się przypadki odrzucania programów niezgodzących się z nowo wprowadzonymi wytycznymi.

Jedną z barier był również wysoki poziom skomplikowania wniosków o dofinansowanie z Programu. Często urzędy gminy przyznawały się do tego, że zlecały pisanie wniosków zewnętrznym firmom. Niektórzy wspominali także o tym, że utrudnieniem było wprowadzenie zasady, że nie można było dokonywać zmian w zakresie spełnienia kryteriów oceny rezultatów projektów, o czym mówił jeden z respondentów:

Pojawił się nowy artykuł 52a w ustawie wdrożeniowej - zmiany wprowadzone do projektów nie mogły doprowadzić do tego, że nie będą spełnione kryteria oceny rezultatów projektu. Wcześniej tego zapisu nie było w ustawie, były dopuszczone zmiany. Nowelizacja tej ustawy zobligowała nas do przededefiniowania, można powiedzieć, samego procesu oceny, czyli wprowadzone zostały warunki formalne, systemy oceny, najpierw sprawdzaliśmy kompletność tych dokumentów i załączników, a potem dopiero wchodziliśmy w etap oceny.

(źródło: IDI)

Ogólnie rzecz biorąc nie występowało wiele zmian otoczenia formalno-prawnego, które wpływały na realizację projektów RPO WiM 2014-2020. Jednak kiedy jakieś się pojawiały, większość respondentów uważała, że jest to normalne i po prostu akceptowali te zmiany i się do nich dostosowali. Nie miało to dla nich większego znaczenia, zależało im na realizacji projektów, a zmagania się z biurokratyczną stroną było naturalne i nie miało to większego wpływu na realizację projektów w obszarze rewitalizacji.

Natomiast przedstawiciele mniejszych miast i gmin deklarowali, że proces wypełniania wniosków o dofinansowanie w ramach programu był zbyt skomplikowany i mają za mało pracowników, którzy dodatkowo nie są na tyle wykwalifikowani, żeby wypełniać tak złożone wnioski. Podejmują więc decyzję, żeby nie ubiegać się o dofinansowanie w kolejnej perspektywie programu. Ponadto utrudnia im to fakt, że w następnej perspektywie wymagany będzie Gminny Program Rewitalizacji, a nie jak dotychczas – Lokalny. Większość gmin, szczególnie dotyczy to mniejszych ośrodków, nie jest w stanie podołać nowym wymogom z uwagi na brak zasobów kadrowych – dotyczy to zarówno liczby odpowiednich pracowników, jak i zapotrzebowania na adekwatne interdyscyplinarne kompetencje. Z tego względu, już podczas przeprowadzonych wywiadów, przedstawiciele niektórych gmin deklarowali brak zainteresowania udziałem w konkursach w ramach RPO dotyczących rewitalizacji w kolejnych perspektywach.

Wnioski z podrozdziału 5.2.

Analiza zmian otoczenia formalno-prawnego w latach 2014-2022 wskazała, że nie miały one aż tak znaczącego wpływu na realizację RPO WiM 2014-2020.

Dominującą zmianą było wprowadzenie programu „500+”. Nie była to zmiana bezpośrednio dotycząca rewitalizacji, ale miała ona na nią wpływ. Program ten sprawił, że mniej osób było chętnych na branie udziału w projektach społecznych realizowanych w miastach, w których przeprowadzano rewitalizację, co powodowało z kolei problem ze spełnieniem wcześniej zakładanych wskaźników liczby osób uczestniczących w projektach. Pozostałe zmiany otoczenia formalno-prawnego były traktowane jako pewnego rodzaju konieczność, były czymś do czego należało się dostosować i nie miały większego wpływu na realizację projektów w obszarze rewitalizacji.

5.3. WPŁYW BARIER ZEWNĘTRZNYCH NA REALIZACJĘ RPO WiM 2014-2020

W trakcie realizacji programu wystąpiło kilka barier zewnętrznych, których nikt się nie spodziewał, ani nie było jak im zapobiec – pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie. Ich skutkiem był wzrost cen, występowały problemy z zamówieniami publicznymi, problemy z dostępem do surowców, brak siły roboczej. Nie były to jednak jedyne bariery – dofinansowanie na projekty uzyskiwano w euro, ale brane było pod uwagę tylko przewalutowanie z 2014, więc pobierając pieniądze np. w 2020 roku następowała różnica w wielkości funduszy. Przede wszystkim jednak zwiększał się wkład własny beneficjentów spowodowany podwyżką cen. Alokacja była zdecydowanie niewystarczająca. Jak wskazują respondenci:

Barierą było to, że w pierwszym okresie ogłaszania konkursów, z uwagi na ten poślig wdrażania środków, większość konkursów musiała być ogłoszona w dwóch pierwszych latach. Skorzystali z tego wykonawcy, którzy zaczęli podnosić ceny, bo było takie zapotrzebowanie, więc beneficjenci wielokrotnie musieli unieważniać przetargi, dlatego, że ceny przewyższały trzykrotnie to co mieli przeznaczone na tego typu projekty.

(źródło: IDI)

Teraz ta obecna sytuacja gospodarcza, która panuje w naszym kraju powoduje, że ceny rosną. Beneficjenci, dokonując wyboru wykonawców na realizację projektu często spotykają się z taką sytuacją, że zamówienia wychodzą wyższe niż planowali w projekcie i niekiedy rezygnują z realizacji projektu. Nie są w stanie zaangażować swoich dodatkowych środków, bo to, co wyszło ponad wydatki zaplanowane w projekcie niestety muszą ponieść ze środków własnych.

(źródło: IDI)

Wzrost cen przede wszystkim. To nie tylko była pandemia, trzeba traktować te procesy ekonomiczne jako całość. Bardzo duże perturbacje na rynku zamówień publicznych – wykonawców trudniej zdobyć, ceny są przez nich windowane. Mieliśmy duże wątpliwości z tymi ostatnimi projektami, była duża niepewność czy uda się znaleźć wykonawców, którzy to zrealizują za rozsądne ceny.

(źródło: IDI)

Wybuch pandemii spowodował opóźnienie realizacji projektów, zostały przerwane łańcuchy dostaw, instytucje kulturalne nie mogły otworzyć swoich ofert przez jakiś czas. Występował problem braku pracowników zarówno przez zachorowania, jak i przez regulacje pandemiczne mówiące, ile osób może przebywać w jednym pomieszczeniu. Jednak mimo wszystko respondenci wyrażali uznanie dla Instytucji Zarządzającej – wspierali oni realizatorów projektów, np. podpisywali aneksy, zawieszali obowiązki stron w zakresie realizacji umowy na czas działania siły wyższej. Jeden z rozmówców wskazuje:

Negatywne są przypadki losowe, dotknęła nas pandemia i lockdown. Obawialiśmy się komplikacji związanych z terminarzem projektów, ale ogłaszający programy reagowali i pozwalali aneksami zmieniać terminy, dzięki czemu finalnie przeszliśmy przez to suchą stopą.

(źródło: IDI)

Zewnętrzne czynniki spowodowały, że nie można było korzystać z tych ofert, koncertów. Oczywiście my zawiesiliśmy obowiązki stron w zakresie realizacji umowy. Tutaj nawet było w tej sprawie pismo z ministerstwa, które pokazało

nam, jak z tej ścieżki skorzystać. Zawieszaliśmy np. na jakiś okres, konieczność realizacji wskaźników, ale zaznaczyliśmy, że jak tylko siła wyższa ustanie i wszystkie obostrzenia będą ściągane, to trzeba przystąpić niezwłocznie do uzupełnienia tych wartości. I udało się.

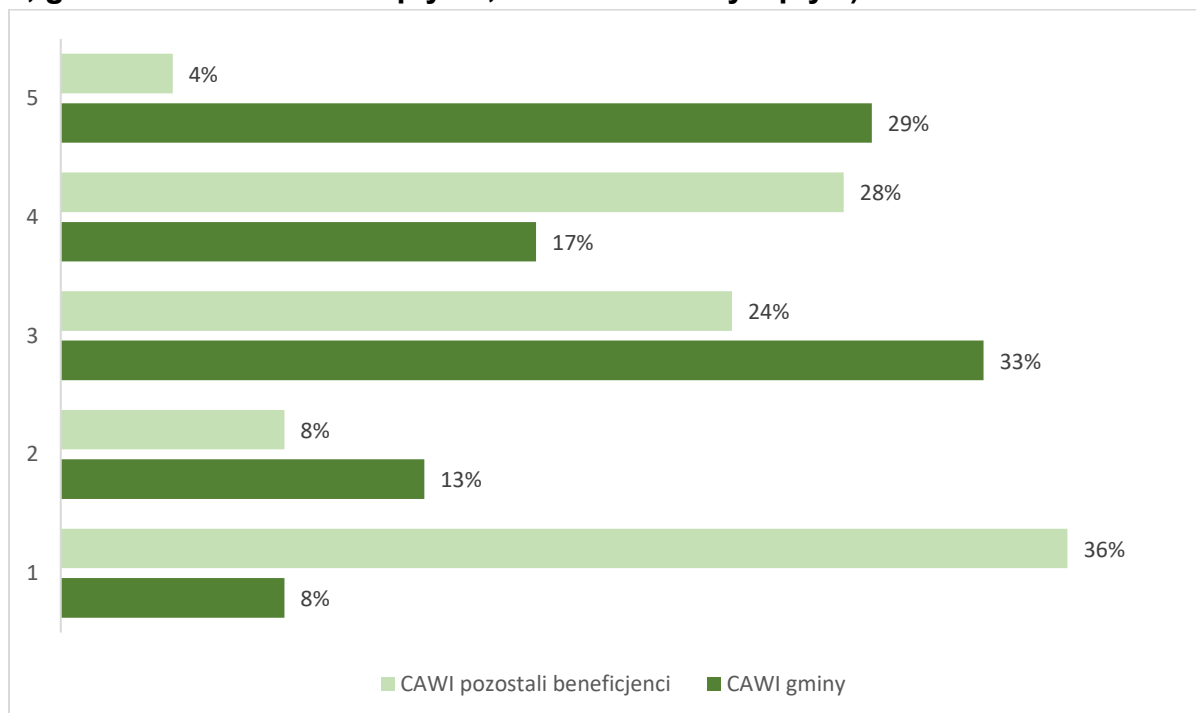
(źródło: IDI)

Pandemia koronawirusa rozpoczęła się w marcu 2020 roku, a więc już na końcu działania programu RPO WiM 2014-2020. Jednak wiele projektów nie zostało na tym etapie zakończonych, więc miała ona do pewnego stopnia wpływ na ich realizację.

Beneficjentów osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji spytano także wprost o to, czy ich zdaniem pandemia koronawirusa miała wpływ na realizację projektów rewitalizacyjnych z możliwością odpowiedzi „tak”, „nie” lub „trudno powiedzieć”. W tym przypadku odpowiedź „tak” zaznaczyło 36% osób.

W badaniu CAWI (Computer-Assisted Web Interview) spytano przedstawicieli beneficjentów Osi VIII - Obszary wymagające rewitalizacji o ocenę wpływu pandemii na realizację projektów rewitalizacyjnych. Poproszono o ocenę w skali 1 – 5, gdzie „1” oznaczało, że pandemia nie miała w ogóle wpływu na realizację projektów, a „5”, że miała bardzo duży wpływ. Wykres 1 przedstawia wyniki na zadane pytanie. Jak można zauważyć opinie w tym zakresie były zróżnicowane - 38% beneficjentów uważało, że pandemia nie miała w ogóle wpływu na realizację projektów, ale również 28% twierdziło, że miała ona dosyć istotny wpływ. Przedstawiciele gmin natomiast przeważnie uważali, że miała ona średni wpływ albo bardzo duży wpływ (kolejno 33% i 29%). Przeciętna ocena wpływu przez przedstawicieli gmin wynosiła 3,33 a przez pozostałych beneficjentów – 2,56.

Wykres 1. Wpływ pandemii na realizację projektów rewitalizacyjnych (ocena 1-5, gdzie 1 oznacza brak wpływu, a 5 bardzo duży wpływ)

Źródło: opracowanie własne na podstawie CAWI z beneficjentami osi VIII, n=25 oraz CAWI z przedstawicielami gmin, n=24

Podsumowując można wywnioskować, że największą barierą zewnętrzną był zdecydowanie wzrost cen i kryzys gospodarczy. Pandemia natomiast miała pewien wpływ na realizację projektów rewitalizacyjnych, ale Instytucja Zarządzająca zręcznie przystosowała się do nowych, pandemicznych warunków i ułatwiła realizatorom projektów proces przejścia przez ten wyjątkowy okres.

Wskaźniki wskazane przez beneficjentów w projektach wykazują, że realizatorzy projektów rewitalizacyjnych pomagali w zwalczaniu i przeciwdziałaniu skutkom pandemii. Wszystkie wskaźniki dotyczące tej kategorii osiągnęły, a nawet przekroczyły swoje zakładane wartości (Tabela 3). Warto zwrócić uwagę na wskaźnik „wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19” – jako jedyny nie osiągnął on zadeklarowanej przez beneficjentów wartości, ale niewiele mu brakowało (zaledwie 65,27 zł). Widoczne w tych wskaźnikach, jak już wcześniej wspomniano, jest zaangażowanie realizatorów projektów w zwalczanie i przeciwdziałanie skutkom pandemii.

Tabela 3. Wskazane w projektach wskaźniki dotyczące pandemii COVID-19

Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa	Wartość docelowa zadeklarowana przez beneficjentów	Wartość osiągnięta
Liczba osób objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19	osoby	0,00	25,00	34,00
Liczba podmiotów objętych wsparciem w zakresie zwalczania lub przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19	sztuki	0,00	0,00	1,00
Wartość wydatków kwalifikowalnych przeznaczonych na działania związane z pandemią COVID-19	zł	0,00	41 413,96	41 348,69
Liczba podmiotów wspieranych w zwalczaniu lub przeciwdziałaniu skutkom pandemii COVID-19	sztuki	0,00	1,00	1,00
Wartość działań EFS mających na celu zwalczanie lub przeciwdziałanie skutkom pandemii COVID-19 (całkowity koszt publiczny)	zł	0,00	18 000,00	18 000,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie RPWM.11.01.03; RPWM.11.02.03; RPWM.11.01.01; RPWM.11.02.05.

Wnioski z podrozdziału 5.3.

Największą barierą zewnętrzną w realizacji projektów rewitalizacyjnych był wzrost cen spowodowany kryzysem gospodarczym i wojną na Ukrainie – spowodowała ona także problemy z zamówieniami publicznymi, problemy z dostępem do surowców oraz brak siły roboczej. Efektem tych problemów było wycofywanie się wykonawców z przetargów, ale też całkowita rezygnacja z projektów. Pandemia COVID-19 także w znacznym stopniu wpłynęła na realizację projektów rewitalizacyjnych. Jej efektem były opóźnienia projektów, a także problem z wypełnieniem wskaźników odwiedzin w projektach rewitalizacyjnych z zakresu kultury. Kolejnym zidentyfikowanym rezultatem pandemii był brak pracowników, zarówno ze względu na zachorowania, ale też przez lęk przed zachorowaniem i obostrzenia. Mimo tego beneficjenci wypowiadali się pozytywnie o Instytucji Zarządzającej, która sprawnie podeszła do wyjątkowej sytuacji i pomagała jak tylko mogła, np. zawieszano obowiązki stron w zakresie realizacji umowy na czas działania siły wyższej. Wskaźniki dotyczące pandemii wskazane przez beneficjentów w projektach zostały wypełnione, a nawet przekroczyły swoje zakładane wartości.

6. ROZKŁAD TERYTORIALNY PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH OSI VIII - OBSZARY WYMAGAJĄCE REWITALIZACJI RPO WIM 2014-2020

Analiza Lokalnych Programów Rewitalizacji miast z terenu województwa warmińsko-mazurskiego wskazała na dominację problemów społecznych we wszystkich 34 miastach, które posiadały tego typu dokumenty. Najwięcej różnych problemów społecznych zdiagnozowano w Olsztynie (10), Nidzicy (9), Barczewie, Olsztynku, Pisz (po 8), Nowym Mieście Lubawskim, Elblągu, Tolkmicku, Reszlu, Rynie oraz Dobrym Mieście (po 7).

W ramach Osi VIII – Obszary wymagające rewitalizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 zrealizowano projekty w 30 spośród 34 miast posiadających Lokalny Program Rewitalizacji. Największą liczbę projektów zrealizowano w Olsztynie (34), Biskupcu (11), Ełku (9) oraz Elblągu (7). Wsparcie trafiło zatem do 88% miast, w których zdiagnozowana została kumulacja negatywnych zjawisk społecznych. Jedynymi miastami, które nie zrealizowały żadnego projektu w ramach Osi VIII, a wykazały w swoim LPR nagromadzenie problemów społecznych występujące na terenie miasta są Olsztynek, Pisz, Tolkmicko oraz Węgorzewo.

Z analizy porównawczej liczby zdiagnozowanych problemów w miastach posiadających Lokalne Programy Rewitalizacji z przyznaną dotacją w ramach Osi VIII w przeliczeniu na 1 mieszkańca danego miasta wynika, że spośród 15 miast charakteryzujących się najwyższą alokacją, aż 9 posiadało szczególnie dużą liczbę problemów (Tabela 4). Jako kryterium przyjęto liczbę siedmiu lub więcej zdiagnozowanych problemów społecznych albo 9 lub więcej zdiagnozowanych problemów ogółem. Miastami, które otrzymały wysokie dofinansowania, pomimo mniejszej liczby występujących problemów były Biskupiec, Bisztynek, Lidzbark Warmiński, Pasłęk, Orneta oraz Górowo Iławeckie. Warto jednak zaznaczyć, że w tych miastach również wykazano kumulację problemów społecznych, tylko w minimalnie mniejszym stopniu. Biorąc pod uwagę, że wsparcie trafiło do 88% miast ze zdiagnozowanym występowaniem problemów, a 60% miast które charakteryzowały się najwyższym poziomem alokacji w przeliczeniu na mieszkańca wskazywało na szczególnie dużą kumulację negatywnych zjawisk, można stwierdzić, że wsparcie zostało korzystnie rozdysponowane wśród beneficjentów charakteryzujących się największą koncentracją problemów, w szczególności społecznych.

W celu przeanalizowania zasadności zrealizowanych projektów w odniesieniu do zdiagnozowanych problemów, spośród wspomnianych wcześniej 9 miast posiadających szczególnie dużą liczbę problemów wybrano 3, w których był najwyższy wskaźnik liczby osób korzystających z pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców – Pasym, Ryn oraz Reszel. Miasto Pasym zrealizowało 3 projekty rewitalizacyjne w ramach Osi VIII:

- Utworzenie Centrum Wspierania Rodziny w przebudowanym i zmodernizowanym budynku Miejskiego Ośrodka Kultury,
- Utworzenie Centrum Aktywizacji Społecznej – siedziby Klubu Integracji Społecznej,
- Rewitalizacja – przebudowa rynku staromiejskiego w Pasymiu – utworzenie strefy integracji i aktywizacji społecznej.

Wszystkie powyższe projekty w sposób bezpośredni odpowiadały na zdiagnozowane potrzeby, a fakt odpowiedniego dobrania rodzaju projektu do istniejących problemów potwierdzają osiągnięte wartości wskaźników zaplanowanych w projekcie. Zarówno wskaźnik liczby osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów, jak i wskaźnik liczby osób korzystających ze zrewitalizowanych budynków został w pełni osiągnięty. Podobnie było w gminie Reszel, która realizowała następujące projekty:

- Prace remontowo-konserwacyjne budynku MOK na cele aktywizacji społeczno-zawodowej,
- Rozwój przestrzeni publicznej poprzez przywrócenie funkcji integracyjnych i rekreacyjnych Parku Miejskiego i jego otoczenia wraz z poprawą funkcjonalności komunikacyjnej w obrębie parku.

Natomiast miasto Ryn realizowało trzy projekty, spośród których (wg stanu na koniec września 2022 r.) zakończono jedynie ostatni z wymienionych:

- Modernizacja i adaptacja pomieszczeń byłego przedszkola dla działalności kulturalnej, edukacyjnej, turystycznej i innej pn. Regionalny Park Edukacji, Kultury i Turystyki,
- Rewitalizacja budynków komunalnych oraz stworzenie przyjaznej przestrzeni publicznej wokół tych budynków,
- Rewitalizacja przestrzeni publicznej poprzez stworzenie placów ze strefą zieleni i małej architektury w obszarze nadbrzeża jeziora Ryńskiego.

Zakończony projekt miał na celu stworzenie przestrzeni przyjaznej dla mieszkańców, gdzie osoby zagrożone wykluczeniem społecznym będą miały możliwość uczestniczenia w zajęciach i spotkaniach. W projekcie zaplanowano wartość docelową wskaźnika liczby osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów na 1 000 osób, a do września 2022 roku wartość ta wyniosła 56 409, co wskazuje na sukces projektu.

Podczas indywidualnych wywiadów pogłębionych przedstawiciele trzech analizowanych gmin jednoznacznie potwierdzili, że realizowane projekty bezpośrednio wynikały z potrzeb zdiagnozowanych w Lokalnych Programach Rewitalizacji, co w zestawieniu z sukcesem zrealizowanych projektów potwierdzonym realizacją wskaźników na wysokim poziomie, świadczy o odpowiednim doborze wsparcia do występujących problemów.

Tabela 4. Problemy zdiagnozowane w LPR w odniesieniu do liczby osób korzystających z pomocy społecznej oraz dotacji w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Ip	Miasto	Problemy zdiagnozowane w Lokalnych Programach Rewitalizacji					Łączna liczba zdiagnozowanych problemów	Korzystający z pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców w*	Dotacja w ramach osi VIII w przeliczeniu na 1 mieszkańca [PLN]
		Społeczne	Środowiskowe	Gospodarcze	Funkcjonalno-przestrzenne	Techniczne			
1	Biskupiec	5	0	1	0	0	6	832	3 647,39
2	Pasym	5	2	1	4	0	12	1 106	3 023,29
3	Ryn	7	0	1	0	0	8	876	2 658,19
4	Lubawa	6	1	1	1	1	10	629	2 618,45
5	Reszel	7	0	1	0	0	8	859	2 419,53
6	Bisztynek	5	0	0	0	1	6	889	1 520,60
7	Dobre Miasto	7	0	1	0	0	8	683	1 141,96
8	Lidzbark Warmiński	5	0	0	1	1	7	581	1 033,27
9	Jeziorany	6	0	1	2	0	9	602	1 030,60
10	Olsztyn	10	0	2	2	0	14	296	986,87

Ip	Miasto	Problemy zdiagnozowane w Lokalnych Programach Rewitalizacji					Łączna liczba zdiagnozowanych problemów	Korzystający z pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców w*	Dotacja w ramach osi VIII w przeliczeniu na 1 mieszkańca [PLN]
		Społeczne	Środowiskowe	Gospodarcze	Funkcjonalno-przestrzenne	Techniczne			
11	Nowe Miasto Lubawskie	7	0	1	1	1	10	559	743,37
12	Pasłęk	4	0	1	0	0	5	868	705,40
13	Orneta	5	0	1	0	1	7	987	679,94
14	Barczewo	8	0	1	0	0	9	513	662,77
15	Górowo Iławeckie	5	0	1	0	1	7	1 023	629,85
16	Nidzica	9	2	1	0	1	13	521	620,56
17	Elbląg	7	3	1	2	3	16	517	403,52
18	Iława	6	0	1	0	1	8	505	385,42
19	Ełk	6	2	1	3	1	13	383	347,33

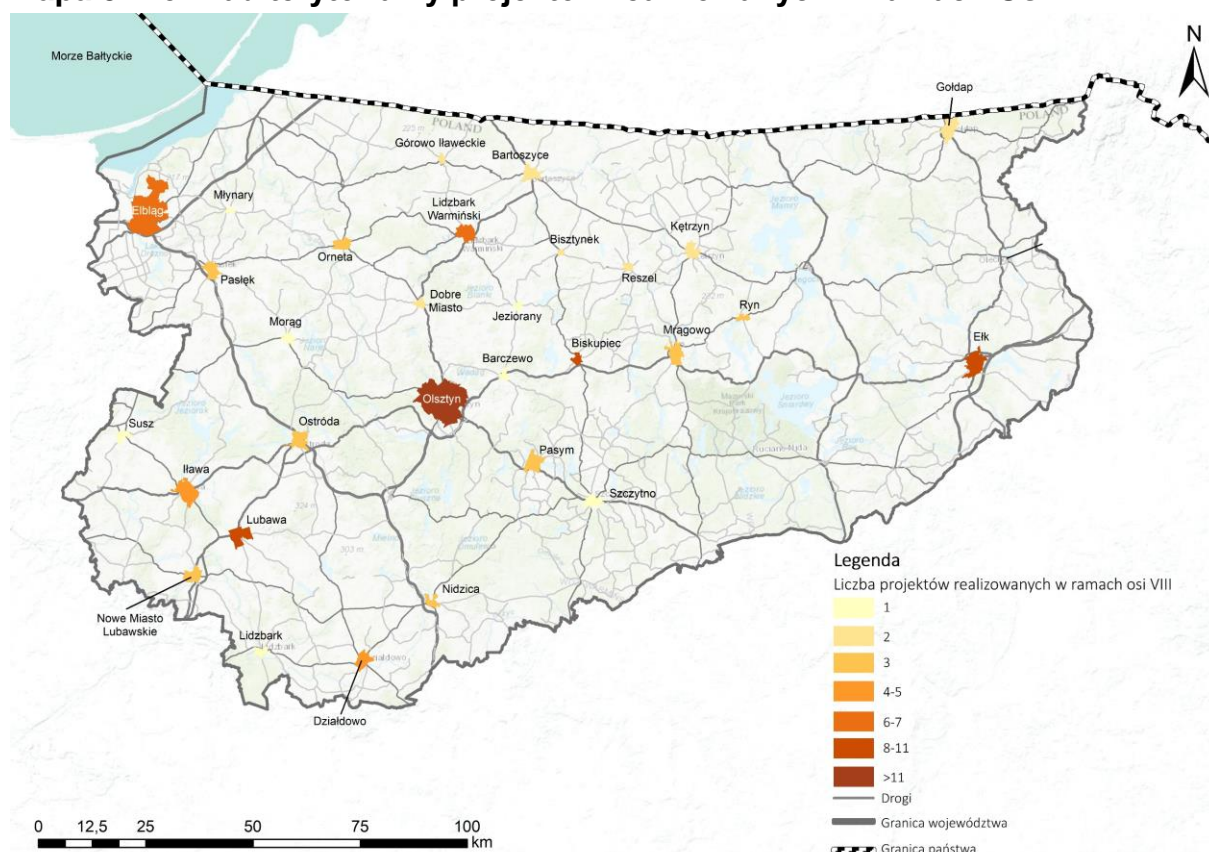
Ip	Miasto	Problemy zdiagnozowane w Lokalnych Programach Rewitalizacji					Łączna liczba zdiagnozowanych problemów	Korzystający z pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców w*	Dotacja w ramach osi VIII w przeliczeniu na 1 mieszkańca [PLN]
		Społeczne	Środowiskowe	Gospodarcze	Funkcjonalno-przestrzenne	Techniczne			
20	Mragowo	3	0	1	1	4	9	521	291,34
21	Bartoszyce	4	0	1	0	0	5	631	271,04
22	Działdowo	6	0	1	0	2	9	342	264,86
23	Ostróda	5	0	1	0	0	6	518	238,38
24	Kętrzyn	4	0	1	0	0	5	587	221,54
25	Morąg	6	0	1	0	0	7	857	191,16
26	Młynary	3	1	1	0	1	6	1 161	156,36
27	Szczytno	3	1	1	1	2	8	474	147,73
28	Gołdap	6	0	1	0	0	7	768	139,79
29	Lidzbark	5	0	1	0	1	7	522	131,42

Ip	Miasto	Problemy zdiagnozowane w Lokalnych Programach Rewitalizacji					Łączna liczba zdiagnozowanych problemów	Korzystający z pomocy społecznej w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców*	Dotacja w ramach osi VIII w przeliczeniu na 1 mieszkańca [PLN]
		Społeczne	Środowiskowe	Gospodarcze	Funkcjonalno-przestrzenne	Techniczne			
30	Susz	3	0	0	0	1	4	1 151	69,67

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014.

Przestrzenny rozkład miast realizujących przynajmniej jeden projekt w ramach Osi VIII RPO WiM 2014-2020 wraz z liczbą projektów przedstawia poniższa Mapa 3. Terytorialnie projekty skoncentrowane są w centralnej części województwa, wokół Olsztyna oraz po stronie zachodniej. Widoczny jest mniejszy rozwój we wschodniej części województwa, w pobliżu województwa podlaskiego, gdzie projekty realizowały tylko dwa miasta: Gołdap oraz Ełk. Dwa z pośród czterech miast, które nie realizowały projektów znajduje się na tym obszarze (Pisz, Węgorzewo).

Mapa 3. Rozkład terytorialny projektów realizowanych w ramach Osi VIII

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014.

Wnioski do rozdziału 6.

Wsparcie w ramach Osi VIII Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 trafiło do obszarów miejskich charakteryzujących się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych. Było to 88% miast w województwie warmińsko-mazurskim, które wskazywały na dominację problemów społecznych w Lokalnych Programach Rewitalizacji. Przestrzennie były one zlokalizowane w głównej mierze w centralnej części województwa, wokół Olsztyna oraz po stronie zachodniej. Rodzaj realizowanych projektów był bezpośrednią odpowiedzią na problemy zdiagnozowane w LPR-ach, co w zestawieniu z osiągnięciem, a w wielu przypadkach przekroczeniem zaplanowanych w projekcie wskaźników, świadczy o odpowiednim dopasowaniu rodzaju wsparcia do istniejących problemów.

7. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA STAN INFRASTRUKTURY ORAZ JEJ DOSTĘPNOŚĆ NA OBSZARACH REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W ramach Osi Priorytetowej VIII – Obszary wymagające rewitalizacji podpisano umowy o dofinansowanie realizacji 129 projektów rewitalizacyjnych, w następujących poddziałaniach:

- 8.1. Rewitalizacja obszarów miejskich (114 projektów),
- 8.2. Rewitalizacja miejskiego obszaru funkcjonalnego Elbląga – ZIT bis (8 projektów),
- 8.3. Rewitalizacja miejskiego obszaru funkcjonalnego Ełku – ZIT bis (7 projektów).

Dominującym obszarem interwencji największej liczby projektów były „Pozostała infrastruktura przyczyniająca się do rozwoju regionalnego i lokalnego” (głównie rewitalizacja budynków i przestrzeni publicznych) oraz „Infrastruktura mieszkalnictwa”. Łączna kwota wszystkich projektów wyniosła 696 725 055,29 zł (Tabela 5).

Tabela 5. Projekty rewitalizacyjne w ramach Osi VIII – Obszary Wymagające Rewitalizacji

Oś	Dominujący obszar interwencji	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem [PLN]
VIII	(054) Infrastruktura mieszkalnictwa	28	77 172 796,00
	(055) Pozostała infrastruktura przyczyniająca się do rozwoju regionalnego i lokalnego	92	580 729 819,49
	(034) Inne drogi przebudowane lub zmodernizowane (autostrady, drogi krajowe, regionalne lub lokalne)	1	5 217 779,53
	(090) Ścieżki rowerowe i piesze	3	17 393 856,42
	(092) Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych	5	16 210 803,85
	SUMA	129	696 725 055,29

Źródło: opracowanie własne bazy danych SL2014. Stan na 29.09.2022 r.

Projekty z Osi VIII realizowane były w Barczewie, Bartoszycach, Biskupcu, Bisztynku, Dobrym Mieście, Działdowie, Elblągu, Ełku, Gołdapi, Górowie Iławeckim, Iławie, Jezioranach, Kętrzynie, Lidzbarku, Lidzbarku Warmińskim, Lubawie, Młynarach, Morągu, Mrągowie, Nidzicy, Nowym Mieście Lubawskim, Olsztynie, Ornecie, Ostródzie, Pasłęku, Pasymiu, Reszlu, Rynie, Suszu oraz Szczytnie.

7.1. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH NA UKŁAD PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY OBSZARÓW REWITALIZACJI

W ramach projektów realizowanych w Osi VIII beneficjenci zaplanowali objęcie rewitalizacją obszarów o powierzchni 296,65 ha oraz wsparcie 217 obiektów infrastruktury zlokalizowanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Do końca września 2022 roku otwarto przestrzeń utworzoną lub rekultywowaną na obszarach miejskich o powierzchni 448 998,00 m², co przekłada się na realizację na poziomie 42,17% wartości zaplanowanej przez beneficjentów w projektach, a także zakończyć projekty obejmujące 144 budynki (66,36% zaplanowanej przez beneficjentów wartości docelowej). Ogólny poziom realizacji wartości docelowej wskaźników zaplanowanych przez beneficjentów projektów z Osi VIII można ocenić jako średni, gdyż jedynie w przypadku 3 z 9 wskaźników osiągnięto 100% (Tabela 6). Natomiast wskaźniki programowe wskazane w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowej zakładały wsparcie 41 obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach oraz utworzenie lub rekultywowanie 572 000 m² otwartej przestrzeni. **Osiągnięte wartości wskazują realizację na poziomie odpowiednio 351% oraz 84%, co świadczy o osiągniętych w projektach sukcesie.**

Tabela 6. Poziom realizacji wskaźników dla Osi VIII

Wskaźnik	Wartość bazowa	Wartość docelowa zaplanowana przez beneficjentów	Wartość docelowa zaplanowana w SzOOP	Wartość osiągnięta	Poziom realizacji względem wartości zaplanowanej przez beneficjentów [%]	Poziom realizacji względem wartości zaplanowanej w SzOOP [%]
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na rewitalizowanych obszarach miejskich [m ²]	22 294	1 142 947	572 000	481 998	42	84
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych	0	217	41	144	66	351

h obszarach [szt.]						
Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane na obszarach miejskich [m ²]	0	66 055,85	brak	26 298,78	42	brak
Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych budynków publicznych lub komercyjnych na obszarach miejskich [szt.]	0	318 082	brak	111 214	35	brak
Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów bądź utworzonej/rekultywowanej przestrzeni w miastach [szt.]	72 500	847 614	brak	927 698	109	brak
Długość wybudowanych dróg gminnych [km]	0	1,03	brak	1,03	100	brak
Długość przebudowanych dróg gminnych [km]	0	2,49	brak	0,73	29	brak
Lokale mieszkalne wymagające remontu w ogóle lokali mieszkalnych w	28	brak	brak	29	brak	brak

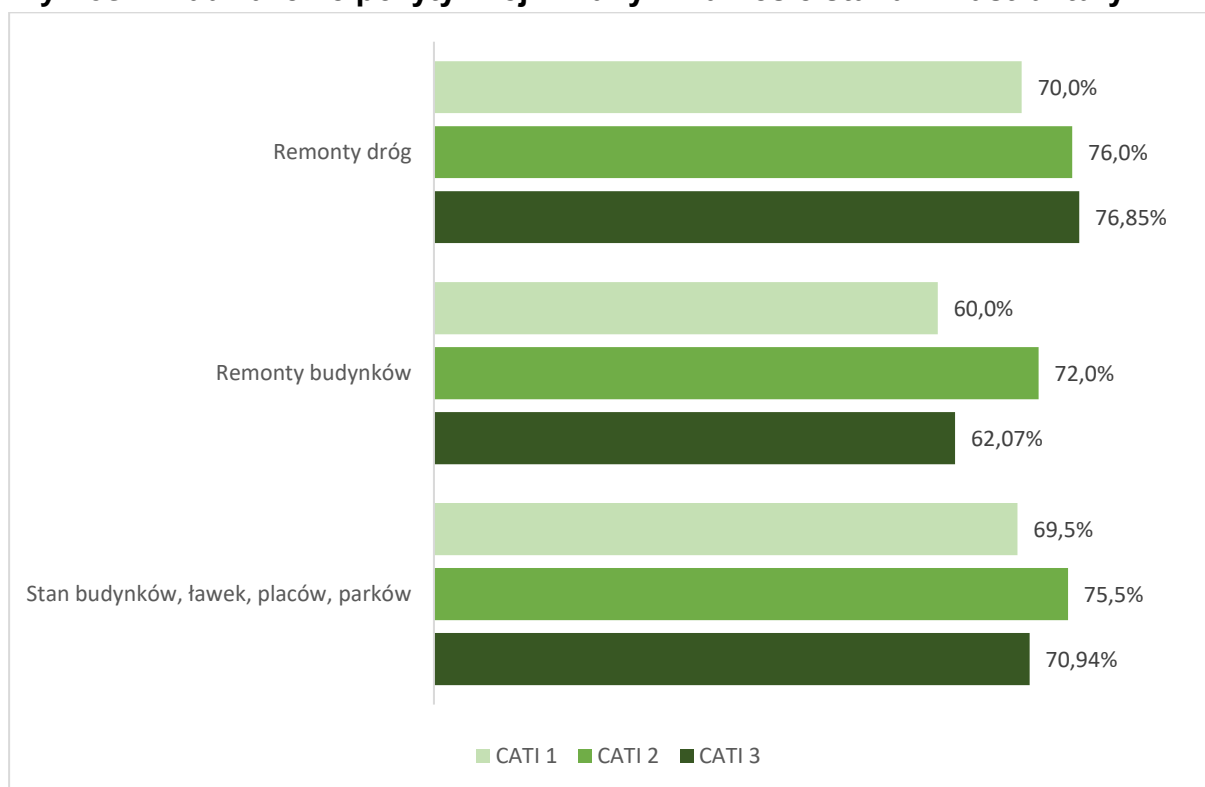
zasobie komunalnym miasta [%]						
-------------------------------------	--	--	--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014. Stan na 29.09.2022 r.

Mieszkańcy miast z województwa warmińsko-mazurskiego w większości zauważali pozytywną zmianę w zakresie stanu infrastruktury. Zarówno remonty dróg i budynków, jak i ogólny stan budynków, placów, parków zostały ocenione bardzo pozytywnie. Najwięcej pozytywnych zmian zauważali mieszkańcy miast z sieci Cittaslow, w których realizowane były projekty rewitalizacyjne. Nieco mniej ankietowanych wskazało na pozytywne zmiany w miastach, które nie realizowały projektów rewitalizacyjnych. Najmniej osób wskazało na pozytywną zmianę w badanym aspekcie w miastach, które realizowały projekty rewitalizacyjne, ale nie były zrzeszone w sieci miast Cittaslow. Warto jednak zaznaczyć, że **różnice pomiędzy kategoriami respondentów były niewielkie, co oznacza że pozytywne zmiany w obszarze stanu infrastruktury na przestrzeni lat 2014-2022 były widoczne w całym województwie** (Wykres 2). Potwierdza to fakt, że bardzo mały odsetek respondentów ze wszystkich grup wskazał na negatywną zmianę w tym aspekcie.

Zasadniczy brak rozbieżności w ocenie pozytywnej zmiany w zakresie stanu infrastruktury pomiędzy respondentami reprezentującymi różne grupy badanych może wskazywać, że projekty rewitalizacyjne nie były bezpośrednią przyczyną rozwoju województwa w badanym zakresie. **Wpływ projektów był widoczny, na co wskazują nieco wyższe oceny osiągnięte przez miasta należące do sieci Cittaslow, jednak nie można jednoznacznie stwierdzić, że rewitalizacja była głównym bodźcem rozwojowym dla infrastruktury na terenie województwa warmińsko-mazurskiego.** Wyłączając z analizy miasta Cittaslow można nawet dojść do wniosku, że projekty rewitalizacyjne nie miały wpływu na zauważalną przez mieszkańców poprawę stanu infrastruktury w większych miastach województwa.

Wykres 2. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie stanu infrastruktury

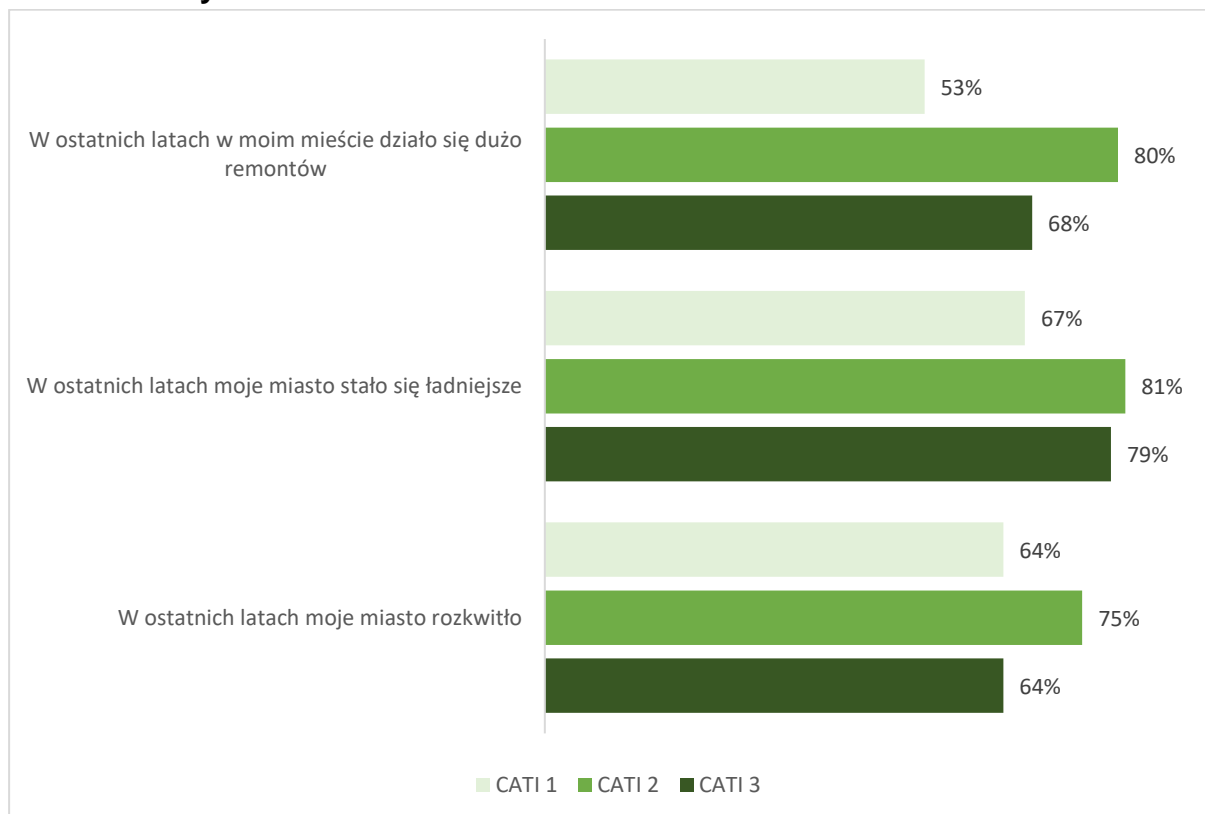

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Poprawa estetyki miast stała się bardzo ważnym aspektem dla mieszkańców, którzy zaczęli doceniać otaczającą ich przestrzeń, jako jeden z elementów jakości życia. Zmieniły się ich potrzeby i wymagania względem najbliższego otoczenia.

Większość mieszkańców spośród wszystkich ankietowanych grup stwierdziła, że ich miasta stały się ładniejsze i rozkwitły. Największy odsetek pozytywnych odpowiedzi charakteryzował przedstawicieli miast zrzeszonych w sieci Cittaslow, a nieco mniej mieszkańców dostrzegało pozytywną zmianę w miastach, które nie realizowały projektów rewitalizacyjnych. Najniższy procent respondentów wskazał na dobrą zmianę w badanym aspekcie w miastach niebędących częścią sieci Cittaslow, które realizowały projekty rewitalizacyjne (Wykres 3). **Świadczy to o widocznym pozytywnym wpływie projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na estetykę przestrzeni w miastach Cittaslow.** W przypadku pozostałych miast, które realizowały projekty rewitalizacyjne można mówić nawet o niewielkim negatywnym wpływie.

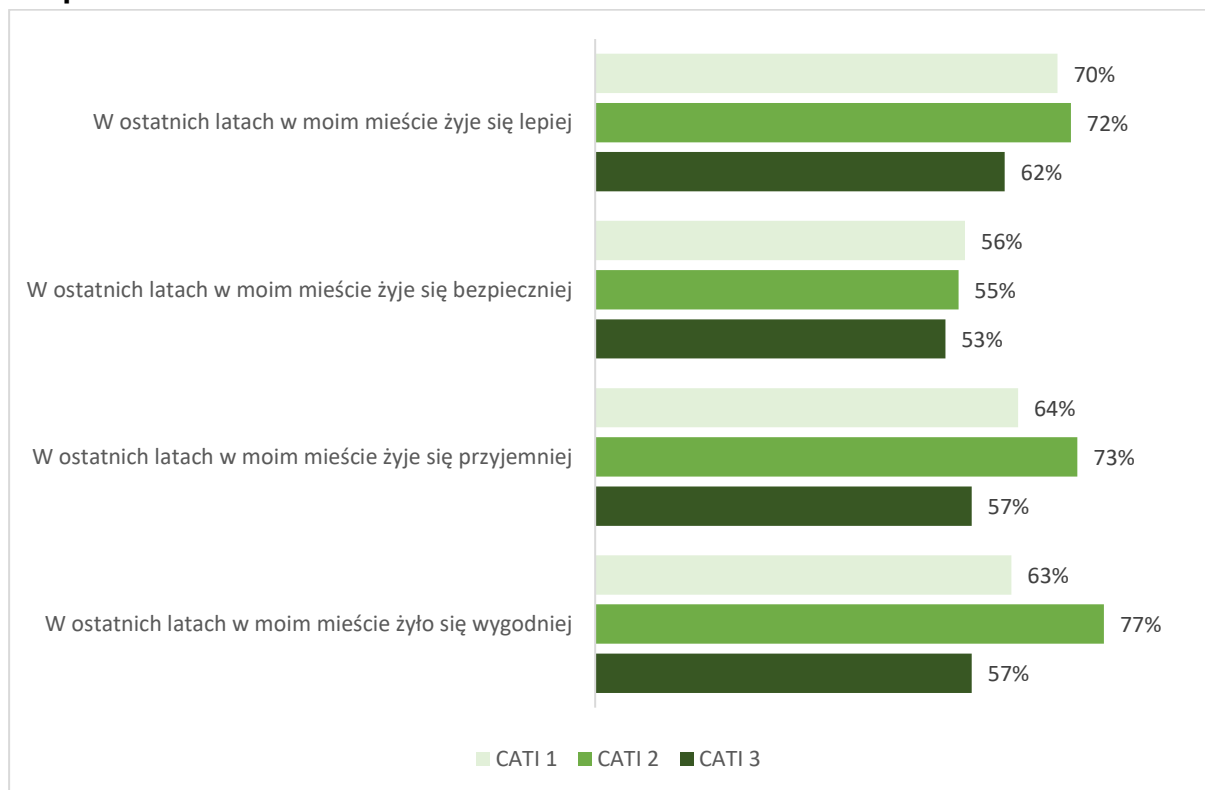
Wykres 3. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi poprawy estetyki i infrastruktury miast

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Jakość życia w poszczególnych miastach również została wysoko oceniona. Ponownie najwięcej mieszkańców z miast Cittaslow zgodziło się ze stwierdzeniem, że w swoich miastach żyje im się lepiej, bezpieczniej, przyjemniej i wygodniej. **Było to średnio 69% ankietowanych, spośród których 12 pp. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020. W pozostałych miastach, które realizowały projekty rewitalizacyjne było to średnio 63% ankietowanych, z czego za pozytywny wpływ RPO WiM 2014-2020 na jakość życia można uznać 6 pp. (Wykres 4).** Najmniejszy wpływ projektów rewitalizacyjnych widoczny był w kontekście poprawy bezpieczeństwa w mieście – odpowiedzi przedstawicieli wszystkich trzech grup respondentów były niemal identyczne. **Najlepiej oceniono poprawę wygody życia w miastach zrzeszonych w sieci Cittaslow, na którą wskazało 77% ankietowanych, z czego 20 p.p. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020.**

Wykres 4. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi jakości życia i bezpieczeństwa w miastach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Ważnym elementem infrastruktury społecznej mającej wpływ na poziom jakości życia w miastach są przestrzenie rekreacyjne oraz sportowe.

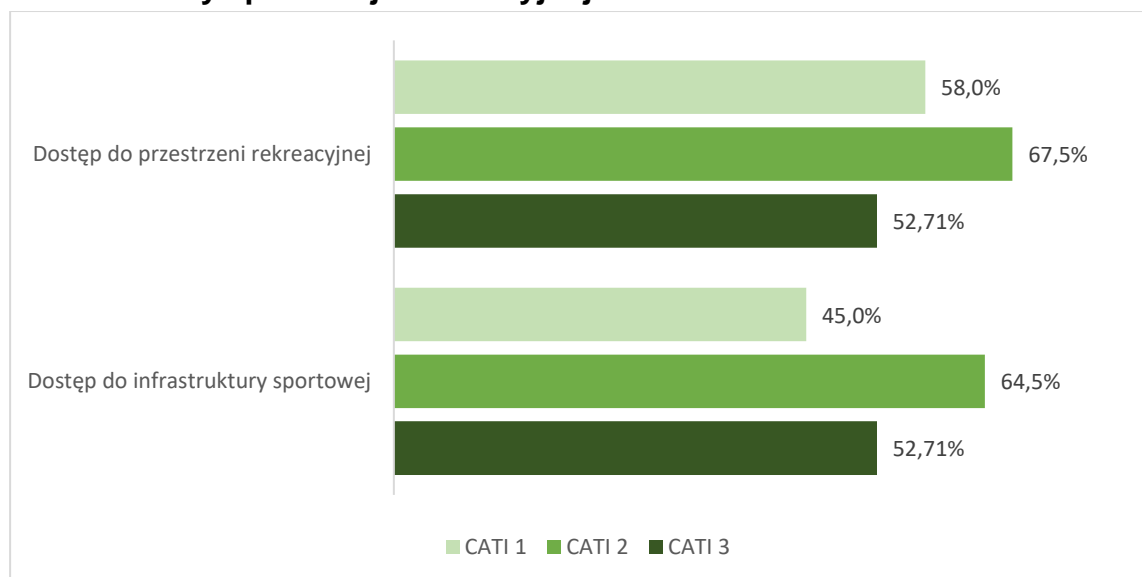
Znaczny odsetek mieszkańców miast województwa warmińsko-mazurskiego w których prowadzone były działania rewitalizacyjne w ramach RPO WiM 2014-2020, dostrzegł poprawę dostępności tych przestrzeni w ostatnich latach (Wykres 5). Zauważalny w tym zakresie jest wpływ Programu. Najwięcej mieszkańców dostrzegło pozytywną zmianę w dostępie do przestrzeni rekreacyjnej w miastach zrzeszonych w sieci Cittaslow. **Odsetek ten wyniósł 67,5%, z czego aż 14,8 pp. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020.** W przypadku miast niebędących w sieci Cittaslow wyniósł on 58%, z czego 5,3 pp. dzięki realizacji Programu.

W odniesieniu do infrastruktury sportowej, w przypadku miast sieci Cittaslow, wyniki prezentowały się podobnie. Odsetek osób dostrzegających pozytywną zmianę wyniósł **64,5%, z czego aż 11,8 pp. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020.** Nieco inaczej prezentuje się sytuacja w pozostałych miastach, w których realizowano projekty rewitalizacyjne w ramach RPO WiM 2014-2020. W ich przypadku **udział takich mieszkańców wyniósł tylko 45%.** Można tutaj mówić o niewielkim negatywnym wpływie, gdyż w miastach, w których nie prowadzono działań

rewitalizacyjnych, o 7,7 pp. więcej mieszkańców dostrzega pozytywną zmianę w dostępności infrastruktury sportowej.

O rozwoju przestrzeni rekreacyjnych i sportowych świadczy również fakt, że znikoma część mieszkańców dostrzegła negatywną zmianę do ich dostępności. W przypadku mieszkańców miast sieci Cittaslow żaden mieszkaniec nie wskazał na pogorszenie sytuacji z tym związanej.

Wykres 5. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie dostępności do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej

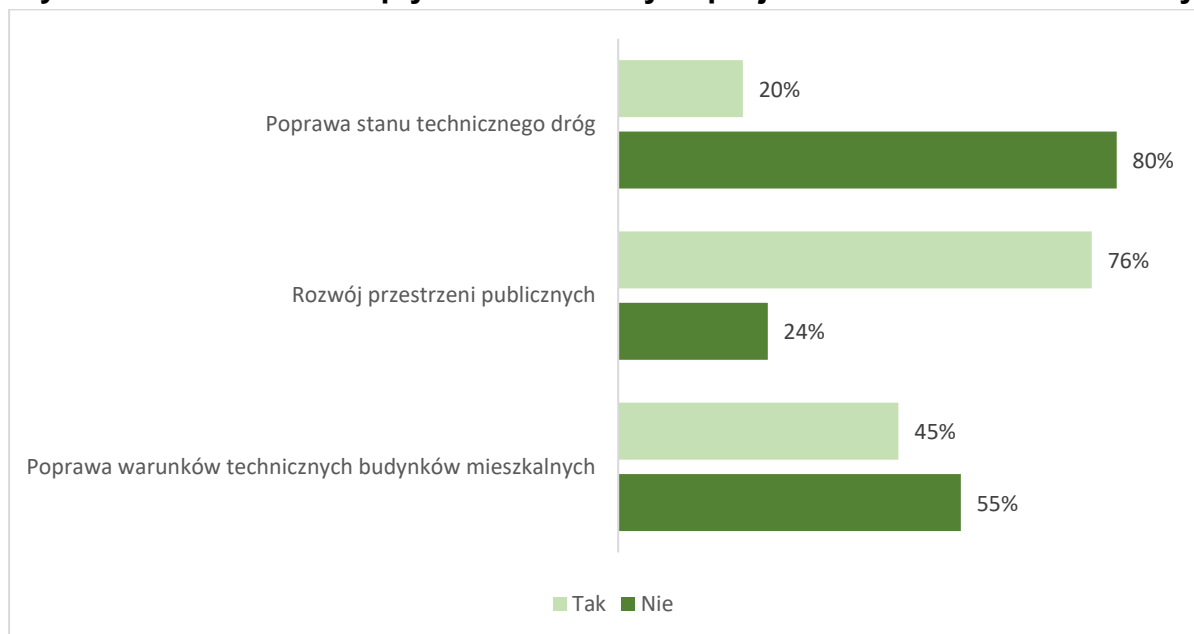

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Beneficjenci Osi VIII ocenili wpływ realizowanych projektów na stan infrastruktury w miastach średnio na 4,47 (w skali 1-5, gdzie 5 oznacza „bardzo duży wpływ”).

Zdaniem beneficjentów największa widoczna poprawa dotyczyła przestrzeni publicznych, którą zauważyło 76% respondentów. Nieco mniej niż połowa ankietowanych wskazała na widoczną poprawę warunków technicznych budynków mieszkalnych (45%). Zdecydowanie najmniejszą poprawę odnotowano w kontekście stanu technicznego dróg, na który wskazało tylko 20% przedstawicieli beneficjentów Osi VIII (Wykres 6).

Wykres 6. Zauważenie wpływu realizowanych projektów na stan infrastruktury

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród beneficjentów osi VIII – obszary wymagające rewitalizacji, n=49

Podsumowując **wizerunek miast województwa warmińsko-mazurskiego stopniowo zmieniał się na lepsze, a same miasta stawały się coraz bardziej atrakcyjne do życia**. Wielu mieszkańców zwracało uwagę, że ich miejscowości rozkwitają. Uzyskany efekt był pozytywny do tego stopnia, że mieszkańcy zaczęli traktować otaczającą ich przestrzeń jako jeden z ważnych elementów wpływających na jakość ich życia. Potwierdza to poniższy cytat pochodzący z jednego z wywiadów pogłębianych:

Muszę powiedzieć, że środki europejskie to na pewno coś, co zmienia region w gigantyczny sposób. To jest naprawdę cywilizacyjna zmiana dla Warmii i Mazur.

(źródło: IDI)

Szczególnie widoczna zmiana nastąpiła w miastach należących do stowarzyszenia Cittaslow, co może wynikać z ich charakteru i dotychczasowych mniejszych możliwości rozwojowych. **Dzięki realizacji projektów rewitalizacyjnych mieszkańcy zaczęli dostrzegać szereg zmian, dzięki którym ich najbliższe otoczenie się rozwinęło.** W tym miejscu warto zaznaczyć, że rozwój na terenie województwa nie był terytorialnie równomierny. Miasta z sieci Cittaslow oraz główne motory napędowe rozwoju, jak Olsztyn i Elbląg zlokalizowane są w centralnej i zachodniej części województwa. Najmniejszy rozwój widoczny jest we wschodniej części województwa, na co wskazuje poniższy cytat:

Nie wybiliśmy się na czoło wśród regionów Polski, ale zmiany widać [...]. Prym wiedzie obszar Wielkich Jezior Mazurskich, także Olsztyn i okolice – to są takie lokomotywy rozwoju. Natomiast gorzej jest ze wschodnią częścią regionu.

(źródło: IDI)

Rozwój województwa w aspekcie układu funkcjonalno-przestrzennego miast był widoczny, jednak nie wszystkie projekty zakończyły się pełnym sukcesem. **Zauważalne było pominięcie kwestii uwzględnienia przestrzeni biologicznie czynnych przy okazji realizacji działań rewitalizacyjnych związanych z przestrzeniami publicznymi.** Bardzo ważne jednak jest, że te problemy zostały zauważone i podejście zaczęło się zmieniać, co pozwala sądzić, że w przyszłych projektach te kwestie zostaną uwzględnione. Potwierdza to poniższy cytat pochodzący z wywiadu pogłębionego:

Bołaczka całego okresu 2014-2020 to rewitalizacja polegająca przede wszystkim na modernizacji. Bo to była modernizacja raczej niż rewitalizacja. Więc niestety mamy trochę wybetonowanych rynków miejskich, trochę wyciętych drzew i chyba pewnych rzeczy się już nie cofnie, ale na szczęście to się trochę zmienia.

(źródło: IDI)

Jednak jak słusznie zauważył jeden z rozmówców:

Nie było projektów głupich, bywały tylko niedoskonałe – mówię tutaj o betonozie.

(źródło: IDI)

Wnioski do podrozdziału 7.1.

Projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęły pozytywnie na układ przestrzenno-funkcjonalny miast oraz stan infrastruktury w miastach należących do sieci Cittaslow. W przypadku pozostałych miast, które prowadziły działania rewitalizacyjne, wpływ projektów nie był aż tak widoczny. Ogólnie nastąpił rozwój infrastrukturalny we wszystkich przebadanych miastach województwa warmińsko-mazurskiego.

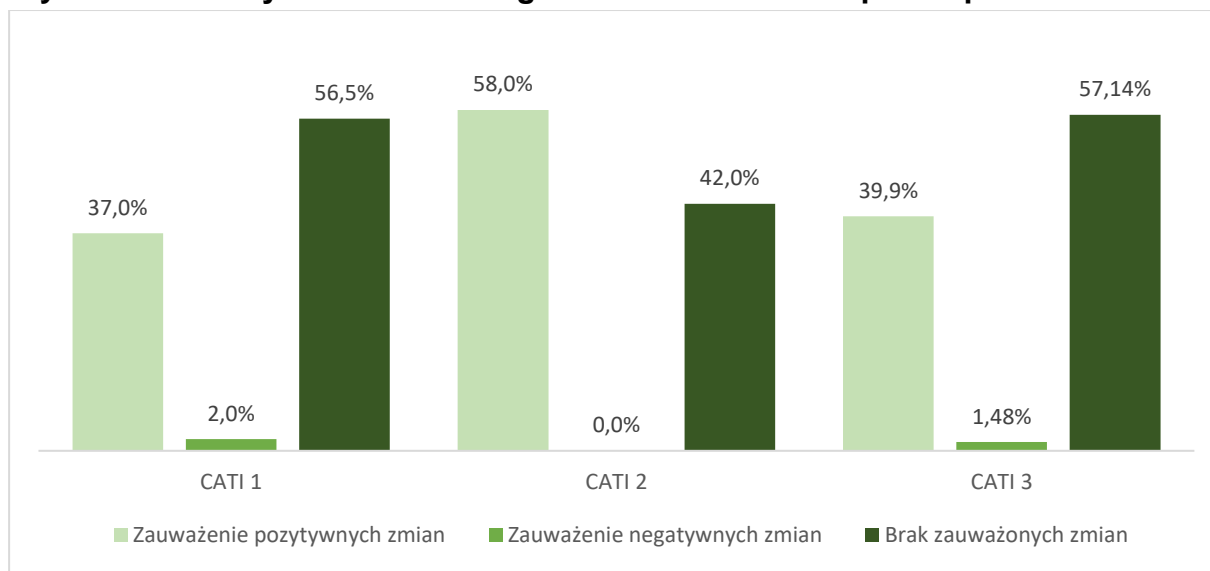
7.2. WPŁYW DZIAŁAŃ REWITALIZACYJNYCH NA POPRAWĘ DOSTĘPNOŚCI INFRASTRUKTURY NA OBSZARACH REWITALIZACJI DLA OSÓB ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

W ramach projektów realizowanych w Osi VIII beneficjenci zaplanowali dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami 196 budynków, z których do 2022 roku udało się zrealizować 143, co stanowi 72,96% zaplanowanej w projektach wartości.

Najwięcej pozytywnych zmian w zakresie dostępności udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami zauważyli mieszkańcy miast zrzeszonych w sieci Cittaslow. **Odsetek ten stanowi 58%, z czego 18,1 pp. można uznać za wpływ RPO WiM**

2014-2020. W pozostałych miastach, które realizowały projekty rewitalizacyjne, jedynie 37% respondentów zauważyło pozytywną zmianę w badanym aspekcie, z czego 2,9 pp. można określić jako niewielki negatywny wpływ Programu, gdyż w miastach nierealizujących żadnych projektów rewitalizacyjnych ten odsetek wyniósł 39,9%. Co równie ważne **jedynie marginalna część ankietowanych zauważyła negatywną zmianę w zakresie udogodnień dla osób z niepełnosprawnością**, a w miastach Cittaslow w ogóle nie odnotowano takiego przypadku (Wykres 7).

Wykres 7. Zmiany w zakresie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami

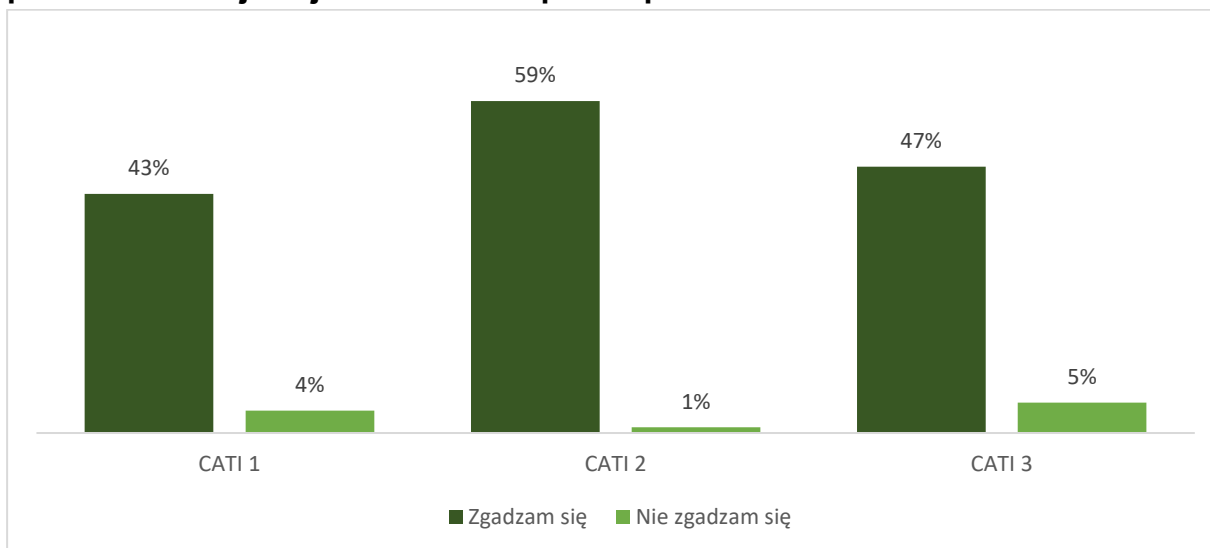

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Ponad połowa ankietowanych mieszkańców miast zrzeszonych w sieci Cittaslow zgodziła się ze stwierdzeniem, że w ostatnich latach nastąpił rozwój dostępności przestrzeni miejskiej dla osób z niepełnosprawnościami na terenie ich miasta.

Odsetek ten wyniósł 59%, z czego 12 pp. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020. W przypadku miast, które realizowały projekty rewitalizacyjne odsetek ten wyniósł jedynie 43%, co może wskazywać na minimalny negatywny wpływ Programu, ponieważ w przypadku miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych osiągnięto zgodność na poziomie 43% (Wykres 8).

Wykres 8. Zgodność ze stwierdzeniem dotyczącym rozwoju dostępności przestrzeni miejskiej dla osób z niepełnosprawnościami

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Nieco inaczej sytuacja wygląda wśród przedstawicieli beneficjentów Osi VIII, spośród których jedynie 31% ankietowanych zgodziło się ze stwierdzeniem, że dostosowanie zabudowy miejskiej dla osób ze szczególnymi potrzebami uległo poprawie w ostatnich latach. Takie wyniki ankiety wskazują, że mimo zrealizowania wielu projektów mających na celu poprawę dostępności infrastruktury na rewitalizowanych obszarach dla osób z niepełnosprawnościami, nadal istnieją duże potrzeby z tym związane.

W wywiadach pogłębionych przedstawiciele beneficjentów wskazywali na już osiągnięty skok milowy w kierunku zapewnienia dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Jak wskazał jeden z rozmówców:

Działania rewitalizacyjne poprawiły warunki, a ludzie wolą spędzać czas w miejscach ładnych. Przede wszystkim zdecydowanie zwiększyła się dostępność do budynków dla osób z niepełnosprawnościami. [...] Zauważalny jest znaczny wzrost frekwencji (na organizowanych wydarzeniach).

(źródło: IDI)

Potrzeba wspierania projektów mających na celu zwiększanie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami wciąż jest jednak bardzo duża, ze względu na stałe zainteresowanie tego typu realizacjami. Jak wskazuje przedstawiciel jednego ze stowarzyszeń działających na rzecz osób z niepełnosprawnościami:

Rozwój infrastruktury pozwolił na rozwinięcie rynku usług asystenckich i opieki nad niepełnosprawnymi. Nawet szczerze mówiąc się nie spodziewaliśmy, że tak bardzo się ten rynek rozwinie.

(źródło: IDI)

W temacie przekształcania rewitalizowanych budynków na cele społeczne pojawiały się głosy, że nie jest to zawsze dobrym rozwiązaniem. Założenie samo w sobie jest bardzo dobre, jednak stare budynki posiadają często ograniczenia architektoniczne, są objęte ochroną konserwatora zabytków i zdarzały się sytuacje, kiedy potencjalni beneficjenci musieli się wycofać z realizacji projektu na rzecz osób z niepełnosprawnościami pomimo istnienia dużego zapotrzebowania. Jeden z rozmówców sugerował nawet, że w bardzo wyjątkowych sytuacjach powinna istnieć możliwość budowy nowego obiektu:

Wiadomo, że ten obszar rewitalizacyjny jest ważny. Jeżeli jesteśmy w stanie przestrzeń adaptować - to jest wskazane, żeby te obszary odżywały. Wiąże się to jednak z pewną trudnością, w odniesieniu do realizacji udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami. Chcieliśmy zrealizować projekt adaptacji jednego obiektu na potrzeby osób o wysokim stopniu niepełnosprawności. Rewitalizowanie starego budynku na siłę, przy wszelkich ograniczeniach architektonicznych i tym podobnych nie było po prostu dobrym pomysłem. Kwestia jest nie tego, że nie ma wystarczających środków na rewitalizację, a tego, że nie dobrym jest ograniczanie rozwoju infrastruktury społecznej i socjalnej do, co najwyżej, rozbudowy lub adaptacji danego budynku. Mam taki wniosek, że czasem efektywniej jest od nowa coś zbudować, co jest od razu dostosowane do potrzeb tych osób, a nie na siłę adaptować jakiś obiekt. To był problem. Rozumiem też intencję autorów, że rewitalizacja przede wszystkim, ale dobre by było istnienie takiej możliwości, że przy bardzo dobrej diagnozie (np. nie ma już przestrzeni wymagającej rewitalizacji w mieście i są ogromne potrzeby lokalnej społeczności), żeby taka opcja budowy nowego obiektu, jako bardzo wyjątkowa – istniała.

(źródło: IDI)

Za dobry przykład realizacji projektów infrastrukturalnych realizowanych w ramach Osi VIII, które miały bezpośredni wpływ na rozwój dostępności przestrzeni miejskiej dla osób ze szczególnymi potrzebami, można wskazać Centrum Aktywizacji Społecznej w Pasymiu (Zdjęcie 1), które spełnia wszelkie wymagania dotyczące dostępności, a także Elbląską Spółdzielnię Mieszkaniową „Sielanka” w Elblągu, która dostosowała do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami wiele ze swoich budynków (Zdjęcie 2). Warto podkreślić, że omawiane obiekty stanowią jedynie przykłady. Tego typu realizacji na terenie województwa było znacznie więcej.

Wnioski do podrozdziału 7.2.

Działania prowadzone w ramach Osi VIII RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do poprawy dostępności infrastruktury dla osób ze szczególnymi potrzebami, w szczególności na terenie miast zrzeszonych w sieci Cittaslow, jednak nie jest to stopień odpowiadający istniejącemu zapotrzebowaniu.

Zdjęcie 1. Centrum Aktywizacji Społecznej w Pasymiu – utwardzone dojście do budynku oraz platforma przyschodowa dla osoby z niepełnosprawnością (wejście po prawej stronie)

Źródło: własne, wizja lokalna.

Zdjęcie 2. Platforma przyschodowa w jednym z bloków należących do zasobu ESM „Sielanka” w Elblągu

Źródło: własne, wizja lokalna.

7.3. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH Z ZAKRESU EFEKTYWNOŚCI ENERGETYCZNEJ NA SPADEK ENERGOCHŁONNOŚCI BUDYNKÓW NA OBSZARACH REWITALIZACJI

W ramach Osi IV - Efektywność energetyczna beneficjenci zaplanowali modernizację energetyczną 170 budynków, z których do końca września 2022 roku zrealizowano 112, co przekłada się na stopień realizacji na poziomie 65% względem wartości zaplanowanej w projektach. W tym czasie oddano do użytku 186 957,85 m² budynków poddanych termomodernizacji (69% zaplanowanej w projektach wartości). Liczba gospodarstw domowych posiadających lepszą klasę zużycia energii zwiększyła się o 1 690 (70% zaplanowanej w projektach wartości), a także zmodernizowano 19 źródeł ciepła (79% zaplanowanej w projektach wartości).

Wskaźniki statystyczne dotyczące Osi IV wskazały na oszczędność energii oraz redukcję emisji zanieczyszczeń do atmosfery, wynikające z realizacji projektów. Do końca września 2022 roku zaoszczędzono 89 101,89 GJ energii cieplnej rocznie (62% wartości wskazanej przez beneficjentów), 712,53 MWh energii elektrycznej (51% zaplanowanej w projektach wartości) oraz oszacowano roczny spadek emisji gazów cieplarnianych o 4 279,99 ton równoważnika CO₂ (50% zaplanowanej w projektach wartości). Łącznie w wyniku realizacji projektów odnotowano zmniejszenie zużycia energii końcowej o 91 811,30 GJ rocznie, co stanowi 61%

zaplanowanej przez beneficjentów wartości, a także zmniejszenie rocznego zużycia energii pierwotnej w budynkach publicznych o 15 232 811,39 kWh (54% zaplanowanej w projektach wartości).

W związku z realizacją projektów osiągnięto 5,25 MWe dodatkowej zdolności wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych (98% zaplanowanej w projektach wartości), 1,2 MWt dodatkowej zdolności wytwarzania energii cieplnej ze źródeł odnawialnych (72% zaplanowanej wartości) oraz 0,11 MW dodatkowej zdolności wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych (41% zaplanowanej wartości).

Biorąc pod uwagę dynamicznie zmieniającą się sytuację na świecie, przede wszystkim kryzys ekonomiczny oraz wzrost opłat za ogrzewanie, istnieje dalsza potrzeba wspierania projektów z zakresu zwiększania efektywności energetycznej w województwie warmińsko-mazurskim. Ważnym efektem realizacji działań, poza kwestiami ekologicznymi, był wpływ ekonomiczny. Ograniczenie zużycia ciepła pozwoliło na oszczędności mieszkańcom zmodernizowanych budynków, co potwierdza przedstawiciel jednego z podmiotów realizujących projekty o charakterze rewitalizacyjnym w ramach Osi IV:

Na dzień dzisiejszy mieszkańcy są zadowoleni. Oszczędności w opłatach za centralne ogrzewanie są widoczne.

(źródło: IDI)

Wnioski do podrozdziału 7.3.

Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi IV przyczyniły się do spadku energochłonności budynków w wysokim stopniu. Potwierdzają to zarówno osiągnięte wartości wskaźników wskazujące na redukcję emisji zanieczyszczeń, jak i beneficjenci realizowanych działań, którzy odczuwali przede wszystkim pozytywny wpływ ekonomiczny wynikający z mniejszych potrzeb energetycznych zmodernizowanych budynków.

8. WPŁYW PROJEKTÓW REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA OFERTĘ KULTURALNĄ ORAZ POZIOM UCZESTNICTWA W ŻYCIU KULTURALNYM MIESZAŃCÓW MIAST W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W ramach Osi Priorytetowej – VI Kultura i Dziedzictwo zrealizowano 38 projektów rewitalizacyjnych, w następujących poddziałaniach:

- 6.1.1 Dziedzictwo kulturowe;
- 6.1.2 Instytucje kultury;
- 6.1.3 Instytucje kultury ZIT bis Ełk;
- 6.2.3 Efektywne wykorzystanie zasobów.

Projekty Osi VI przeprowadzono przede wszystkim w następujących dominujących obszarach interwencji: Ochrona, rozwój i promowanie dóbr publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa oraz Rozwój i promowanie usług publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa. Pojedyncze projekty obejmowały także zagadnienia: Ścieżki rowerowe i piesze, Rozwój i promowanie potencjału turystycznego obszarów przyrodniczych, Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych (Tabela 7). Projekty rewitalizacyjne w ramach Osi VI stanowiły niecałe 14% wszystkich projektów realizowanych z RPO WiM 2014-2020. Stosunek środków przeznaczonych na projekty rewitalizacyjne uwzględniających aspekt kulturowy w przeliczeniu na jednego mieszkańca do ogółem środków przeznaczonych na projekty rewitalizacyjne w poszczególnych miastach wyniósł 12,5%.

Tabela 7. Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi VI Kultura i Dziedzictwo

Oś	Dominujący obszar interwencji	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem [PLN]
VI	090 Ścieżki rowerowe i piesze	1	5 601 755,49
	091 Rozwój i promowanie potencjału turystycznego obszarów przyrodniczych	2	7 179 830,89
	092 Ochrona, rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych	3	7 993 510,45
	094 Ochrona, rozwój i promowanie dóbr publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa	11	54 117 798,77
	095 Rozwój i promowanie usług publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa	21	84 523 556,84
	Suma	38	159 416 452,44

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy SL2014. Dane na 29.09.2022.

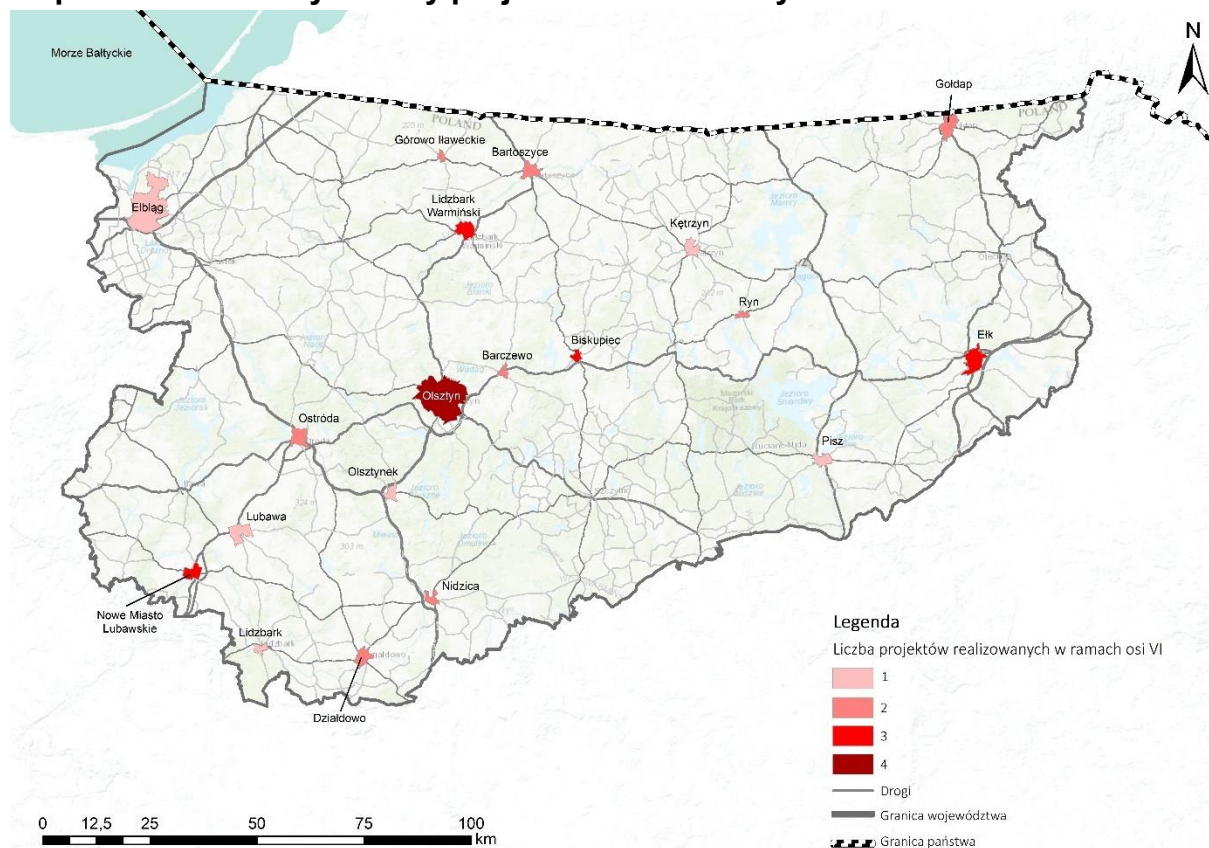
Jak wskazał jeden z przedstawicieli Instytucji Zarządzającej, zainteresowanie Osią VI - Kultura i dziedzictwo było bardzo duże, co wiązało się nawet z przenoszeniem środków na ten cel z innych obszarów:

Akurat, jeżeli chodzi o obszar kultury i turystyki, to u nas te zainteresowanie było bardzo duże [...]. Można powiedzieć, że dwukrotnie, trzykrotnie przekraczało alokację.

(źródło: IDI)

Projekty w ramach Osi Priorytetowej VI realizowane były w: Barczewie, Bartoszycach, Biskupcu, Działdowie, Elblągu, Ełku, Gołdapi, Górowie Iławieckim, Kętrzynie, Lidzbarku, Lidzbarku Warmińskim, Lubawie, Nidzicy, Nowym Mieście Lubawskim, Olsztynie, Olsztynku, Ostródzie, Pisz i Rynie (Mapa 4).

Mapa 4. Rozkład terytorialny projektów realizowanych w ramach osi VI

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy SL2014.

Według stanu na koniec września 2022 r. zakończonych było 15 projektów rewitalizacyjnych z Osi Priorytetowej VI (niecałe 40%). W związku z tym większość wskaźników nie osiągnęła wartości docelowych ustalonych przez beneficjentów, jednak udało się zrealizować następujące:

- Liczba instytucji kultury objętych wsparciem – 22,
- Liczba zabytków objętych wsparciem – 3.

Wartość docelową zaplanowaną przez beneficjentów osi VI przekroczyła już, o prawie 10%, liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektów. Wzrosła również liczba odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiącego atrakcje turystyczne, choć osiągnęła poziom niecałych 40% wartości przewidywanej przez beneficjentów. Wskaźnik ten został przekroczony już w ramach projektów: Rewitalizacja i zagospodarowanie terenu Ełckiej Kolei Wąskotorowej na potrzeby Muzeum Historycznego w Ełku oraz Zagospodarowanie brzegów rzeki Pisy w Barczewie. We wrześniu 2022 r. nie zakończyły się jeszcze projekty związane ze wskaźnikami: Liczba nowych ofert kulturalnych powstałych w wyniku realizacji projektu, Liczba utrzymanych ofert kulturalnych w wyniku realizacji, Liczba wspartych instytucji paramuzealnych, Zwiedzający muzea i oddziały w gestii samorządów gmin, powiatów i miast na prawach powiatu/1000 mieszkańców, w związku z czym ich poziom realizacji wynosił 0% (Tabela 8). Znaczący wpływ na taki stan rzeczy miała pandemia, która spowodowała opóźnienia w niektórych projektach, a związane z nią obostrzenia przełożyły się na ograniczenia możliwości uczestniczenia mieszkańców w wydarzeniach kulturalnych czy na wzrost liczby turystów i odwiedzających obiekty objęte wsparciem w ramach Programu.

Tabela 8. Poziom realizacji wskaźników zadeklarowanych przez Beneficjentów Osi VI – Kultura i Dziedzictwo w projektach rewitalizacyjnych

Wskaźnik	Wartość docelowa	Wartość osiągnięta	Poziom realizacji
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem [szt.]	22,00	22,00	100%
Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [szt.]	22,00	10,00	45%
Liczba nowych ofert kulturalnych powstałych w wyniku realizacji projektu [szt.]	2,00	0,00	0%
Liczba utrzymanych ofert kulturalnych w wyniku realizacji [szt.]	1,00	0,00	0%
Liczba wspartych instytucji paramuzealnych [szt.]	1,00	0,00	0%
Liczba wspartych obiektów dziedzictwa kulturowego [szt.]	6,00	3,00	50%
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	223,00	150,00	67%
Liczba zabytków objętych wsparciem [szt.]	3,00	3,00	100%
Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem [szt.]	22,00	9,00	41%

Wskaźnik	Wartość docelowa	Wartość osiągnięta	Poziom realizacji
Zwiedzający muzea i oddziały w gestii samorządów gmin, powiatów i miast na prawach powiatu/1000 mieszkańców	826,50	0,00	0%
Liczba osób korzystających z obiektów zasobów kultury objętych wsparciem [os./rok]	825 929,00	133 727,00	16%
Liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektu [os./rok]	67 655,00	73 685,00	109%
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiącego atrakcje turystyczne [odwiedziny/rok]	398 264,00	152 909,00	38%
Powierzchnia obiektów dziedzictwa kulturowego zaadaptowanych na cele turystyczne [m2]	127 875,78	12 603,21	10%

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy SL2014. Dane na 29.09.2022

Ostateczna ocena wskaźników może być przeprowadzona dopiero po zakończeniu wszystkich projektów i w momencie nieobowiązywania obostrzeń covidowych. Po okresie pandemii mieszkańcy miast mogą być z jednej strony spragnieni kontaktu z kulturą i sztuką, ale z drugiej – zachęcenie do wyjścia z domu i uczestnictwa w wydarzeniach może być trudniejsze ze względu na pewnego rodzaju „odzwyczajenie”.

Na poziom jakości życia mieszkańców w miastach wpływ ma także dostęp do obiektów kulturalnych, oferujących szeroką ofertę możliwości spędzania wolnego czasu. Pozytywne zmiany w zakresie oferty kulturalnej w wyniku działań rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020 w największym stopniu dostrzegali mieszkańcy miast zrzeszonych w sieci Cittaslow – **było to 45%, z czego 12 pp. można uznać za wpływ Programu**. Drugie tyle respondentów (44%) odpowiedziało, że nie zauważyło żadnych zmian. Poprawę w ofercie kulturalnej w takim samym stopniu dostrzegli mieszkańcy miast nienależących do Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow” oraz respondenci z miast nierealizujących projekty rewitalizacyjne (po 33%). Stosunkowo wysoki odsetek mieszkańców miast niezrzeszonych w sieci Cittaslow zauważał negatywne zmiany w ofercie kulturalnej (ok. 9%), co wskazuje na niewielki negatywny wpływ Programu na poziomie 6 pp.

W przypadku pozytywnych zmian w poziomie uczestnictwa w życiu kulturalnym, były one dostrzegalne nieco rzadziej – było to 31% respondentów z miast zrzeszonych w sieci Cittaslow oraz 29% mieszkańców z miast nienależących do Stowarzyszenia.

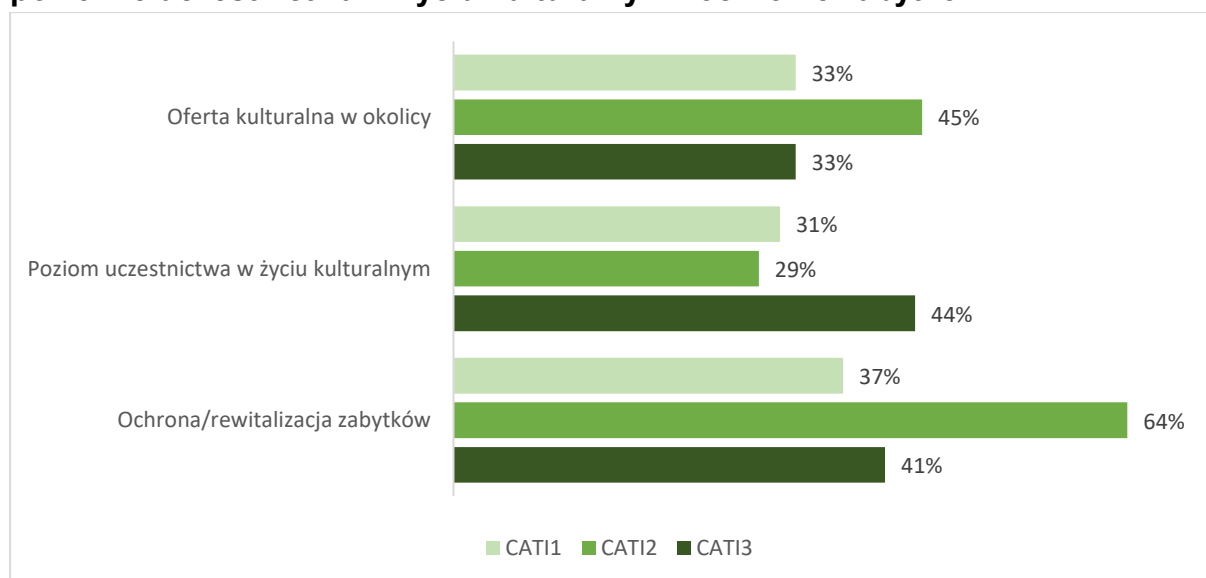
Oznacza to, że realizacja RPO WiM 2014-2020 **miała negatywny wpływ na poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym, na poziomie odpowiednio: 15 pp. i 13 pp.**

Najprawdopodobniej jest to jednak wynikiem trwających, często kilka lat, procesami realizacji inwestycji. W momencie prowadzenia ewaluacji duży odsetek projektów nie został jeszcze zakończony, co oznacza, że obiekty kulturalne nie zostały oddane do użytku, więc realnie nie oferują jeszcze mieszkańcom wydarzeń i zajęć. Takie sytuacje mogą być szczególnie dotkliwe dla mieszkańców małych miast, w których działania rewitalizacyjne obejmują często jedyny obiekt kulturalny w okolicy, a ze względu na długi okres realizacji mieszkańcy przez ten czas pozbawieni są dostępu do jakiegokolwiek oferty kulturalnej. Przykładem może być Piski Dom Kultury, który modernizowany jest już od blisko 3 lat, a zakończenie projektu planowane jest na 2023 rok. Dodatkowo, duża część projektów w ramach Osi VI nakierowana była na zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz poszerzenie oferty turystycznej, poprzez działania remontowe, modernizacyjne czy adaptacyjne miejsc zabytkowych, ale także zagospodarowanie przestrzeni naturalnych. Jak przyznała osoba z Instytucji Zarządzającej, część tych projektów przyciąga przede wszystkim turystów, ale taki też był cel, choć wiąże się to ze słabszą oceną oferty kulturalnej ze strony mieszkańców.

Pozytywne zmiany w zakresie ochrony i rewitalizacji zabytków dostrzegali przede wszystkim mieszkańcy z miast należących do sieci Cittaslow (64%), można więc mówić o wpływie Programu na poziomie aż 23 pp. W przypadku osób z ośrodków niebędących w sieci Cittaslow jedynie 37% zauważyło pozytywne zmiany, co oznacza niewielki negatywny wpływ realizacji RPO WiM 2014-2020 (4 pp.) (

Wykres 9).

Wykres 9. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie oferty kulturalnej, poziomie uczestnictwa w życiu kulturalnym i ochronie zabytków

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2

mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Wśród odpowiedzi mieszkańców wskazujących zmiany w zakresie kultury w swoim mieście, najczęściej znaleźć można było: większą liczbę koncertów, imprez plenerowych oraz wydarzeń kulturalnych. Respondenci równie często zauważali polepszenie oferty kulturalnej, dobrą dostępność oraz inicjatywy mieszkańców, takie jak spotkania poetyckie czy wystawy Koła Gospodyń Wiejskich. Pojawiały się również odpowiedzi pozytywnie oceniające stworzenie oferty spędzania wolnego czasu skierowanej do różnych grup wiekowych: zarówno zajęć dla dzieci, jak i wydarzeń dla seniorów. Respondenci odpowiadali, że zauważalny jest ogólny wzrost uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i większa aktywność mieszkańców, również poprzez działalność organizacji pozarządowych. Znalazły się też jednak głosy krytyczne, mówiące, że w miastach brakuje wydarzeń kulturalnych – nie odbywają się wcale lub zbyt rzadko. Niektórzy odpowiadali, że nie korzystają z oferty kulturalnej, więc nie zauważają zmian w ofercie, a inni, że brakuje im środków finansowych, aby korzystać z istniejącej oferty kulturalnej.

Podczas analizy social listening znaleziono komentarze dotyczące planowanych inwestycji z zakresu oferty kulturalnej – spora część osób chwaliła projekty, pojawiały się też jednak komentarze poddające w wątpliwość formę obiektów, ich funkcjonalność oraz zasadność samej inwestycji.

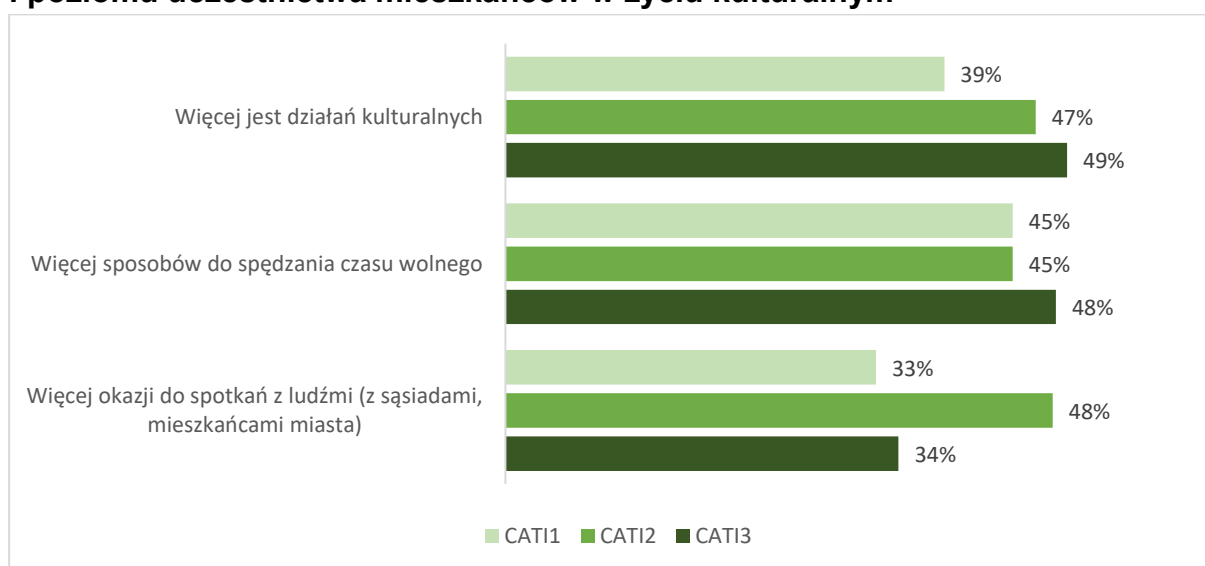
Pomysł fajny, tylko tak naprawdę to mamy może dwie imprezy na rok. Wiec czy to ma sens? Nic się nie dzieje w Lidzbarku... Po co budować coś żeby stało ciągle puste...

(źródło: social listening, pisownia oryginalna)

Mieszkańcy w większości potwierdzali, że w ich okolicy jest większa liczba działań kulturalnych. Najczęściej byli to respondenci z miast, w których nie zrealizowano żadnego projektu o charakterze rewitalizacyjnym w ramach RPO WiM 2014-2020 (49%), można więc mówić tu o niewielkim negatywnym wpływie Programu – w przypadku mieszkańców miast należących do Stowarzyszenia Polskie Miasta Cittaslow wyniósł on 2 pp. (47% respondentów dostrzega pozytywne zmiany), a w ośrodkach niezrzeszonych w sieci Cittaslow 10 pp. (39% odpowiedzi pozytywnych). Podobnie kształtowały się odpowiedzi w przypadku większej liczby sposobów spędzania wolnego czasu, pozytywną zmianę dostrzegało 48% mieszkańców z miast, które nie realizowały projektów rewitalizacyjnych. Ponownie stwierdzono niewielki negatywny wpływ Programu, wynoszący 2 pp. w miastach zrzeszonych w sieci Cittaslow oraz pozostałych prowadzących działania rewitalizacyjne. Jak już wcześniej zauważono, wynika to najprawdopodobniej z dużej liczby projektów jeszcze niezakończonych. Nie miało to jednak wpływu na zwiększenie liczby okazji do spotkań z ludźmi, szczególnie wśród mieszkańców z miast wchodzących w skład sieci Cittaslow – **niemal połowa respondentów**

zauważyło w tym zakresie pozytywne zmiany, z czego aż 14 pp. można uznać za wpływ realizacji RPO WiM 2014-2020. Nieco gorzej oceniali ten aspekt mieszkańcy z miast nie zrzeszonych w sieci Cittaslow (33%), co oznacza minimalny negatywny wpływ Programu (1 pp.) (Wykres 10). Również ta grupa najczęściej odpowiadała, że nie zgadza się ze wskazanymi stwierdzeniami (od 10 do 18% odpowiedzi negatywnych). Najmniejszy odsetek odpowiedzi niezgadzających się odnotowano wśród osób z miast wchodzących w skład sieci Cittaslow – 4% odpowiedzi negatywnych na stwierdzenie o więcej okazji do spotkań z ludźmi, 8% na kwestię większej liczby sposobów spędzania czasu wolnego i aż 10% w zakresie większej liczby działań kulturalnych.

Wykres 10. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi oferty kulturalnej i poziomu uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Większość respondentów badania CATI nie zauważyło wzrostu uczestnictwa w życiu kulturalnym w swoich miastach. Liczba osób, które odnotowały pozytywną zmianę różniła się w zależności od grupy, do której kwalifikowało się zamieszkane miasto. We wszystkich przypadkach 5-7% respondentów zauważyło zmianę negatywną w tym zakresie. Przedstawiciele miast, w których projekty rewitalizacyjne były realizowane, dostrzegali pozytywną zmianę w ofercie kulturalnej oraz poziomie uczestnictwa mieszkańców:

[...] odbywają się różnego rodzaju przedstawienia teatralne na rynku i w centrum aktywizacji, są tworzone nowe zajęcia [...] Udział mieszkańców jest większy i myślę, że to się będzie utrzymywać.

(źródło: IDI)

Rozmówcy wskazywali na znaczące poszerzenie oferty kulturalnej i jej duży skok jakościowy. Każdy beneficjent realizujący projekt z obszaru kultury miał obowiązek utworzyć nową lub utrzymać istniejącą ofertę. Wśród przeprowadzonych działań pojawiały się m.in. adaptacja istniejących obiektów na nowe funkcje, wprowadzanie innowacji czy wychodzenie z ofertą kulturalną w przestrzeń publiczną. Większość respondentów wskazywała, że realizowane projekty miały duży wpływ na aktywizację mieszkańców i zachęcenie ich do wychodzenia z domu oraz korzystania z dostępnej oferty kulturalnej:

Np. remont piwnic ratuszowych i dostosowanie ich na takie przestrzenie społecznej kawiarni, miejsca spotkań itd. zaktywizowało społeczność i wyciągnęło mnóstwo ludzi z domu.

(źródło: IDI)

Generalnie, podczas wywiadów pogłębionych rozwój oferty kulturalnej oraz wzrost uczestnictwa mieszkańców w organizowanych wydarzeniach oceniany był pozytywnie, choć wskazywano na ograniczenia wynikające z pandemii. Jedna z rozmówczyń przyznała nawet, że w przypadku jej miasta zaskoczyła ją frekwencja w wydarzeniach kulturalnych, która znacząco przerosła możliwości organizacyjne.

Przedstawiciele gmin, które posiadały Lokalny Program Rewitalizacyjny lub tych, które były beneficjentami Osi Priorytetowej VIII - Obszary wymagające rewitalizacji, oceniali w badaniu CAWI wpływ realizowanych projektów na ofertę kulturalną oraz na zwiększenie udziału mieszkańców w życiu kulturalnym średnio na odpowiednio: 3,14 i 3,02 (gdzie 1 oznacza bardzo negatywnie, a 5 - bardzo pozytywnie).

Większość respondentów badania CAWI uznała, że realizowane projekty rewitalizacyjne w największym stopniu pozwoliły osiągnąć efekty w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego (61% pozytywnych odpowiedzi) oraz zwiększenia atrakcyjności turystycznej (59%). Wśród badanych 10% respondentów zaznaczyło, że ich projekty nie miały wpływu na ofertę kulturalną (Wykres 11).

Wykres 11. Efekty osiągnięte w zakresie oferty kulturalnej i poziomu uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród beneficjentów Osi VIII, n=49

Na poszerzanie oferty kulturalnej mogły mieć wpływ projekty szczególnie z zakresu rozwoju i promowania usług publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa, ponieważ dominowały tam działania modernizacyjne i remontowe na potrzeby działalności kulturalnej. W ramach niektórych projektów tworzone nowe miejsca, rozbudowywano istniejące obiekty (np. o salę widowiskową lub nowe pomieszczenia), natomiast część działań polegała na doposażeniu placówek. Pojawiły się też projekty, które miały na celu przygotowanie przestrzeni miasta pod kątem organizacji tam wydarzenia (festiwalu).

Wnioski do rozdziału 8:

Projekty rewitalizacyjne z zakresu kultury i dziedzictwa cieszyły się bardzo dużym zainteresowaniem, przekraczającym poziom dostępnych na ten cel środków. Według stanu na wrzesień 2022 r. zakończono realizację 15 z 38 projektów, co spowodowało, że część wskaźników zaplanowanych przez beneficjentów nie została osiągnięta. Ważnym czynnikiem, który miał na to wpływ był wybuch pandemii koronawirusa - spowodowało to opóźnienia w realizacjach, ale także wprowadziło ograniczenia w uczestniczeniu w organizowanych wydarzeniach kulturalnych. Jednocześnie, liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektów przekroczyła zaplanowaną wartość o ponad 10%, co może sugerować, że rewitalizowane przestrzenie i obiekty cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców. Niestety, trwające często kilka lat i nadal niezakończone inwestycje wpłynęły na negatywne postrzeganie oferty kulturalnej w okolicy (wyjątek stanowili mieszkańcy miast z sieci Cittaslow) oraz na poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym. Jak wskazywali beneficjenci Osi VI dostrzegalne jest już większe zainteresowanie dostępną ofertą kulturalną, a zakończenie wszystkich projektów, planowane na 2023 rok, znacząco podniesie jej jakość i dostępność. Rozmówcy, których projekty zostały już zrealizowane wskazywali na widoczną poprawę we wzroście uczestnictwa w życiu kulturalnym, które przejawiało się w korzystaniu z powstałej bądź zrewitalizowanej infrastruktury społecznej, „wyciągnięciu” mieszkańców z domów i pokazaniu im, że mogą spędzać swój wolny czas w przestrzeniach miejskich. Wskazywano także na większą aktywność organizacji pozarządowych.

9. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020 NA STAN ŚRODOWISKA NATURALNEGO NA OBSZARACH REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

9.1. ASPEKT ŚRODOWISKOWY PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020

W ramach RPO WiM 2014-2020 realizowano projekty rewitalizacyjne dotyczące bezpośrednio środowiska, takie jak rewitalizacje parków miejskich czy terenów zieleni w mieście, jednak aspekt środowiskowy był uwzględniany również w działaniach infrastrukturalnych, jako zagospodarowanie okolicy modernizowanych obiektów i budynków. Dzięki rewitalizacji społeczność zaczęła postrzegać zieleni i środowisko jako ważny element jakości życia – respondenci wskazywali, że ich miasta stały się piękniejsze, a przestrzeń bardziej przyjazna, co skutkuje tym, że mieszkańcy częściej i chętniej wychodzili z domu korzystając z dostępnych miejsc i możliwości. Niestety można też znaleźć przykłady, w których rewitalizacja rynków miejskich wiązała się z wybetonowaniem dużej przestrzeni i ograniczeniem powierzchni biologicznie czynnych. Taka sytuacja miała miejsce w projekcie rewitalizacji rynku staromiejskiego w Pasymiu, której efektem jest wybetonowany plac, na którym zieleni stanowią jedynie pojedyncze drzewa i rabaty w donicach (Zdjęcie 3). Zdaniem mieszkańców spotkanych podczas realizacji wizji lokalnej, wcześniej zieleni było więcej i obecnie brakuje jej w przestrzeni, a remont oceniany jest negatywnie. Wskazano jednak, że rewitalizacja wpłynęła pozytywnie na poprawę estetyki miejsca, a rynek stał się częściej uczęszczany, szczególnie w miesiącach letnich. Podobnie przebiegła rewitalizacja rynku miejskiego w Nidzicy. Nieco więcej powierzchni biologicznie czynnej zachowano w Nowym Mieście Lubawskim czy gminie Susz. Krytykujące wycinkę drzew głosy znaleźć można również w przestrzeni internetowej.

W związku z planowaną dalszą wycinką drzew proszę was o pomoc. A mianowicie czy ktokolwiek pomoże mi to zatrzymać? Od czego zacząć? Na naszym Bajorku chcą wyciąć m.in. Wierzby, które nie tylko dają piękny krajobraz ale również filtrują wodę, zapobiegają erozji, dają nam cień w upalne dni i przede wszystkim dają TLEN. Trzeba tym miejscem się zaopiekować ale nie wycinając zdrowe drzewa!

(źródło: social listening, pisownia oryginalna)

Warto tu jednak zaznaczyć, że rozmówcy wywiadów pogłębianych zdawali sobie sprawę z popełnionych błędów i planowali już ponowne zazielenienie przestrzeni swoich miast. Wskazywano także, że ostateczna forma wynikała nierzadko z wymagań konserwatorskich lub wizji architekta, a niekoniecznie z woli samorządu. Jak wskazuje jeden z rozmówców:

To co sami zaczęliśmy betonować w (perspektywie) 2007-2013 będziemy zazieleniać w 21-27.

(źródło: IDI)

Zdjęcie 3. Rynek w Pasymiu

Źródło: własne, wizja lokalna.

Jako pozytywny przykład projektu rewitalizacyjnego uwzględniającego w dużym stopniu aspekt środowiskowy można przedstawić zagospodarowanie przestrzeni publicznej w Dobrym Mieście, które stanowi jedyne miejsce wypoczynkowe na otwartej przestrzeni. Na obszarze dominują tereny biologicznie czynne, a dostępna infrastruktura zachęca do relaksu na świeżym powietrzu (hamaki, ławeczki, wiaty, stoliki, alejki, trakt pieszo-rowerowy wzdłuż rzeki). Innym projektem rewitalizacyjnym ocenianym bardzo pozytywnie było zagospodarowanie suchej fosy w Lidzbarku Warmińskim – wykorzystano tam naturalne ukształtowanie terenu oraz zachowano istniejące starodrzewie. Inne wzorcowe przykłady projektów to np. rewitalizacja ełckich podwórek, modernizacja Parku Dolinka w Elblągu czy rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach. Rewaloryzacja obszaru doliny rzeki Młynówki w Górowie Iławeckim oraz zagospodarowanie brzegów rzeki Pisy w Barczewie przekroczyły docelową wartość wskaźnika liczby osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektu kolejno prawie 10-krotnie i ponad 4-krotnie.

Na poprawę środowiska w dużej mierze wpływ miały projekty z Osi Priorytetowej IV - Efektywność energetyczna, czyli wszelkiego rodzaju termomodernizacje, wymiany okien i inne modernizacje mające na celu ograniczenie strat ciepła. Rozmówcy wywiadów pogłębionych wskazywali, że w ramach niektórych projektów wymieniane były tzw. „kopciuchy” i inne nieekologiczne źródła ciepła, co pozwoliło ograniczyć szkodliwe emisje do środowiska. Wpływ projektów realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 na poprawę efektywności energetycznej opisano w rozdziale 7.3.

Wnioski do podrozdziału 9.1:

Niektóre z projektów rewitalizacyjnych dotyczyły bezpośrednio terenów zieleni i parków miejskich, natomiast wiele z nich zakładało zagospodarowanie terenów otaczających rewitalizowany obiekt. W związku z tym spora część projektów uwzględniała aspekt środowiskowy. Ponadto, wpływ na środowisko miały też pośrednio działania termomodernizacyjne prowadzone w ramach Osi Priorytetowej IV. Wśród realizacji można niestety znaleźć przykłady betonowania placów i rynków miejskich (Pasym, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Susz), co wpłynęło na zmniejszenie powierzchni biologicznie czynnej na tych obszarach, jednak podczas rozmów z beneficjentami pojawiały się refleksje dotyczące popełnionych błędów i chęć ich poprawy poprzez zazielenianie miast. Wśród komentarzy mieszkańców pojawiało się krytykowanie wycinania drzew, co świadczy o wysokiej świadomości ekologicznej oraz wiedzy na temat roli zieleni w miastach jako istotnego elementu wpływającego na jakość życia. Wśród projektów rewitalizacyjnych można jednak znaleźć także pozytywne przykłady projektów uwzględniających aspekt środowiskowy, które doprowadziły do zwiększenia powierzchni terenów zieleni - zagospodarowanie przestrzeni publicznej w Dobrym Mieście, zagospodarowanie suchej fosi w Lidzbarku Warmińskim, modernizacja Parku Dolinka w Elblągu, rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach czy rewaloryzacja obszaru doliny rzeki Młynówki.

9.2. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020 NA POPRAWĘ STANU ŚRODOWISKA NATURALNEGO NA OBSZARACH REWITALIZACJI

Na 15 miast, z których udało się pozyskać dane, w czterech powierzchnia terenów zieleni na obszarze rewitalizacji wzrosła (Dobre Miasto, Lidzbark Warmiński, Reszel, Susz), natomiast w dwóch zmalała (Elbląg, Nidzica). Największy wzrost odnotowano w Reszlu – powierzchnia terenów zieleni wzrosła ponad dwukrotnie (Tabela 9).

Tabela 9. Powierzchnia terenów zieleni (zieleń urządzona, osiedlowa, drogowa) na obszarach rewitalizacji [ha]

Miasto	2016	2021	Wzrost/ spadek [%]
Bartoszyce	7,00	7,00	0,00
Dobre Miasto	27,93	28,76	3,0
Działdowo	10,00	10,00	0

Miasto	2016	2021	Wzrost/ spadek [%]
Elbląg	50,00	48,00	-4,0
Gołdap	21,00	21,00	0
Lidzbark Warmiński	207,00	209,00	1,0
Młynary	2,20	2,20	0
Nidzica	17,98	17,12	-4,8
Nowe Miasto Lubawskie	1,96	1,96	0
Olsztynek	7,40	7,40	0
Orneta	13,24	13,24	0
Pisz	5,61	5,61	0
Reszel	0,71	9,91	1295,8
Susz	6,45	11,53	78,7
Szczytno	15,00	15,00	0

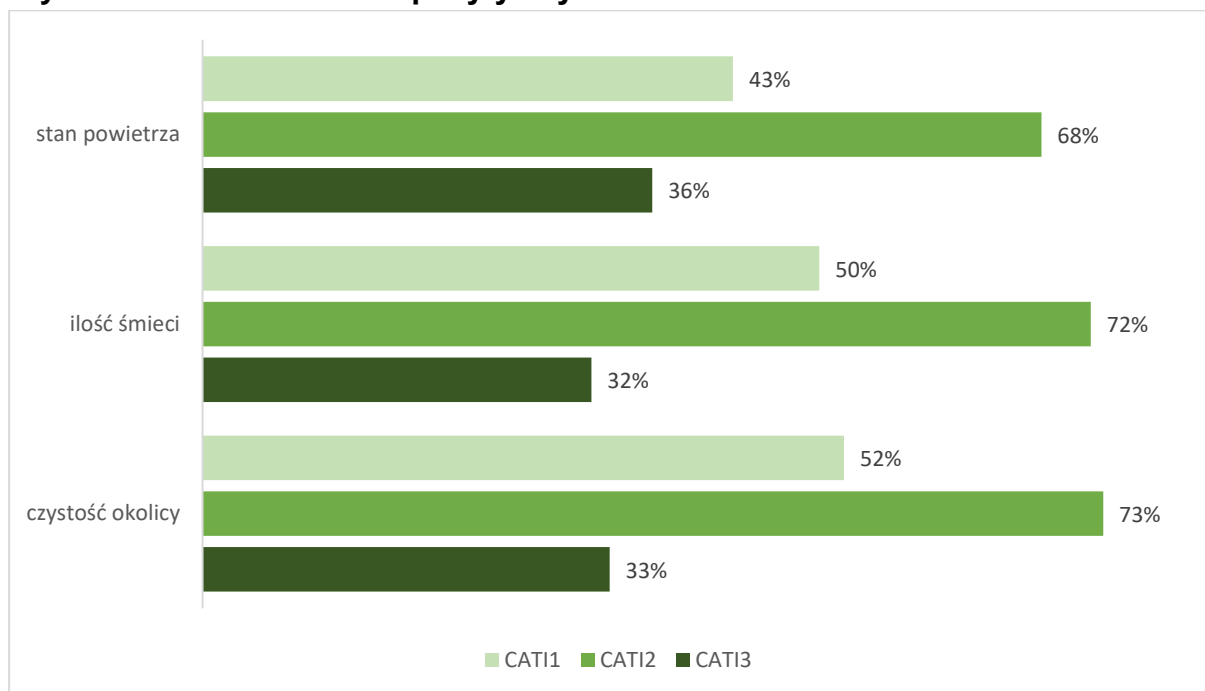
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z miast.

W wyniku działań rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020 zaplanowano utworzenie 572 000 m² przestrzeni otwartej lub zrekultywowanej na obszarach miejskich. Według stanu na wrzesień 2022 r. **poziom osiągnięcia wskaźnika produktu wyniósł 84%** (utworzono prawie 482 tys. m² przestrzeni). Jednocześnie, w realizowanych projektach beneficjenci założyli wartość docelową wskaźnika „Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m²]” wynoszącą ponad 1,1 mln m² (42% realizacji), co oznacza, że jeśli uda się zrealizować wszystkie projekty, wskaźnik zaplanowany w RPO WiM 2014-2020/SzOOP **zostanie zrealizowany w 200%**. Ponadto, w momencie ewaluacji wskaźnik liczby osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów bądź utworzonej/rekultywowanej przestrzeni w miastach **przekroczył już zaplanowaną przez beneficjentów wartość o ponad 9%**.

W poprawie stanu środowiska zauważyć można **wyraźny wpływ realizacji RPO WiM 2014-2020**, szczególnie w miastach zrzeszonych w sieci Cittaslow. **Pozytywne zmiany w poprawie stanu powietrza dostrzegało 68% mieszkańców z miast wchodzących w skład sieci Cittaslow, a aż 32 pp. to wpływ Programu.** W tej samej grupie **72% respondentów zauważyło pozytywną zmianę w ilości śmieci, a wpływ RPO WiM 2014-2020 to aż 40 pp.** Poprawę w czystości okolicy **wskazało 73% mieszkańców, co również oznacza wpływ Programu na poziomie 40 pp.** Nieco słabiej poprawę stanu środowiska oceniały osoby z pozostałych miast realizujących projekty rewitalizacyjne: **43% mieszkańców dostrzegało pozytywne zmiany w poprawie stanu powietrza (wpływ Programu 7 pp.), 50% respondentów zauważyło poprawę w ilości śmieci (wpływ 18 pp.) oraz 52% w zakresie czystości okolicy (19 pp.)** (Wykres 12). Jednocześnie to mieszkańcy z miast niezrzeszonych w sieci Cittaslow najczęściej wskazywali negatywne zmiany, szczególnie w przypadku stanu powietrza (10% odpowiedzi). Najmniejszy odsetek

odpowiedzi negatywnych był wśród mieszkańców z miast Cittaslow (1-2% w zależności od aspektu).

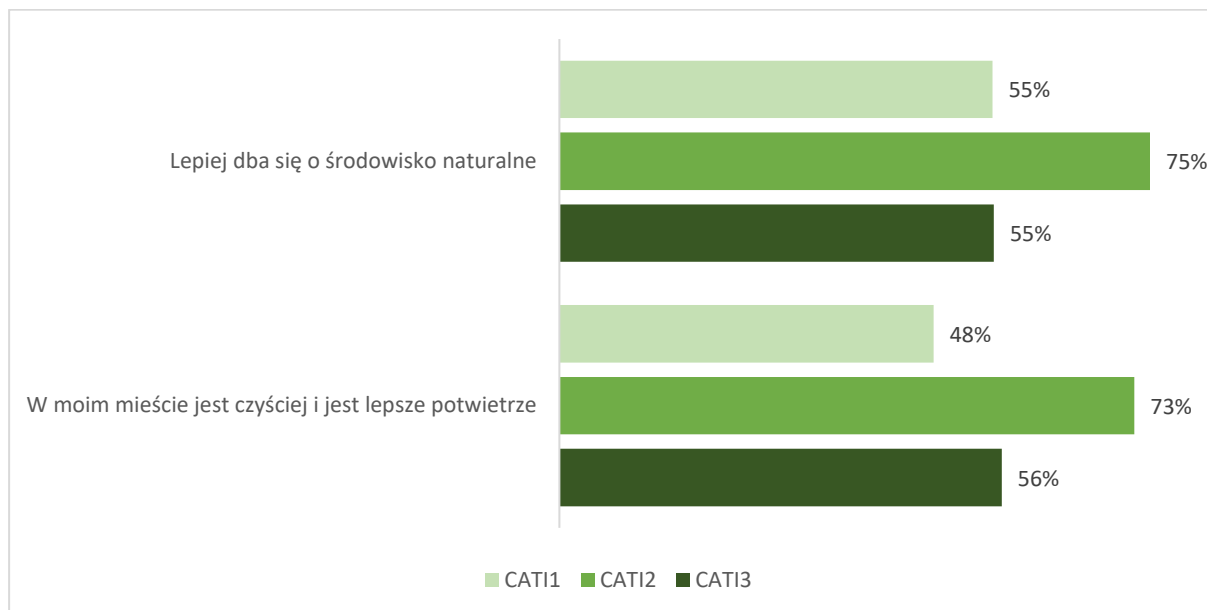
Wykres 12. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie stanu środowiska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Wśród mieszkańców z miast należących do sieci Cittaslow **aż 75% respondentów uważa, że obecnie w ich miastach lepiej dba się o środowisko naturalne, a aż 20 pp. można uznać za wpływ Programu.** W przypadku osób z miast nie zrzeszonych w sieci Cittaslow ze stwierdzeniem tym zgodziło się 55%, tyle samo co z miast nierealizujących projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020. **Największy odsetek respondentów, którzy uważają, że w ich miastach jest czystiej i jest lepsze powietrze również dotyczył miast Cittaslow (73%), z czego 17 pp. to wpływ Programu.** Wśród mieszkańców miast nienależących do sieci Cittaslow z powyższym stwierdzeniem zgodziło się 48% respondentów, a 11% odpowiedziało przecząco - można tu mówić o niewielkim negatywnym wpływie realizacji RPO WiM 2014-2020 (8 pp.). Może to wynikać z wielu czynników – m.in. wielkości miast nienależących do Cittaslow, a co za tym idzie większej anonimowości i mniejszego poczucia wspólnoty oraz dbałości o przestrzeń wspólną, ale także różnic w poziomie świadomości ekologicznej (Wykres 13). Jako dostrzegalne w zakresie środowiska zmiany mieszkańcy najczęściej wskazywali większą liczbę śmietników, a co za tym idzie mniejszą ilość śmieci w przestrzeni. Zauważalna była również ogólna większa dbałość o tereny wspólne i świadomość mieszkańców oraz poprawa stanu powietrza związana z wymianą pieców w domach prywatnych.

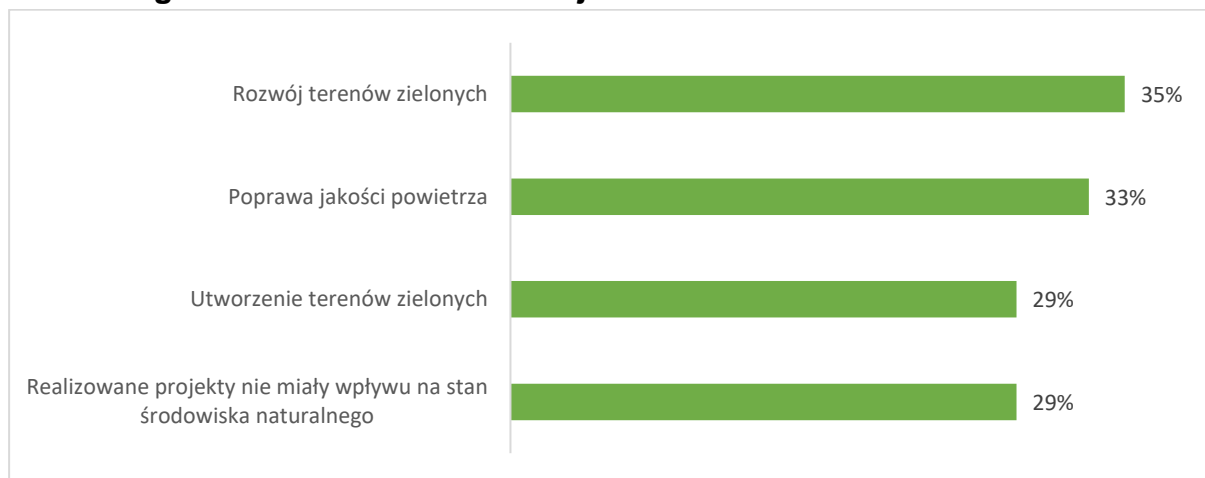
Wykres 13. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi stanu środowiska

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203

Badani beneficjenci osi VIII oraz gminy realizujące programy rewitalizacyjne ocenili wpływ swoich projektów na stan środowiska naturalnego średnio na 2,98 w skali 5-cio stopniowej, gdzie 1 oznaczało wpływ „w bardzo małym” stopniu, a 5 – „w bardzo dużym”. Uznali, że w największym stopniu ich projekty wpłynęły na rozwój terenów zielonych (35%). Natomiast 29% respondentów odpowiedziało, że realizowane działania nie miały wpływu na stan środowiska naturalnego (Wykres 14). Wśród efektów poprawy stanu środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji wskazywano przede wszystkim termomodernizację, która wpłynęła na poprawę efektywności energetycznej budynków.

Wykres 14. Efekty osiągnięte w zakresie poprawy stanu środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród przedstawicieli gmin, n=49

Wnioski do podrozdziału 9.2:

Projekty rewitalizacyjne wpłynęły na wzrost powierzchni terenów zieleni na obszarach rewitalizacji w 4 spośród 15 analizowanych miast (Dobre Miasto, Lidzbark Warmiński, Reszel, Susz). Odsetek ten zmalał natomiast w Elblągu i Nidzicy. Łącznie w obszarach rewitalizacji w analizowanych miastach, powierzchnia terenów zielonych wzrosła o 7,5%. W wyniku projektów w ramach RPO WiM 2014-2020, według stanu na wrzesień 2022 r., osiągnięto poziom 84% realizacji wskaźnika produktu utworzonej przestrzeni otwartej lub zrekultywowanej. Jednocześnie, beneficjenci w swoich projektach założyli realizację niemal 2-krotnie więcej takich powierzchni, co oznacza, że jeśli uda się zrealizować wszystkie projekty, wskaźnik zaplanowany w RPO WiM 2014-2020/SzOOP zostanie osiągnięty w 200%. Mieszkańcy z miast realizujących projekty rewitalizacyjne, szczególnie z ośrodków z sieci Cittaslow, zauważali znaczącą poprawę w stanie środowiska, co można uznać za widoczny wpływ realizacji Programu. Beneficjenci Osi VIII wskazywali, że ich projekty w największej mierze wpłynęły na rozwój terenów zielonych.

10. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA STAN PRZEDSIĘBIORCZOŚCI NA OBSZARACH REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W ramach Osi Priorytetowej I - Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur zrealizowano 2 projekty rewitalizacyjne (Tabela 10), w dwóch poddziałaniach:

- 1.3.1 Inkubowanie przedsiębiorstw,
- 1.3.4 Tereny inwestycyjne.

Tabela 10. Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi I - Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur

Oś	Dominujący obszar interwencji	Liczba projektów	Wartość projektów ogółem [PLN]
I	072 Infrastruktura biznesowa dla MŚP (w tym parki przemysłowe i obiekty)	1	5 712 130,28
	067 Rozwój działalności MŚP, wsparcie przedsiębiorczości i tworzenia przedsiębiorstw (w tym wsparcie dla przedsiębiorstw typu spin-off i spin-out)	1	2 078 700,00
	Suma	2	7 790 830,28

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy SL2014. Dane na 29.09.2022.

Projekt z zakresu inkubowania przedsiębiorstw o tytule „Speed up your business” proponował wsparcie w zakresie świadczenia usług dostosowanych do potrzeb przedsiębiorców z obszaru Warmii i Mazur. Projekt skierowany był do firm oferujących innowacyjny produkt lub usługę, które nie działają na rynku dłużej niż 3 lata. Proponowane wsparcie obejmowało zagadnienia specjalistyczne, promocyjne, prawne, księgowe, szkoleniowe czy doradcze, ale także mentoring oraz możliwość bezpłatnego dostępu do przestrzeni coworkingowej. Projekt prowadzony był przez 3 lata i według stanu na koniec września 2022 r. nie został jeszcze zakończony, a zadeklarowana przez beneficjentów wartość wskaźnika liczby przedsiębiorstw objętych wsparciem osiągnęła wartość niecałych 70%. Wśród inkubowanych dotychczas przedsiębiorstw znalazło się 8 z branż średnio-wysokiej i wysokiej techniki (niemal 90% zakładanej wartości) (Tabela 11). Działania te pozwoliły kreować przestrzeń do rozwijania własnych produktów i zapewniły wsparcie niefinansowe dla nowych podmiotów. Drugi projekt polegał na uzbrojeniu terenów inwestycyjnych na potrzeby działalności firmy prywatnej i również nie został jeszcze zakończony, jednak jego realizacja pozwoli osiągnąć rezultat projektu jakim jest wprowadzenie nowych usług przez istniejącego przedsiębiorcę.

Tabela 11. Poziom realizacji wskaźników zadeklarowanych przez beneficjentów Osi I – Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur w projektach rewitalizacyjnych

Wskaźnik	Wartość docelowa	Wartość osiągnięta	Poziom realizacji
Liczba przedsiębiorstw objętych usługami inkubowania [szt.]	33,00	22,00	67%
Liczba przedsiębiorstw z branż średnio-wysokiej i wysokiej techniki objętych usługami inkubowania [szt.]	9,00	8,00	89%
Powierzchnia przygotowanych terenów inwestycyjnych [ha]	0,84	0,00	0%
Liczba inwestycji zlokalizowanych na przygotowanych terenach inwestycyjnych [szt.]	1,00	0,00	0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy SL2014. Dane na 29.09.2022.

Realizacja tylko 2 projektów rewitalizacyjnych w Osi I może świadczyć o małym zainteresowaniu obszarem przedsiębiorczości, na co wskazywali również rozmówcy wywiadów pogłębionych, jako przyczynę wymieniając brak potrzeby skorzystania ze wsparcia. Potencjalnym ograniczeniem był zapis, według którego wnioski składać mogli jedynie właściciele nieruchomości leżących na obszarach rewitalizacji. Podczas jednego z wywiadów wysnuto także wniosek, że podmioty nie były zainteresowane obszarem przedsiębiorczości samym w sobie, jednak inne projekty miały na ten sektor wpływ pośredni: niektóre projekty generowały nowe miejsca pracy (np. rozbudowa placówek publicznych), a działania modernizacyjne w centrach miast wpłynęły na pobudzenie i aktywizację okolicznych lokali usługowych, a podniesiona estetyka na wzrost liczby osób odwiedzających te przestrzenie, stanowiących potencjalnych klientów.

Prawdopodobnie może być tak, że niekoniecznie beneficjenci korzystają z tych środków, żeby projekt sam w sobie mógł służyć temu celowi. Może to badanie pokaże, że realizacja projektu infrastrukturalnego i społecznego pośrednio wpłynęła na przedsiębiorczość, bo założmy został jakiś teren Starego Miasta odzyskany. Warto tam zainwestować, ludzi się tam więcej pojawia i warto jakieś swoje usługi tam mieć. Natomiast takie bezpośrednie działania właśnie w przedsiębiorczości były marginalne.

(źródło: IDI)

Beneficjenci oraz rozmówcy wywiadów pogłębionych wskazywali na zwiększoną liczbę turystów, szczególnie w rejonach starych miast i rynków, które były rewitalizowane. Według nich mogło przełożyć się to na rosnącą liczbę klientów przedsiębiorców działających w tych obszarach, a co za tym idzie na zwiększone zainteresowanie lokalami usługowymi na obszarach rewitalizacji ze strony

przedsiębiorców. Można więc mówić o wpływie Programu na decyzje podmiotów prywatnych o rozpoczęciu lub przeniesieniu działalności na obszar rewitalizacji.

Podczas realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego dużym zagrożeniem dla przedsiębiorczości i rynku pracy był wybuch pandemii COVID-19, który spowolnił rozwój tego sektora, a nawet wpłynął na redukcję miejsc pracy i zwolnienia pracowników, o czym często wspominali badani przedsiębiorcy.

Niemal we wszystkich miastach dla których pozyskano dane, w roku 2021 wzrosła liczba aktywnych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji. Największy wzrost odnotowano w Lidzbarku Warmińskim (50,6%) oraz w Dobrym Mieście (48,8%). Spadek aktywnych podmiotów nastąpił natomiast w Lubawie (-9,3%) oraz w Szczytnie (-1,8%). Jeśli chodzi o liczbę nowo powstałych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji w roku 2021 względem 2016, nie można było określić jednoznacznej tendencji. Największy wzrost odnotowano w Działdowie (81%) i Olsztynku (83,3%), a spadek w Lidzbarku Warmińskim (-49,4%) i Szczytnie (-71,1%) (Tabela 12).

Tabela 12. Wskaźniki z zakresu przedsiębiorczości dla obszaru rewitalizacji

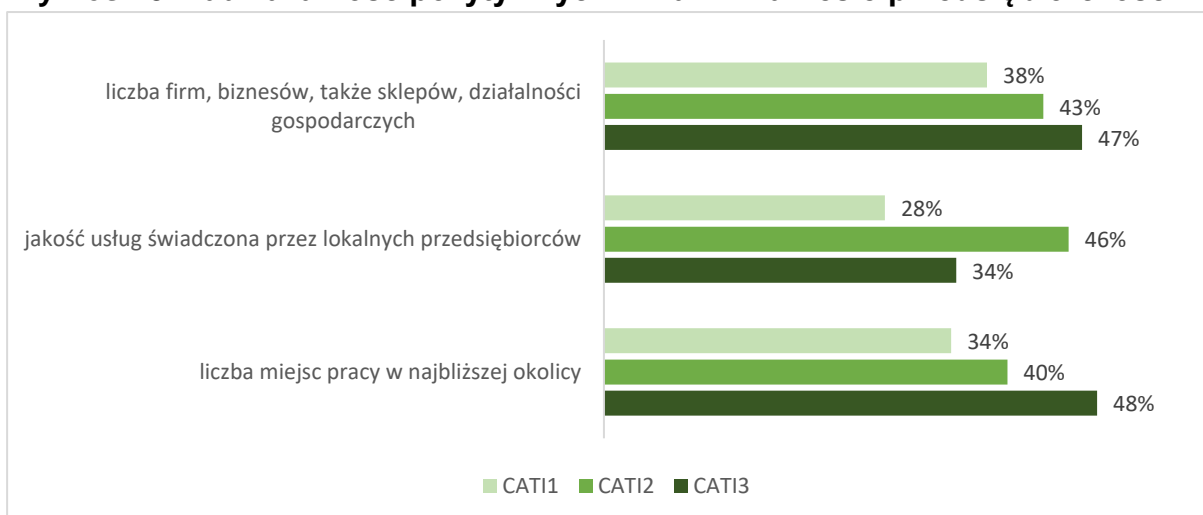
Miasto	Liczba podmiotów (aktywnych) prowadzących działalność gospodarczą			Liczba nowo powstałych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą		
	2016	2021	Wzrost/spadek	2016	2021	Wzrost/spadek
Barczewo	76	109	43,4%	223	279	25,1%
Bartoszyce	145	149	2,8%	22	28	27,3%
Dobre Miasto	123	183	48,8%	14	11	-21,4%
Działdowo	282	395	40,1%	21	38	81,0%
Elbląg	1371	1732	26,3%	135	161	19,3%
Elk	1098	1148	4,6%	bd	468	bd
Gołdap	225	285	26,7%	bd	bd	bd
Iława	582	733	25,9%	45	47	4,4%
Kętrzyn	428	564	31,8%	bd	bd	bd
Lidzbark Warmiński	620	934	50,6%	620	314	-49,4%
Lubawa	150	136	-9,3%	8	8	0,0%
Mragowo	bd	430	bd	bd	bd	bd
Nidzica	269	384	42,8%	30	26	-13,3%
Nowe Miasto Lubawskie	bd	bd	bd	9	13	44,4%
Olsztynek	99	132	33,3%	6	11	83,3%
Orneta	572	616	7,7%	47	49	4,3%
Pisz	bd	bd	bd	52	32	-38,5%

Miasto	Liczba podmiotów (aktywnych) prowadzących działalność gospodarczą			Liczba nowo powstałych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą		
	2016	2021	Wzrost/ spadek	2016	2021	Wzrost/ spadek
Reszel	44	49	11,4%	63	87	38,1%
Szczytno	503	494	-1,8%	60	17	-71,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z miast.

Pozytywną zmianę w ogólnej liczbie firm, biznesów i działalności gospodarczych oraz w liczbie miejsc pracy w najbliższej okolicy w największym stopniu dostrzegali mieszkańcy miast, które nie realizowały projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO (kolejno 47% i 48%), co oznacza, że realizacja RPO WiM 2014-2020 mogła mieć niewielki negatywny wpływ na przedsiębiorczość. Wśród mieszkańców z miast spoza sieci Cittaslow 38% zauważało pozytywne zmiany w liczbie firm (negatywny wpływ na poziomie 9 pp.), a jedynie 34% dostrzegło poprawę w dostępie do pracy (wpływ 14 pp.). 43% osób z miast zrzeszonych w Cittaslow zauważało pozytywne zmiany w liczbie biznesów i działalności gospodarczej (negatywny wpływ Programu tylko 4 pp.), a 40% w liczbie miejsc pracy w najbliższej okolicy (wpływ 8pp.). Z kolei w **zakresie jakości usług świadczonych przez lokalnych przedsiębiorców wzrost zauważało najwięcej mieszkańców miast należących do Cittaslow (46%), co może oznaczać wpływ RPO WiM 2014-2020 na poziomie aż 12 pp.**, przy jednoczesnym niewielkim negatywnym wpływie wśród mieszkańców z miast niezrzeszonych w sieci Cittaslow (wpływ 6 pp.) (Wykres 15).

Wykres 15. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie przedsiębiorczości

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Negatywną zmianę we wszystkich trzech aspektach najczęściej dostrzegali mieszkańcy z miast, które realizowały projekty rewitalizacyjne, ale nie należą do sieci Cittaslow – aż 22% respondentów w liczbie firm i biznesów, 17% w liczbie miejsc pracy w okolicy i 12% w jakości usług świadczonych przez lokalnych przedsiębiorców. W najmniejszym stopniu pogorszenie sytuacji w zakresie przedsiębiorczości zauważali mieszkańcy z ośrodków wchodzących w skład Cittaslow, jednak z wyjątkiem dotyczącym miejsc pracy w najbliższej okolicy – 17% respondentów dostrzegło negatywną zmianę w ostatnich latach.

Mieszkańcy pytani o rodzaj zmian w zakresie rynku pracy i firm w swoim mieście odpowiadali bardzo różnie: duża część wskazywała, że miejsca pracy są, jednak wynagrodzenia nie są satysfakcjonujące. Pojawiały się głosy, że zauważalna jest większa liczba przedsiębiorstw, nawet jednoosobowych, ale także że na pogorszenie sytuacji na rynku pracy duży wpływ miała pandemia. Podczas wywiadów pogłębionych beneficjenci wskazywali rozwój szczególnie sektora turystyki.

Badani pracownicy i przedsiębiorcy oceniali swoje miejsca pracy dobrze, średnio na 4,16 w skali 5-stopniowej. Na wysoką ocenę najmocniej wpływały następujące czynniki: dobre warunki pracy, przyjazna atmosfera, dobra lokalizacja biura (praca blisko miejsca zamieszkania), dobre zarobki oraz możliwości rozwoju. Pojawiały się również odpowiedzi dotyczące zalet prowadzenia własnej działalności i „pracy na własnych warunkach”. Na obniżenie oceny wpływ miały niskie zarobki, brak perspektyw i możliwości rozwoju, duża konkurencja oraz wysokie koszty prowadzenia działalności. Niestety, badani negatywnie wypowiadali się na temat działań rewitalizacyjnych, które w związku z licznymi remontami powodują, że miasta są rozkopane, co przekłada się na trudności w dojazdach do miejsc pracy i wydłużenie czasu podróży. Swoją pracę przed 2014 r. respondenci oceniali wyżej – średnio na 4,40. Zapytani o zmiany, które zostały zaobserwowane w latach 2014-2020, duża liczba badanych wskazywała czynniki negatywne: pandemię koronawirusa, inflację i rosnące koszty prowadzenia własnych działalności, które spowodowały, że wiele firm upadło lub się zamknęło. Respondenci wskazywali, że w ich przedsiębiorstwach prowadzone były następujące inwestycje i działania na rzecz rozwoju: remonty i modernizacje budynków, ale także rozbudowa o nowe pomieszczenia, wymiana wyposażenia na nowsze, zakup nowego sprzętu i technologii, otwieranie nowych placówek, rozszerzanie działalności i zasięgu, a co za tym idzie pozyskiwanie nowych klientów oraz szkolenia dla pracowników. Pojawiało się sporo odpowiedzi wskazujących na brak nowych inwestycji ze względu na brak środków:

Czasy były o wiele lepsze, firmom łatwiej było wejść na rynek i się rozwijać, więcej było możliwości

(źródło: TSSI)

Porównując stan przedsiębiorczości w miastach, w których badani pracowali przed 2014 r. oraz obecnie, zauważyć można, że więcej osób oceniało ten aspekt lepiej w

latach wcześniejszych – przed rokiem 2014 aspekt ten oceniało pozytywnie 38%, a obecnie 34%. Negatywnej oceny aktualnego stanu przedsiębiorczości dokonało 28% respondentów, dwukrotnie więcej niż przed 2014 r. (14% odpowiedzi). Taki stan rzeczy wynikał przede wszystkim ze wspomnianych wcześniej rosnących kosztów prowadzenia działalności, takich jak ZUS czy podatki, ale i ogólnej inflacji podwyższającej ceny prądu, wynajmu lokalu itp. W latach 2014-2020 zamknęło się sporo firm, co wpłynęło na mniejszą liczbę miejsc pracy. Pewna część respondentów oceniała jednak aktualny poziom przedsiębiorczości pozytywnie, argumentując to rozwojem rynku pracy, większą liczbą firm i ofert pracy:

Widać, że firmy się otwierają, przedsiębiorcy nie boją się konkurencji

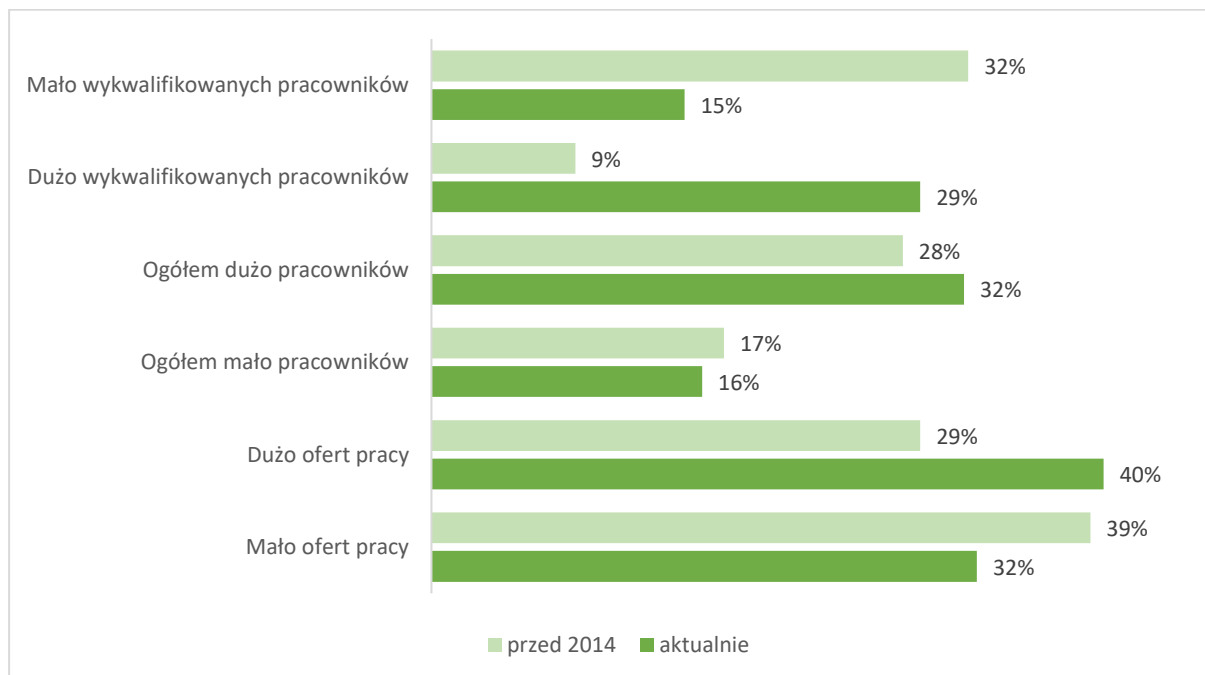
(źródło: TSSI)

Wśród przebadanych jednostek jedynie 10 (niecałe 3%) było zaangażowanych lub zgłaszało chęć angażu w projekty rewitalizacyjne, z czego jeden był wykonawcą projektu, a nie beneficjentem, jeden złożył wniosek, jednak jego projekt nie został wybrany, a trzy realizowały działania związane z energetyką. Ponadto, spośród tych firm tylko jedna wskazała na rozszerzenie działalności gospodarczej – była to rozbudowa przedszkola, dzięki czemu powstała sala do logopedii. Nie można więc stwierdzić wpływu projektów rewitalizacyjnych na rozszerzanie dotychczasowej działalności gospodarczej.

Prawie 12% respondentów wskazało, że zauważali konkretne działania na rzecz przedsiębiorczości w swoich miastach: dofinansowania dla przedsiębiorstw i wspieranie małych firm, obniżanie podatków dla małych przedsiębiorstw, Park Technologiczny i prowadzone tam działania. Wskazano także, że na poprawę rynku pracy wpłynęły pośrednio inwestycje w transport publiczny, lepsze drogi oraz działania zwiększające atrakcyjność miast dla turystów. Pomimo pogorszenia oceny stanu przedsiębiorczości w poprzednich latach, wszystkie wskaźniki, o które badani zostali spytani, wypadły lepiej aktualnie niż przed rokiem 2014. Szczególnie widoczna jest pozytywna zmiana w dużej liczbie wykwalifikowanych pracowników i liczbie ofert pracy (Wykres 16). Około 15% respondentów odpowiedziało, że dostrzega więcej problemów społecznych, takich jak większa liczba osób ubogich i bezrobotnych, bankructwa, zadłużanie się, problemy finansowe czy alkoholizm.

Przedsiębiorcy bardzo dobrze oceniali natomiast atrakcyjność inwestycyjną w swoich miastach – aż 50% uważa, że wzrosła ona w ostatnich latach, 13,5% że zmalała, a 36,5%, że utrzymuje się na tym samym poziomie. Spośród 10 firm, które były zaangażowane w projekty rewitalizacyjne, aż 7 dostrzegало wzrost w tym zakresie. Tak wysoka ocena poprawy atrakcyjności inwestycyjnej może wskazywać na wpływ działań rewitalizacyjnych, dzięki poprawie estetyki wielu miejsc, tworzeniu nowych przestrzeni i budowaniu kapitału społecznego.

Wykres 16. Porównanie różnych aspektów rynku pracy przed 2014 rokiem i aktualnie

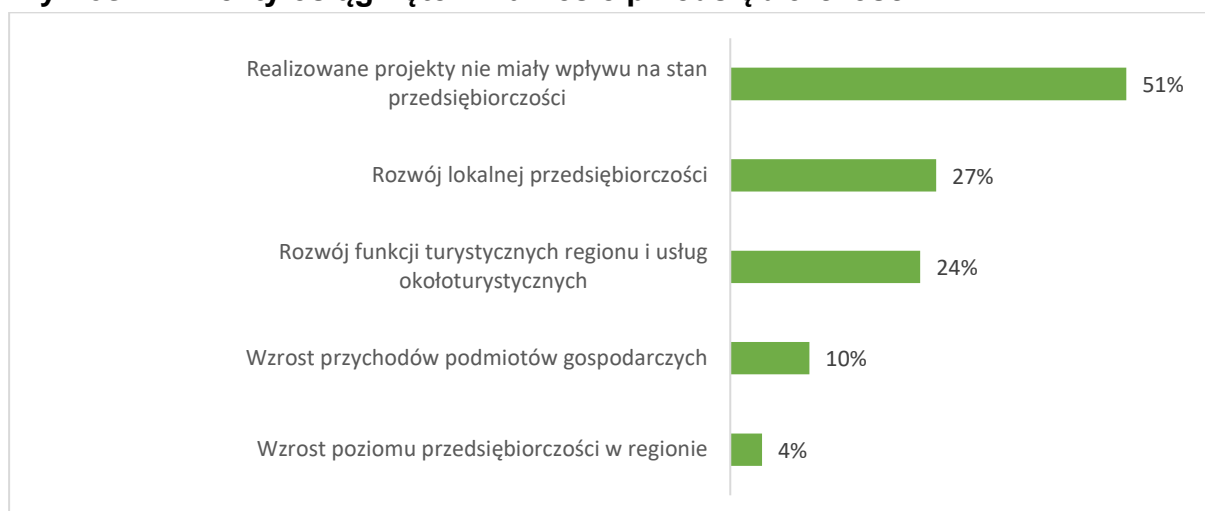

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania TSSI, n=386

Badani z miast należących do Cittaslow w większości odpowiadali, że działania wokół tej idei nie miały wpływu na ich przedsiębiorstwa. Mieszkańcy ośrodków należących do Cittaslow ogólnie oceniali stan przedsiębiorczości gorzej niż pozostali – był to stosunek 36% do 23% negatywnych odpowiedzi. Może to jednak wynikać z charakteru miast Cittaslow, które stanowią przeważnie małe ośrodki, częściej niż większe miasta borykające się z problemami gospodarczymi.

Beneficjenci osi Priorytetowej VIII, którzy wzięli udział w badaniu CAWI, w większości odpowiedzieli, że ich projekty nie miały wpływu na stan przedsiębiorczości (51%). Tylko 27% badanych uznało, że ich realizacje pozwoliły osiągnąć efekty w postaci rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, a 24% respondentów, że ich projekty miały wpływ na rozwój funkcji turystycznych regionu i usług okołoturystycznych (Wykres 17). O wpływie na rozwój turystyki często wskazywali także rozmówcy wywiadów pogłębionych.

Wykres 17. Efekty osiągnięte w zakresie przedsiębiorczości

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród przedstawicieli gmin, n=49

Wnioski do rozdziału 10.

W ramach RPO WiM 2014-2020 realizowane były tylko dwa projekty rewitalizacyjne z zakresu poprawy przedsiębiorczości, a według stanu na wrzesień 2022 r. oba nie zostały jeszcze zakończone, co wpłynęło na to, że wskaźniki zaplanowane przez beneficjentów nie zostały jeszcze osiągnięte. W większości miast w okresie trwania Programu wzrosła liczba aktywnych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji. W niektórych ośrodkach odnotowano także tendencję wzrostową w liczbie nowopowstałych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Na sektor przedsiębiorczości pośrednio wpływały też inne działania - niektóre projekty generowały nowe miejsca pracy, a inne, wpływające na poprawę estetyki przestrzeni miast, zachęcały przedsiębiorców do lokowania swoich siedzib, sklepów i usług w rewitalizowanych miejscach. Podczas rozmów z beneficjentami wynikło, że projekty rewitalizacyjne miały duży wpływ na rozwój turystyki i zauważalny jest wzrost liczby turystów. Niestety na rynek pracy mocno wpłynęła pandemia oraz inne czynniki zewnętrzne (sytuacja ekonomiczna i geopolityczna), przez co spora część badanych mieszkańców wskazywało negatywne zmiany w tym sektorze i słabo oceniało aspekty związane z rynkiem pracy w swojej okolicy. Ponadto, większy odsetek pozytywnych odpowiedzi charakteryzował respondentów z miast nierealizujących projekty rewitalizacyjne. Badani przedsiębiorcy obecną sytuację na rynku pracy oceniali lepiej niż przed rokiem 2014, choć ogólny stan przedsiębiorczości jako kiepski, warunkując to pandemią i inflacją. Można więc uznać, że projekty realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 miały niewielki wpływ na rozwój przedsiębiorczości, zbyt mały by skompensować negatywne skutki kryzysu, który dotknął ten sektor. Relatywnie dobrze oceniany był wzrost atrakcyjności inwestycyjnej, szczególnie wśród przedsiębiorców zaangażowanych w działania rewitalizacyjne, co może wskazywać na wpływ działań rewitalizacyjnych, również poprzez ogólny rozwój całego regionu (podnoszenie estetyki miejsc, modernizacja istniejących i tworzenie nowych przestrzeni publicznych, budowanie kapitału społecznego).

11. WPŁYW PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA DOSTĘPNOŚĆ I JAKOŚĆ USŁUG SPOŁECZNYCH ORAZ AKTYWIZACJĘ SPOŁECZNO-ZAWODOWĄ OSÓB ZAMIESZKUJĄCYCH OBSZARY REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Za wpływ na usługi społeczne oraz na aktywność społeczno-zawodową osób zamieszkujących obszary rewitalizacji województwa odpowiadały projekty rewitalizacyjne w ramach Osi Priorytetowej XI - Włączenie społeczne. W ramach tej Osi zrealizowano 31 projektów o charakterze rewitalizacyjnym (Tabela 13), w następujących działaniach:

- 11.1. Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie,
- 11.2. Ułatwienie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym,

Tabela 13. Projekty rewitalizacyjne w ramach Osi XI - Włączenie społeczne

Oś	Dominujący obszar interwencji	Liczba projektów	Łączna kwota [w PLN]
XI	109 Aktywne włączenie, w tym w celu promowania równości szans i aktywnego uczestnictwa, oraz zwiększanie szans na zatrudnienie	10	6 747 733,10
	112 Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym	21	10 642 616,01
	Suma	31	17 390 349,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014. Dane na 29.09.2022.

W ramach obszaru interwencji „Aktywne włączenie...” zrealizowanych zostało 10 projektów, w ramach których działania skierowane do ponad 250 osób (w przypadku dwóch projektów nie podano danych o liczbie uczestników). W każdym z nich celem była aktywizacja osób bezrobotnych, biernych zawodowych, zagrożonych wykluczeniem, w wielu przypadkach większość uczestników stanowiły kobiety, w projektach uwzględniano także grupę osób z niepełnosprawnościami czy rodziny zastępcze.

W ramach działania „Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług...” zrealizowanych zostało 21 projektów rewitalizacyjnych i były one skierowane do ponad 1 400 osób.

Stopień realizacji poszczególnych wskaźników w projektach rewitalizacyjnych Osi Priorytetowej XI – Włączenie społeczne znajduje się w Tabeli 14. Wynika z niej, że jedynie dwóch wskaźników nie udało się zrealizować, przy czym w jednym z nich (Liczba osób objętych szkoleniami / doradztwem w zakresie kompetencji cyfrowych) osiągnięto poziom 98% zaplanowanej wartości, a drugi (Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy, uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu, zdobywających kwalifikacje, pracujących (łącznie z prowadzącymi działalność na własny rachunek) po opuszczeniu programu) w 76%. Wszystkie pozostałe wskaźniki zostały osiągnięte, a w wielu przypadkach wartości znacząco przekraczały zaplanowaną wartość docelową.

Tabela 14. Poziom realizacji wskaźników w projektach z Osi XI – Włączenie społeczne

Wskaźnik	Wartość docelowa zaplanowana w projektach rew.	Wartość osiągnięta w projektach rew.	Poziom realizacji [%]
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy, uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu, zdobywających kwalifikacje, pracujących (łącznie z prowadzącymi działalność na własny rachunek) po opuszczeniu programu	139	106	76
Liczba osób objętych szkoleniami / doradztwem w zakresie kompetencji cyfrowych	99	97	98
Liczba osób uczestnicząca w stażach zawodowych	40	40	100
Liczba osób uczestniczących w szkoleniach	48	48	100
Liczba osób uczestniczących w warsztatach "Aktywni na rynku pracy"	48	48	100
Liczba osób uczestniczących w warsztatach motywacyjno-integracyjnych	48	48	100
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym korzystających z warsztatów terapeutycznych i psychoedukacyjnych	80	80	100
Liczba osób, które ukończyły kursy i szkolenia zawodowe	9	9	100
Liczba rodzin biorących udział w warsztatach wyjazdowych	9	9	100
Liczba osób objęta warsztatami z umiejętności i kompetencji społecznych	92	97	105
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które ukończyły warsztaty rękodzielniczych	10	12	120
Liczba osób, które ukończyły warsztaty społeczne	15	19	127
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym która uzyskała kompetencje po zakończeniu warsztatów terapeutycznych i psychoedukacyjnych	43	80	186
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym która uzyskała	10	19	190

Wskaźnik	Wartość docelowa zaplanowana w projektach rew.	Wartość osiągnięta w projektach rew.	Poziom realizacji [%]
kompetencje po zakończeniu warsztatów fotograficznych			
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym która uzyskała kompetencje po zakończeniu warsztatów rękodzielniczych	15	46	307
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, która uzyskała kompetencje po zakończeniu warsztatów kulinarnych	15	61	407
Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, która uzyskała kompetencje po zakończeniu warsztatów ogrodnich	18	80	444

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL 2014. Dane na 29.09.2022.

Warto dodać, że grupy społeczne objęte działaniami w ramach projektów rewitalizacyjnych były zróżnicowane. W większości projekty nastawione były na osoby zagrożone ubóstwem i wykluczeniem, osoby bezrobotne (w tym długotrwale), ale również rodziny, rodziny w sytuacji niepełnosprawności członka rodziny lub niesamodzielnosci, rodziny w których obecne są trudności opiekuńczo-wychowawcze, osoby z niepełnosprawnościami a także rodziny zastępcze i ich wychowankowie oraz seniorzy.

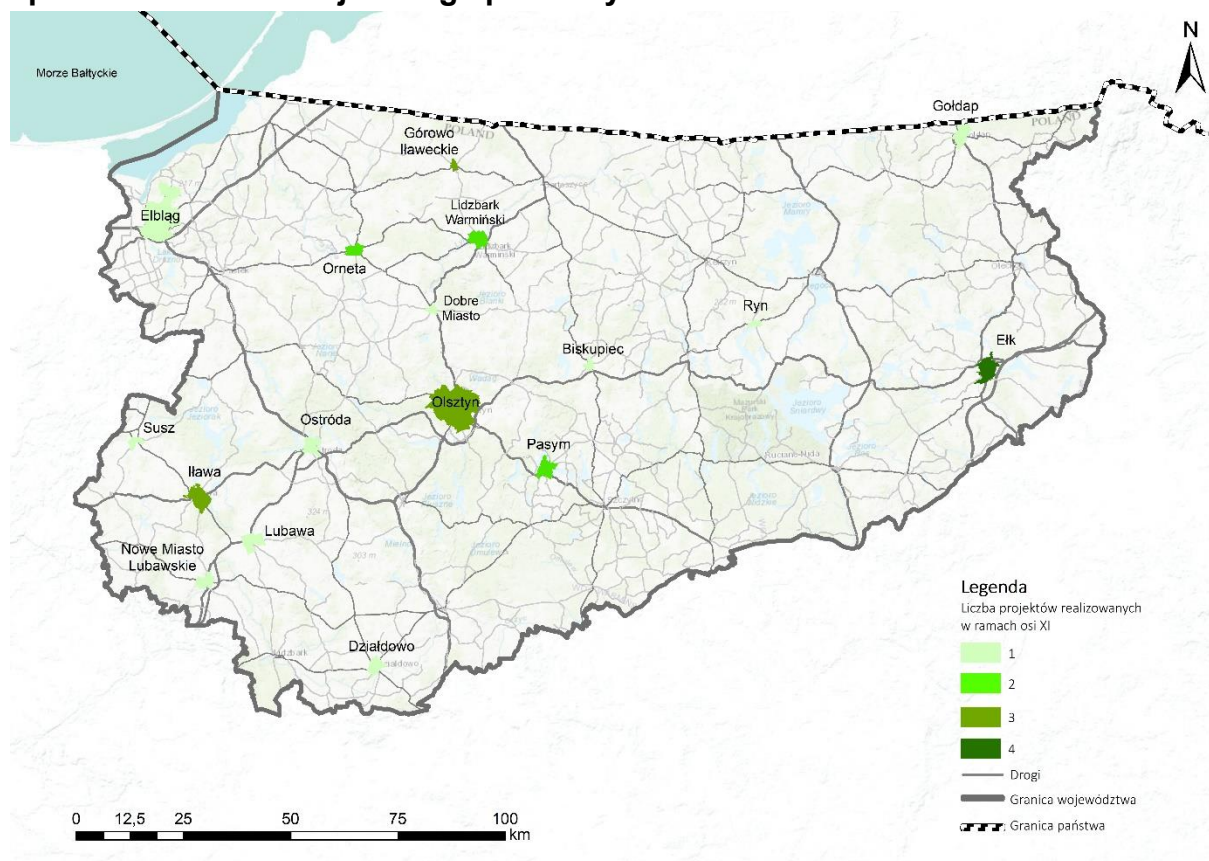
Osiągnięte wskaźniki pokazują, że projekty rewitalizacyjne miały wpływ na dostępność usług społecznych oraz na aktywizację społeczno-zawodową mieszkańców obszarów poddanych rewitalizacji. Ich wpływ zostanie opisany w dalszej części tego rozdziału.

11.1. RODZAJ „MIĘKKICH” PROJEKTÓW REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 WPŁYWAJĄCYCH NA JAKOŚĆ USŁUG SPOŁECZNYCH I NA ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH NA OBSZARACH REWITALIZACJI

Projektów rewitalizacyjnych w zakresie wpływu na aktywne włączenie i jakość usług społecznych było 31. Realizowano je w: Biskupcu, Dobrym Mieście, Działdowie,

Elblągu, Ełku, Gołdapi, Górowie Iławeckim, Iławie, Lidzbarku Warmińskim, Lubawie, Nowym Mieście Lubawskim, Olsztynie, Pasymiu, Rynie i w Suszu (Mapa 5).

Mapa 5. Rozkład terytorialny projektów rewitalizacyjnych z zakresu aktywizacji społeczno-zawodowej i usług społecznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014 według stanu na 29.09.2022.

W ramach projektów powstały miejsca takie jak Ośrodek Aktywizacji Zawodowej w Lidzbarku Warmińskim, Klub Integracji Społecznej w Pasymiu, Ełckie Centrum Rewitalizacji Społecznej, Ośrodek Wsparcia Rodziny w Ostródzie, Centrum Wspierania Rodziny w Pasymiu czy Klub Seniora w gminie Susz. Ponadto, projekty dotyczyły szeroko rozumianej aktywności społeczno-zawodowej mieszkańców i mieszkanki miast.

Działania w ramach projektów polegały na stworzeniu warunków do kompleksowej aktywizacji społeczno-zawodowej osób zamieszkujących obszary problemowe. O czym będzie mowa w kolejnym podrozdziale, formy aktywizacji były zróżnicowane, a ich projektodawcy wychodzili z założenia, że istnieją mieszkańcy, wobec których zastosowanie wyłącznie instrumentów i usług rynku pracy byłoby niewystarczające i że istnieje konieczność zastosowania w pierwszej kolejności usług aktywnej integracji.

Społeczny odbiór wpływu projektów rewitalizacyjnych na problemy społeczne w miastach jest zaprezentowany w podrozdziale 11.4.

Przedstawiciele gmin, w których były realizowane projekty rewitalizacyjne, zapytani o efekty projektów w zakresie dostępności usług społecznych i aktywizacji społeczno-zawodowej, w największym stopniu wskazywali zniwelowanie problemów społecznych na obszarze rewitalizacji (58%), zwiększenie dostępu do usług społecznych (46%) oraz wzrost liczby osób biorących udział w programach z zakresu aktywizacji zawodowej (33%). Pozostałe kategorie efektów miały znacznie niższy udział odpowiedzi, więc można wnioskować, że efekty społeczne miały w projektach wysoki priorytet. Dokładny rozkład odpowiedzi ukazuje poniższy wykres 18. Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ możliwy był tu wybór więcej niż jednej odpowiedzi.

Wykres 18. Efekty projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 w zakresie dostępności usług społecznych i aktywizacji społeczno-zawodowej wg przedstawicieli gmin

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród przedstawicieli gmin, n=24

Wnioski do podrozdziału 11.1.

W ramach projektów w Osi XI Włączenie społeczne najwięcej projektów realizowano w Ełku, Olsztynie, Górowie Iławieckim i w Iławie. W ich ramach prowadzono działania nakierowane na osoby wykluczone, potrzebujące aktywizacji społecznej (w pierwszej kolejności) i zawodowej. Istnieje silne zrozumienie potrzeby prowadzenia działań społecznych z uwagi na głęboki poziom wykluczenia mieszkańców z rewitalizowanych obszarów. Przedstawiciele gmin dostrzegli zdecydowany wpływ projektów rewitalizacyjnych na zniwelowanie problemów społecznych, zwiększenie dostępu do usług społecznych.

11.2. FORMY AKTYWIZACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ MIESZKAŃCÓW ZASTOSOWANE NA OBSZARACH REWITALIZACJI

Działania z zakresu aktywizacji społeczno-zawodowej zastosowane na obszarach rewitalizacji przybierały różne formy. W ramach projektów powstawały centra zawodowe, centra aktywności społecznej, prowadzone były programy aktywizacyjne ze zróżnicowaną ofertą aktywności. Projekty były nakierowane przede wszystkim na grupy osób bezrobotnych, zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym, na osoby z niepełnosprawnościami, seniorów, rodziny zastępcze oraz ich wychowanków, którzy zamieszkują obszary problemowe.

W ramach tych projektów zaproponowano odbiorcom wsparcia w ramach aktywizacji społecznej m.in.: warsztaty motywujące do zmiany, warsztaty równościowe w zakresie wiedzy na temat płci i niedyskryminacji ze względu na płeć, treningi kompetencji interpersonalnych, warsztaty relaksacji i umiejętnego zarządzania stresem, profilaktykę kryzysów życiowych, warsztaty odkrywania własnego potencjału poprzez relacje społeczne, warsztaty świadczenia usług wolontariackich, treningi postaw przedsiębiorczych, treningi wykorzystywania nowoczesnych technologii, z uczestnikami pracowano także metodą streetworkingu. W ramach aktywizacji zdrowotnej zaproponowano odbiorcom wsparcia m.in.: poradnictwo zdrowotne, profilaktykę, wizyty lekarskie i wykonanie badań, objęcie ubezpieczeniem zdrowotnym. W ramach aktywizacji zawodowej zaproponowano im m.in.: warsztaty aktywizacji zawodowej, indywidualne doradztwo zawodowe, warsztaty z ekonomii społecznej, wizyty studyjne i staże zawodowe.

Biorąc pod uwagę, że większość wskaźników w ramach tej osi została osiągnięta, możemy mówić o pewnym wpływie projektów na społeczno-zawodową sytuację osób z miast rewitalizowanych. Przypomnijmy, że wsparciem w ramach poddziałania Aktywne włączenie zostało objętych 250 osób, a projekty związane z dostępnością usług społecznych obejmowały 1400 osób.

Jak mówiła jedna z badanych pracująca w instytucji świadczącej wsparcie socjalne, w perspektywie 2014-2020 większa alokacja przeznaczona była na aktywizację zawodową, a w jej opinii to usługi społeczne zapewnią rzeczywiste włączenie społeczne. Dobrze ilustruje to cytat tej badanej:

To aktywizacją społeczną budujemy tę rodzinę na tyle silną, żeby później rynek pracy mógł sobie ich wyłuskać i mieć pożytek.

(źródło: IDI)

W projektach rewitalizacyjnych zaproponowano mieszkańcom różne formy aktywności społecznej i aktywności zawodowej. Formy wsparcia odpowiadające za aktywizację społeczną uczestników projektów miały na celu psychospołeczne wzmocnienie uczestników projektów, ich funkcjonowanie w rodzinach i w społeczności lokalnej. Za aktywizację zawodową odpowiadały natomiast działania sprzyjające konkretnie przygotowaniu osoby do znalezienia pracy i jej utrzymaniu.

Warto zwrócić uwagę, że formy aktywizacji społecznej wzmocniły uczestników nie tylko w sferze zawodowej, ale ogólnej życiowej, co na terenach z dużą liczbą problemów społecznych było istotne. W wywiadach indywidualnych wybrzmiewa duże zrozumienie dla konieczności prowadzenia działań na rzecz aktywizacji społecznej, choć stale dostrzegalne są potrzeby w zakresie społecznego włączania mieszkańców obszarów problemowych.

W poniższej Tabeli 15 znajdują się niektóre z form aktywizacji społecznej i zawodowej zaproponowanych w ramach projektów rewitalizacyjnych.

Tabela 15. Formy aktywizacji społeczno-zawodowej w projektach rewitalizacyjnych

Formy aktywizacji społecznej	Formy aktywizacji zawodowej
<ul style="list-style-type: none"> • poradnictwo psychologiczne • warsztaty motywacyjne • treningi umiejętności i kompetencji społecznych • warsztaty artterapii • grupa samopomocowa • treningi kompetencji życiowych, społecznych • trening postaw przedsiębiorczych • zajęcia psychoruchowe • uczestnictwo w kulturze 	<ul style="list-style-type: none"> • kontrakty socjalne • warsztaty edukacyjne • treningi wykorzystywania nowoczesnych technologii • indywidualne doradztwo zawodowe • kursy i szkolenia • wizyty studyjne w przedsiębiorstwach • staże zawodowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014 według stanu na 29.09.2022 r.

Należy zaznaczyć, że projekty w ramach tych działań można uznać za największe ofiary pandemii koronawirusa. Jak mówiła jedna z badanych osób zaangażowana w pomoc społeczną wiele z założeń tych projektów:

epidemia zmiotła.

(źródło: IDI)

W rozwinięciu tej lakonicznej wypowiedzi badana dodała, że wszystkie projekty zaplanowane w ramach tej osi zakładały spotkania stacjonarne, szereg aktywności wymagających kontaktu bezpośredniego. Zamysłem tych projektów w dużej mierze było także „wyciągnięcie” uczestników z ich problematycznych domów i środowisk.

Przeniesienie zaplanowanych w ramach projektów działań do sfery online było często niemożliwe z uwagi na ograniczony dostęp do urządzeń i Internetu potencjalnych uczestników projektów (często jeden tablet/smartfon/komputer w domu, z którego korzystało dziecko w wieku szkolnym), niski poziom kompetencji cyfrowych, skomplikowane warunki domowe uniemożliwiające np. swobodną rozmowę uczestnikom i uczestniczkom projektów.

Niektórzy z badanych wprost deklarowali, że nie udało się spełnić założeń wielu projektów, inni beneficjenci radzili sobie wielokrotnie przedłużając czas trwania projektów.

Wnioski z podrozdziału 11.2

W ramach projektów rewitalizacyjnych zastosowano różne formy aktywizacji. Odbiorcami w dużej mierze były osoby i rodziny ubogie bądź zagrożone wykluczeniem społecznym, osoby bezrobotne, rodziny doświadczone niepełnosprawnością, również seniorzy czy rodziny zastępcze. W ramach projektów zastosowano aktywizację społeczną mającą na celu psychospołeczne wzmocnienie uczestników, poprawę funkcjonowania w rodzinie i społeczności lokalnej. Aktywizacja zawodowa miała na celu wyposażenie uczestników w kompetencje i doświadczenie potrzebne do wejścia na rynek pracy. W toku badań dostrzeżono duże zrozumienie i docenienie działań na rzecz aktywizacji społecznej mieszkańców i mieszkanki miast.

11.3. WPŁYW REALIZACJI PROJEKTÓW SPOŁECZNYCH WSPÓŁFINANSOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA WPROWADZENIE NOWYCH USŁUG SPOŁECZNYCH NA OBSZARACH REWITALIZACJI

Jak stwierdziła jedna z badanych nie było potrzeby rozszerzania katalogu usług społecznych na terenie województwa:

Nie, nie trzeba było nowych (usług społecznych). Katalog usług społecznych był na tyle szeroki, że beneficjenci korzystali z niego do woli.

(źródło: IDI)

W ramach projektów utworzono np. Klub Integracji Społecznej w Pasymiu, Ośrodek Aktywizacji Zawodowej w Lidzbarku, czy Ośrodek wsparcia rodziny w Ostródzie, które świadczą usługi na rzecz społeczności.

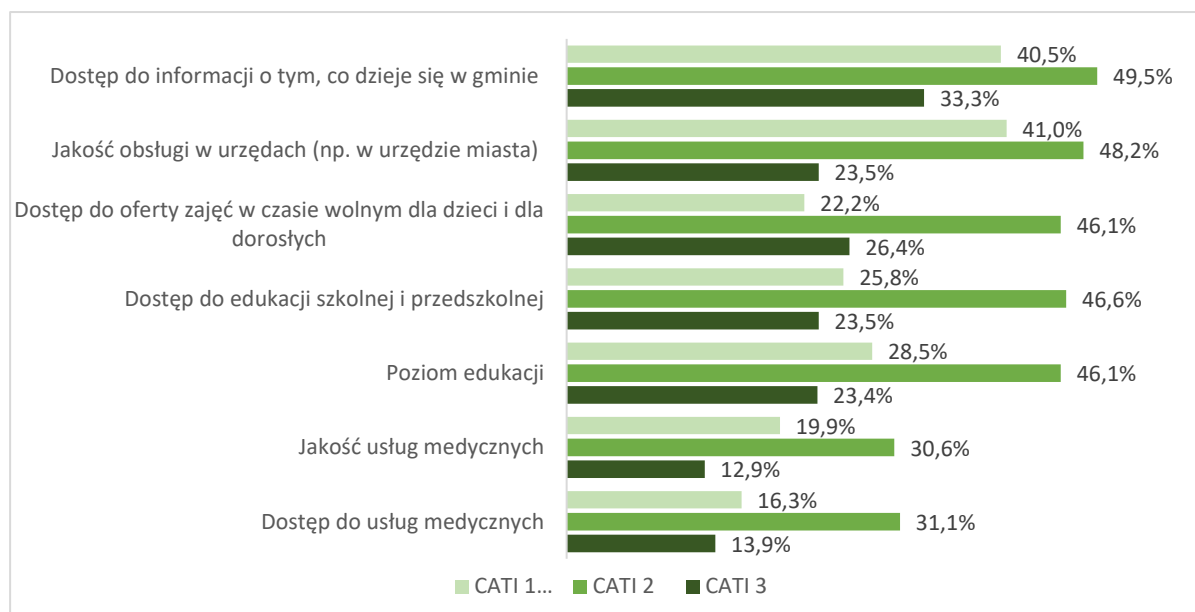
Oprócz powołania tych instytucji, projekty rewitalizacyjne proponowały uczestnikom usługi, socjalne, asystenckie, czy usługi mieszkaniowe (mieszkania na rzecz ofiar przemocy w Górowie Iławeckim). Można zakładać, że w związku z rozbudowaniem infrastruktury, w której mogą odbywać się działania na rzecz wspierania osób zagrożonych wykluczeniem, działania podjęte w ramach projektów będą kontynuowane, a społeczność nadal wspierana.

W toku badania nie spotkano się z ani jedną informacją, która mogła świadczyć o złej ocenie projektów związanych z usługami społecznymi i aktywną integracją. Przeciwnie, napotymano opinie w pełni rozumiejące konieczność prowadzenia aktywizacji społecznej i wyrażające nadzieje na realną pomoc osobom wykluczonym.

W badaniu ilościowym nie pytano mieszkańców miast województwa bezpośrednio o usługi społeczne (nie wszyscy mieszkańcy z nich korzystają), a szerzej rozumiane usługi publiczne. Na poniższym Wykresie 19 ukazany został rozkład odpowiedzi

respondentów, którzy zauważyli pozytywną zmianę, jaka zaszła w ich mieście we wskazanym obszarze. **Jak widać najczęściej pozytywna zmiana odnotowywana była wśród mieszkańców i mieszkanki miast Cittaslow, w których były realizowane projekty rewitalizacyjne.** Na drugim miejscu znajdują się też miasta rewitalizowane, ale spoza sieci Cittaslow, a najrzadziej zauważają tu pozytywną zmianę mieszkańcy miast, w których nie było prowadzonych projektów rewitalizacyjnych. Najczęściej dostrzegana była zmiana w zakresie jakości obsługi w urzędach oraz dostępu do informacji, najslabiej w zakresie dostępu oraz jakości usług medycznych.

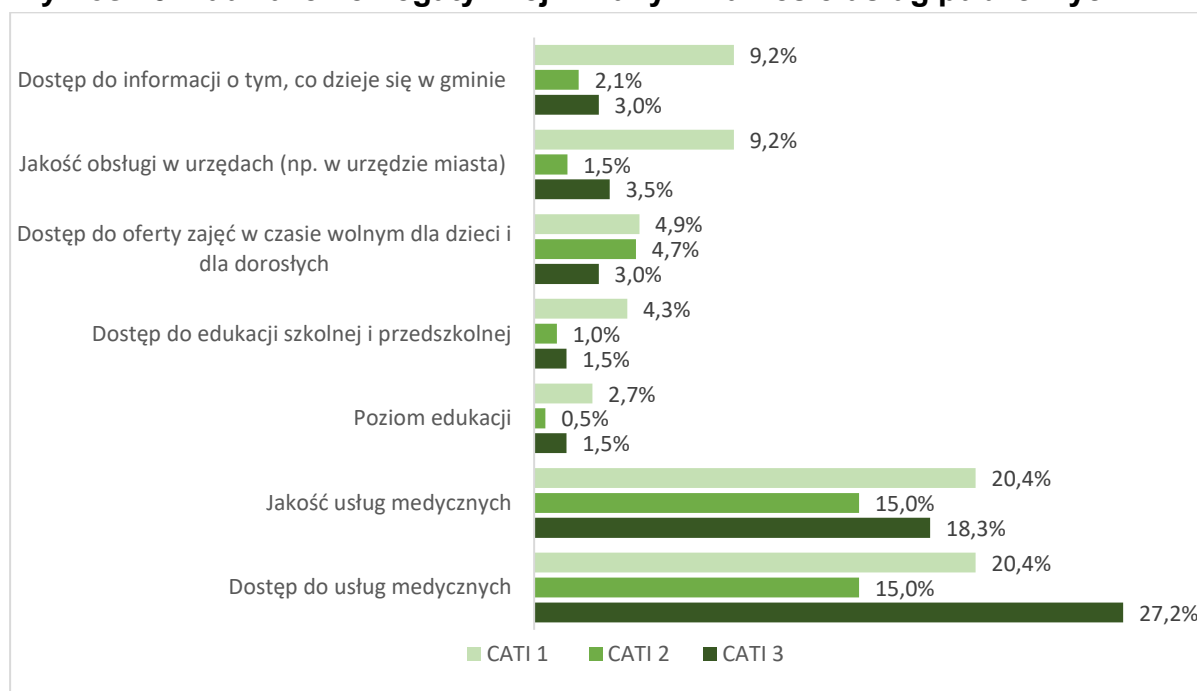
Wykres 19. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie usług publicznych w miastach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Jednocześnie należy odnotować, że pewna część respondentów była zdania, że w latach 2014-2020 zaszła negatywna zmiana w obszarach dotyczących jakości usług społecznych w ich miastach, na co wskazuje Wykres 20.

Wykres 20. Zauważenie negatywnej zmiany w zakresie usług publicznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Na wykresie widoczna jest najłabsza ocena względem usług medycznych, jasnym jest że nie są one zależne jedynie od jednostek samorządu gminy, a także od starostwa czy władz centralnych. Jednak najczęściej negatywną zmianę w tym zakresie zauważali mieszkańcy miast, w których nie było projektów rewitalizacyjnych.

Natomiast mieszkańcy i mieszkanki miast z grupy CATI 1 najczęściej wyrażali niezadowolenie dotyczące jakości obsługi w urzędach oraz dostępu do informacji o tym, co dzieje się w gminie.

Analiza odpowiedzi na pytanie otwarte pokazuje, że mieszkańcy i mieszkanki miast w województwie warmińsko-mazurskim najczęściej narzekali na niemożność szybkiego dostania się do lekarza-specjalisty, długie kolejki do lekarzy i likwidację miejsc ochrony zdrowia (np. szpitali), dostrzegali znaczny progres w tym, jak wyglądają i jak uczą szkoły oraz wskazywali na coraz lepszy dostęp do opieki przedszkolnej dla dzieci. Dobrą syntezą oceny usług publicznych w miastach jest cytat respondenta:

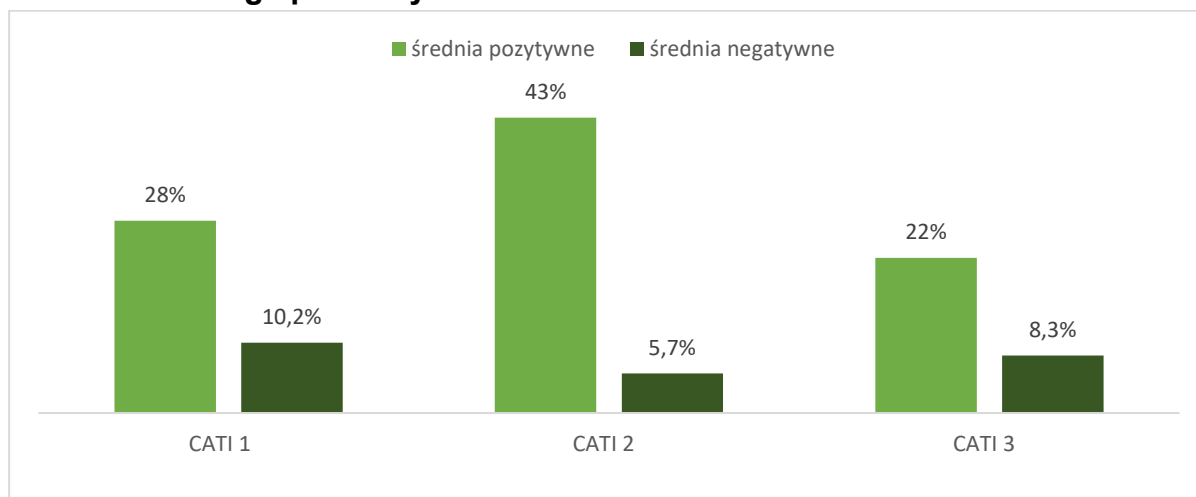
Oprócz usług zdrowotnych wszystko zmienia się na plus, internetowo można załatwić wiele spraw czy przeczytać co się dzieje w mieście.

(źródło: badanie CATI, pytanie otwarte)

Należy też zaznaczyć, że największa część respondentów wybierała opcję wskazującą na brak zauważalnych zmian w zakresie usług publicznych.

Podsumowując, wyniki badania wśród mieszkańców i mieszanek miast województwa ukazują znacznie wyższy poziom zadowolenia z usług publicznych wśród respondentów z grupy miast z sieci Cittaslow, w których były realizowane projekty rewitalizacyjne. Poniższy wykres ukazuje średnią osób dostrzegających pozytywną zmianę w zakresie wszystkich rodzajów usług społecznych wśród trzech typów miast (Wykres 21). Zauważalny w tym zakresie jest wpływ Programu. Najwięcej mieszkańców miast zrzeszonych w sieci Cittaslow dostrzega pozytywną zmianę w zakresie usług społecznych – odsetek ten wyniósł 43%, z czego aż 21 punktów procentowych można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020. W przypadku miast niebędących w sieci Cittaslow wyniósł on 22%, z czego 6 pp. dzięki realizacji Programu.

Wykres 21. Średni udział osób dostrzegających pozytywną i negatywną zmianę w zakresie usług społecznych w miastach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Wnioski z podrozdziału 11.3

W perspektywie 2014-2020 nie rozszerzano katalogu usług społecznych ponieważ ten wypracowany w poprzedniej perspektywie był wystarczający. W ramach projektów rewitalizacyjnych utworzono miejsca, które są przykładem na zwiększanie dostępności usług społecznych – np. Klub Integracji Społecznej w Pasymiu, Ośrodek Aktywizacji Zawodowej w Lidzbarku, czy Ośrodek wsparcia rodziny w Ostródzie. Projekty rewitalizacyjne polegały także na działaniach mających na celu aktywną integrację osób wykluczonych społecznie poprzez m.in. pracę nad ich prospołecznymi postawami.

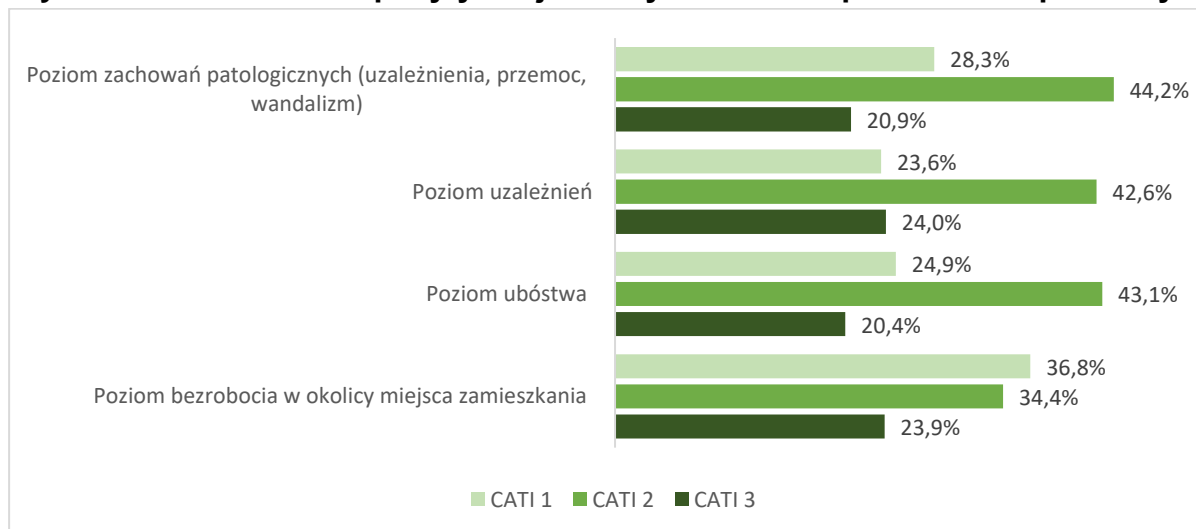
W badaniu porównano także ocenę usług publicznych w miastach województwa warmińsko-mazurskiego. Znacznie częściej pozytywna zmiana w ich zakresie odnotowywana jest w miastach z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne. Najślabiej oceniany jest dostęp i jakość do publicznych usług medycznych.

11.4. WPŁYW PROJEKTÓW SPOŁECZNYCH WSPÓŁFINANSOWANYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 NA ROZWIĄZYWANIE PROBLEMÓW SPOŁECZNYCH ZIDENTYFIKOWANYCH NA OBSZARACH REWITALIZACJI

Przedstawiciele rewitalizowanych gmin w 54% deklarowali zrealizowanie wszystkich założonych celów w projekcie, a 46% deklarowali zrealizowanie większości z nich.

Również mieszkańcy miast zostali zapytani, czy dostrzegają efekty projektów rewitalizacyjnych w postaci zmiany w zakresie problemów społecznych. Rozkłady odpowiedzi pozwalają wnioskować, że najczęściej pozytywne zmiany dostrzegali mieszkańcy miast w sieci Cittaslow. Wyjątkiem jest tylko element, w którym to mieszkańcy nierewitalizowanych miast uznali, że częściej widzą zmniejszenie poziomu bezrobocia w okolicy miejsca zamieszkania. Najrzadziej pozytywne zmiany we wskazanych zakresach dostrzegali mieszkańcy z grupy CATI 1, czyli miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne (Wykres 22).

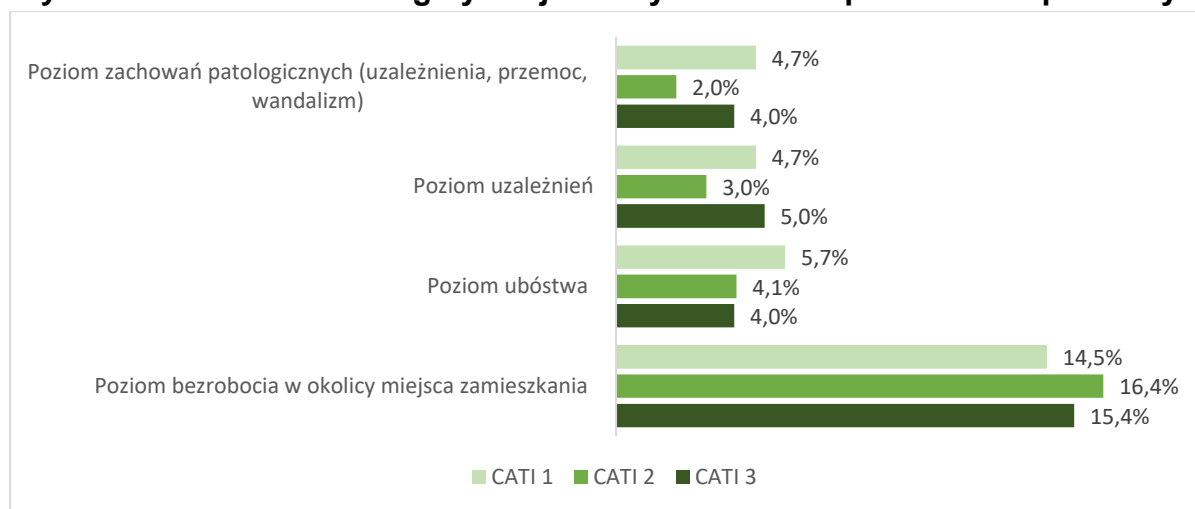
Wykres 22. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie problemów społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203

Jednocześnie warto odnotować, w jakich obszarach mieszkańcy miast województwa warmińsko-mazurskiego dostrzegali negatywną zmianę w zakresie problemów społecznych. Jak widać na poniższym Wykres 23 najczęściej dostrzegali negatywną zmianę w zakresie poziomu bezrobocia w miejscu zamieszkania (i to najczęściej grupą dostrzegającą tę zmianę jest grupa mieszkańców z miast Cittaslow).

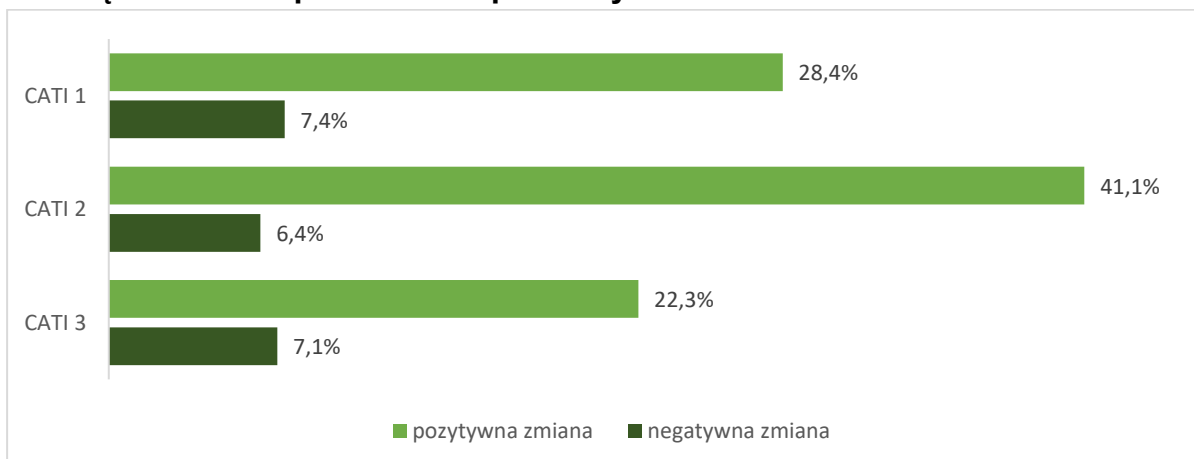
Wykres 23. Zauważenie negatywnej zmiany w zakresie problemów społecznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203

Zauważalny w tym zakresie jest wpływ Programu. Najczęściej pozytywną zmianę w zakresie problemów społecznych dostrzegają mieszkańcy miast zrzeszonych w sieci Cittaslow. Odsetek wyniósł 41,1%, z czego aż 18,8 punktów procentowych można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020. W przypadku miast niebędących w sieci Cittaslow wyniósł on 22,3%, z czego 6,1 pp. dzięki realizacji Programu (Wykres 24).

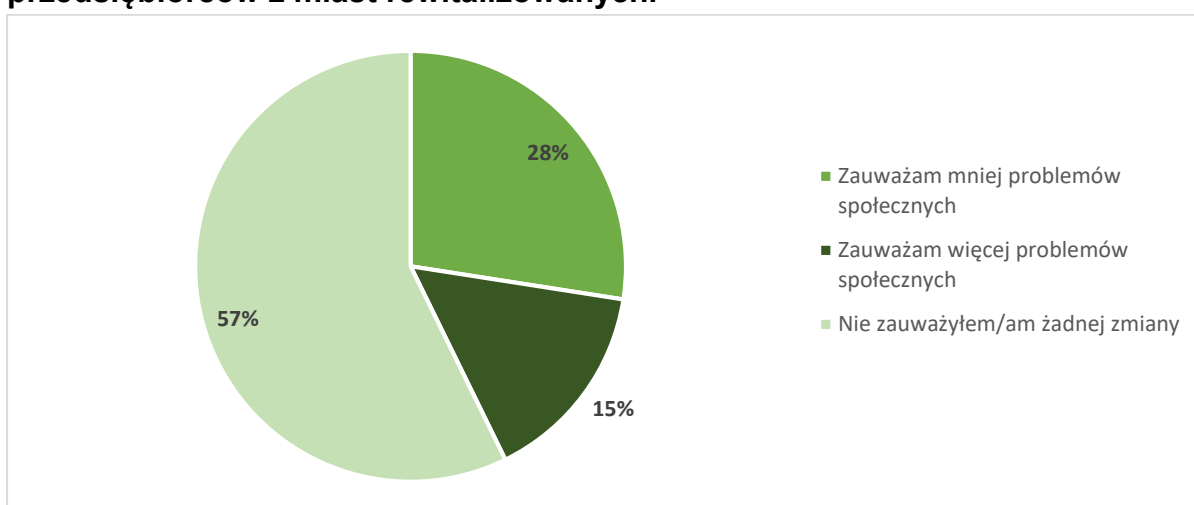
Wykres 24. Średnia liczba osób dostrzegających pozytywną i negatywną zmianę w zakresie problemów społecznych w ich mieście

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203

Z kolei przedsiębiorcy, którzy wzięli udział w badaniu TSSI, w 28% zauważali spadek liczby problemów społecznych, 15% było przeciwnego zdania, a aż 57% nie zauważyło żadnej zmiany w tym zakresie. Ta grupa społeczna dostrzegała przede wszystkim problemy pogarszającej się sytuacji gospodarczej wpływającej na problemy finansowe wielu osób (inflacja, wzrost cen, pandemia i upadek wielu przedsiębiorstw skutkowały zwiększającym się bezrobociem i niemożnością nabycia wszystkich koniecznych dóbr). Oprócz tego respondenci dostrzegali problemy uzależnienia od alkoholu i narkotyków (Wykres 25).

Wykres 25. Zmiana nasilenia problemów społecznych w mieście w opinii przedsiębiorców z miast rewitalizowanych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania TSSI, n=386.

Zauważenie zmniejszającej się skali problemów społecznych z pewnością wpływa na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców i mieszanek miast województwa warmińsko-mazurskiego, co w zdecydowanym stopniu wpływa na jakość ich życia.

Zrozumiałym jest, że na zmianę wartości wskaźników wpłynęły nie tylko realizowane projekty rewitalizacyjne, ale też sytuacja ogólnokrajowa – w całym kraju mocno spadł poziom bezrobocia, a na skutek transferów społecznych i zmian podatkowych zmniejszył się statystycznie poziom ubóstwa w Polsce. Jednakże wpływ projektów rewitalizacyjnych na poziom problemów społecznych w miastach objętych LPR-em dobrze ukazuje analiza danych z poszczególnych gmin w roku 2016 i 2021. Potwierdziła to również analiza ekonometryczna. Widoczny spadek wartości wskaźników takich jak liczba osób bezrobotnych (spadek o 70%) czy liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu ubóstwa (ponad 66%), można uznać za duży. Wyjątkiem jest tylko wskaźnik o liczbie osób korzystających z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, który spadł o 10% (Tabela 16).

Tabela 16. Wartości wskaźników składających się na jakość życia

Wskaźnik	Liczba gmin, która dostarczyła dane o wskaźniku	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2016	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2021	Spadek wartości
Liczba osób bezrobotnych ogółem	20	7694	4614	40%
Liczba osób długotrwale bezrobotnych	20	4542	2284	50%
Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu ubóstwa	18	6826	3256	52%
Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności	18	3219	2009	38%
Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	18	1926	1728	10%

Wskaźnik	Liczba gmin, która dostarczyła dane o wskaźniku	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2016	Wartość dla obszaru rewitalizacji na dzień 31.12.2021	Spadek wartości
Liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu alkoholizmu	18	663	428	35%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych pozyskanych z miast.

Wnioski z podrozdziału 11.4

Analiza wykazała zmianę w skali problemów społecznych w miastach Warmii i Mazur. Na spadek wartości wskaźników takich jak poziom bezrobocia czy liczba osób korzystających z pomocy społecznej z powodu ubóstwa miała wpływ ogólnokrajowa sytuacja, ale także prowadzone projekty rewitalizacyjne. Dobrym dowodem na to, że prowadzona intensywna rewitalizacja miast z sieci Cittaslow wpływa na problemy społeczne jest fakt, że mieszkańcy tych miast częściej dostrzegają pozytywną zmianę w zakresie poziomu ubóstwa, poziomie uzależnień czy poziomie zachowań patologicznych.

11.5. WPŁYW OBLIGATORYJNEGO WYMOGU REALIZACJI PROJEKTÓW SPOŁECZNYCH WRAZ Z PROJEKTAMI INFRASTRUKTURALNYMI NA PROCES REWITALIZACJI MIAST I JAKOŚĆ TYCH PROJEKTÓW

Idea, aby wraz z procesem infrastrukturalnych inwestycji odbywały się projekty społeczne, była komentowana bardzo pozytywnie. Można było stwierdzić głębokie i dojrzałe rozumienie tego czym jest i czym powinna być rewitalizacja. Jeden z przedstawicieli instytucji kultury wskazał:

W założeniu samego słowa "rewitalizacja" jest to, że powinno się myśleć przede wszystkim o zmianie warunków życia lokalnej społeczności. Przysłowiowe naprawione mury są tylko dodatkiem do tej zrewitalizowanej społeczności lokalnej.

(źródło: IDI)

Z kolei inny rozmówca wskazywał z pełnym przekonaniem, że łączenie projektów infrastrukturalnych ze społecznymi jest wręcz konieczne:

To jest nieodzowne. To jest i powinno być jeszcze na większą skalę wymagane, bo tak naprawdę jeśli patrzy się na ideę rewitalizacji, no to zmiana społeczna i problemy społeczne są na głównym miejscu. Ja jestem akurat zwolennikiem tego, żeby tak naprawdę podkreślić jeszcze tą śrubkę w przyszłym w przyszłym okresie, żeby to może nie był jeden projekt, tylko dwa.

(źródło: IDI)

Badani pozytywnie oceniali zarówno wymóg obecności projektów „miękkich”, nie mieli także zastrzeżeń co do ich jakości. W toku badania pojawiały się jednak głosy, że samorządy traktowały alokacje rewitalizacyjne przede wszystkim jako środki na remonty, modernizację infrastruktury.

Podobne stanowisko omawiane było podczas wywiadu FGI, gdzie podjęty został wątek projektów społecznych nierzadko robionych na siłę, niepotrzebnie i bez poprzedzającej diagnozy problemów społecznych. Jako przykład badani omawiali odnowienie elewacji kamienicy przez wspólnotę mieszkaniową, w której mieszkały grupy społeczne o wysokim statusie zawodowym, a które – siłą rzeczy – powinny zostać objęte działaniami – projektami adresowanymi do osób zagrożonych wykluczeniem. Jak stwierdził jeden z rozmówców:

Bardzo często projekty społeczne były robione tylko dlatego, że musiały być zrobione. Tylko dlatego. Były «dopychane kolanem».

(źródło: FGI)

Ze zrealizowanych badań wynika, że najmniejszy problem z połączeniem projektów miękkich z infrastrukturalnymi miały miasta z sieci Cittaslow, co było efektem tego, że miały one już wcześniej znacznie lepiej zdiagnozowane problemy społeczne i doskonale wiadomo było jakie projekty społeczne były priorytetowe, aby wpłynąć na polepszenie jakości życia ich mieszkańców.

Co więcej, badania ukazały, że zróżnicowanie źródeł finansowania tych dwóch rodzajów projektów (z EFRR i z EFS) powodowało kłopoty formalne, konieczność wstrzymywania środków z EFS dopóki nie zostanie zrealizowany projekt z EFRR i wiele innych komplikacji. Według wiedzy jednej z badanych, wszyscy odetchnęli z ulgą na „odpięcie” projektów finansowanych EFRR od projektów finansowanych przez EFS.

Komplementarność projektów infrastrukturalnych i społecznych widać na przykładzie projektu Kompleksowa rewitalizacja rejonu ulicy Jasielskiej w Iławie, projektów realizowanych przez Spółdzielnię Mieszkaniową Sielanka w Elblągu czy rewitalizację ełckich podwórek. Komplementarność była pozytywnie oceniana. Przez osoby zaangażowane w poszczególne projekty była uznawana za duży sukces, wyrażano przekonanie, że tego rodzaju dwutorowe działania są nieodzownym elementem udanej rewitalizacji.

Jeśli chodzi o współistnienie projektów infrastrukturalnych i społecznych w ramach działań rewitalizacyjnych to dla województwa warmińsko-mazurskiego inspirujący może być przykład województwa pomorskiego, gdzie projekty infrastrukturalne były podrzędne projektom społecznym. W działaniach w pomorskim duży nacisk kładziono na to, aby działaniami infrastrukturalnymi objęte były przestrzenie wspólne - publiczne a także na wysoki poziom partycypacji mieszkańców w drobnych projektach na rzecz społeczności lokalnej. W związku z tym, że w ostatnich latach

mocno wzrósł poziom kapitału społecznego w miastach Warmii i Mazur (więcej w rozdziale 15.1) tego typu działania mogą być interesującą alternatywą na przyszłość.

Wnioski z podrozdziału 11.5

Komplementarność projektów infrastrukturalnych i społecznych z nielicznymi wyjątkami była oceniana wysoko. Często właśnie współistnienie tych dwóch rodzajów projektów utożsamiano z prawdziwą rewitalizacją. Nie odnotowano zarzutów co do jakości projektów społecznych. Uciążliwością były tu jednak względy formalne (zupełnie inny czas realizacji projektów „twardych” i „miękkich” i idące za tym trudności w rozliczaniu środków). Interesującym przykładem na współistnienie projektów infrastrukturalnych i społecznych jest województwo pomorskie.

11.6. WPŁYW RODZAJU ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROJEKTÓW SPOŁECZNYCH NA ICH JAKOŚĆ I OCENĘ

Co najmocniej wybrzmiewało w zebranych danych to fakt, że fundusze unijne z RPO WiM 2014-2020 w wielu przypadkach w ogóle umożliwiły myślenie w miastach o jakichkolwiek działaniach społecznych. Wcześniej były one poza finansowym zasięgiem gmin, które koncentrowały się przede wszystkim na zapewnieniu mieszkańcom i mieszkankom niezbędnej infrastruktury.

Jednocześnie, pozyskiwanie funduszy unijnych na projekty uchodzi za dość skomplikowane. Były miasta, które z obawy przed formalnymi wymogami pozyskiwania tych funduszy, decydowały się realizować projekty z innych źródeł (krajowych bądź własnych). Również kwestia kwalifikowalności wydatków była argumentem, aby rezygnować z ubiegania się o środki z RPO.

Co jednak istotne, z przeprowadzonych badań wynika, że właśnie między innymi przez wysoki stopień sformalizowania projektów rewitalizacyjnych uchodzą one za skrupulatnie zaplanowane, konsekwentnie realizowane i zmierzające do osiągnięcia postawionych celów (wśród badanych przedstawicieli gmin wszyscy deklarowali osiągnięcie zakładanych celów). Tym samym można stwierdzić, że projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 cechowały się wysoką jakością.

Z przeprowadzonej analizy danych wynika, że rodzaj źródła finansowania nie miał wpływu na jakość i ocenę projektów społecznych.

Zarówno przedstawiciele gmin, gdzie realizowane były projekty rewitalizacyjne, jak i beneficjenci Osi VIII, którzy wzięli udział w badaniu internetowym, zgodnie deklarowali, że projekty miały duży wpływ na jakość życia mieszkańców miast. Tak samo ocenili również przyszły potencjał tychże projektów, co daje przekonanie, że były one dobrej jakości (Wykres 26).

Wykres 26. Średnia ocena wpływu projektów na jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w skali 1-5, gdzie 5 oznacza najwyższą ocenę.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CAWI wśród beneficjentów Osi VIII (N=48)

Wnioski z podrozdziału 11.6

Nie odnotowano informacji o tym, żeby rodzaj źródła finansowania projektów miał wpływ na ich jakość i ocenę. Pozyskiwanie funduszy unijnych na projekty uchodzi za dość skomplikowane. Jednocześnie między innymi przez wysoki stopień sformalizowania projektów rewitalizacyjnych uchodzą one za skrupulatnie zaplanowane, konsekwentnie realizowane i zmierzające do osiągnięcia postawionych celów.

12. OCENA WARTOŚCI DODANEJ PONADLOKALNEGO PROGRAMU REWITALIZACJI SIECI MIAST CITTASLOW WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W PROCESIE REWITALIZACJI MIAST SIECI CITTASLOW

Do międzynarodowej sieci miast dobrego życia „Cittaslow” należy 27 miast z terenu województwa warmińsko-mazurskiego: Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Bisztynek, Braniewo, Dobre Miasto, Działdowo, Gołdap, Górowo Iławeckie, Jeziorany, Kisielice, Lidzbark, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Morąg, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olecko, Olsztyn, Ornet, Pasym, Reszel, Ryn, Sępól, Szczytno, Węgorzewo oraz Wydminy. Spośród wszystkich miast zrzeszonych w sieci, 22 z nich posiadały Lokalne Programy Rewitalizacji, a 20 realizowało projekty rewitalizacyjne w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020. Dziewiętnaście miast realizowało swoje LPR-y w ramach „Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego”, wyjątek stanowił: Morąg, Szczytno oraz Węgorzewo.

Głównym celem Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego była równoległa, skoordynowana i ukierunkowana rewitalizacja miast wchodzących w skład sieci na terenie Warmii i Mazur tak, aby zachowując swój unikalny charakter i walory mogły jednocześnie oferować mieszkańcom podobną jakość życia¹². Cel nadrzędny realizowanych w ramach programu działań rewitalizacyjnych to „wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem, lepsza jakość życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe”. Cel ten został uzupełniony dziesięcioma celami szczegółowymi, do których należą:

- Wzrost kapitału społecznego mieszkańców miasta,
- Stworzenie warunków do przeprowadzenia procesu rewitalizacji,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego,
- Poprawa jakości środowiska naturalnego,
- Wzmocnienie lokalnej gospodarki,
- Rewitalizacja i modernizacja przestrzeni publicznej,
- Renowacja i modernizacja substancji budowlanej oraz wzmocnienie funkcji mieszkaniowej,
- Poprawa warunków dla rozwoju edukacji, nauki i kultury,
- Poprawa infrastruktury socjalnej,
- Tworzenie i wspieranie sieci społecznych.

Zarówno dane statystyczne, jak i opinie przedstawicieli miast należących do sieci Cittaslow, a także mieszkańców tych miast, wskazywały na spełnienie celów

¹² Źródło: Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego, 2019.

ponadlokalnego programu rewitalizacji. Jest to zgodne z informacjami uzyskanymi bezpośrednio od przedstawicieli stowarzyszenia Cittaslow:

W tej chwili jeszcze prowadzimy ewaluację, ale możemy być spokojni, że te wszystkie cele i wskaźniki zostaną osiągnięte.

źródło: IDI

Analiza odpowiedzi mieszkańców miast województwa warmińsko-mazurskiego w prawie każdym z omawianych w badaniu ewaluacyjnym obszarów wskazała na **największe zauważone pozytywne zmiany zachodzące w miastach zrzeszonych w sieci Cittaslow** (wyjątek stanowił obszar kulturalny). Był to największy rozwój pod kątem infrastrukturalnym, środowiskowym, dostępności do usług społecznych, poziomu jakości usług świadczonych przez lokalnych przedsiębiorców, a także redukcji występowania problemów społecznych, w porównaniu do innych miast z regionu. **Dzięki projektom realizowanym w ramach ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow, miasteczka zaczęły odżywać.** Jak wskazuje jeden z rozmówców, w odniesieniu do rynków miejskich w miastach należących do sieci:

Te rynki zaczęły funkcjonować, zaczęły żyć. Tam zaczęły się odbywać koncerty, pojawiły się restauracje, stoliki. Pojawiło się życie. Zaczynamy widzieć to, co funkcjonuje w Europie Zachodniej, a nie tylko smutne parkingi.

źródło: IDI

Duży wpływ projektów rewitalizacyjnych na miasta Cittaslow wynikał z dotychczasowych niewielkich możliwości rozwojowych tych miast, które dzięki przyłączeniu do sieci znacząco wzrosły. Wiele z tych miast nie byłoby w stanie stanąć do konkursów w ramach RPO WiM 2014-2020 ze względu na swój rozmiar, brak zaplecza finansowego na wkład własny w realizację projektów, nie byłyby też w stanie samemu tych projektów realizować. **Połączenie sił mniejszych miejscowości, przy jednoczesnym otrzymaniu wsparcia merytorycznego z Biura Stowarzyszenia „Polskie Miasta Cittaslow” pozwoliło im realizować projekty rewitalizacyjne.** Jak wskazuje jeden z respondentów:

Uruchomione zostało bardzo sprawne biuro przy Stowarzyszeniu Polskie Miasta Cittaslow, które dawało wsparcie merytoryczne i koordynowało sytuacje problemowe.

źródło: IDI

Tak zorganizowana struktura ponadlokalnej sieci stanowiła duży komponent edukacyjny oraz świadomościowy dla przedstawicieli mniejszych jednostek samorządu terytorialnego i jest dobrym przykładem modelu wdrażania rewitalizacji w małych miastach. Podobne wnioski płyną z przeprowadzonego badania benchmarking'owego, zgodnie z którym w porównaniu do innych województw **interwencje prowadzone na poziomie ponadlokalnym w ramach sieci Cittaslow**

pozwołyły podnieść na wyższy poziom współpracę i samoorganizację mniejszych miast. Dzięki działaniom realizowanym w ramach sieci, przedstawiciele miast nauczyli się ze sobą współpracować i chętnie to robią, widząc w tym korzyści dla wszystkich stron, co stanowi ogromną wartość dodaną. Potwierdza to jeden z rozmówców:

Wartością dodaną jest przede wszystkim współpraca samorządów. A po drugie koordynacja tych projektów. Projekty zostały przemyślane, opracowane w myśl jednej strategii i wynegocjowane. Są one do siebie bardzo komplementarne na poziomie całego stowarzyszenia, nawzajem się uzupełniają. W tej chwili zachodzi już nawet przepływ, nie tylko know-how, ale także projektów, pomysłów, ludzi pomiędzy poszczególnymi infrastrukturami i strukturami, które powstały.

Źródło: IDI

Kluczem do powodzenia realizowanych przedsięwzięć była współpraca i integracja:

Absolutnie (najważniejsza była) współpraca na każdym poziomie. Nie było miejsca na rywalizację, wszystkie samorządy dotrzymywały słowa.

Źródło: IDI

Wyczuwalny był pewien pierwiastek wspólnotowości wynikającej z bycia w stowarzyszeniu.

Źródło: IDI

W kontekście charakteru działań rewitalizacyjnych również zauważalna była wartość dodana ponadlokalnego programu miast sieci Cittaslow. **Nastąpiła zmiana myślenia w podejściu do rewitalizacji w mniejszych ośrodkach miejskich.** Dotychczasowy proces zmian miał bardziej kierunek inwestycyjny, podczas gdy teraz projekty są realizowane w kierunku społecznym. Jak wskazuje jeden z przedstawicieli stowarzyszenia Cittaslow:

Mam sygnały od naszych samorządów, że w związku, z posiadaniem infrastruktury, przestrzeni, które zostały w ramach rewitalizacji przywrócone do użytku, proszą o wsparcie w znalezieniu środków na realizację działań miękkich w tych miejscach. Nie chcą ich wynajmować, chociaż już niedługo by mogli. Chcą tam dalej coś robić, tak jak zrobili to w ramach programu.

źródło: IDI

Wśród ankietowanych mieszkańców miast należących do sieci Cittaslow (n=200), tylko 20% nie zauważyło działań realizowanych wokół idei Cittaslow w ostatnich latach, natomiast 59% takie działania dostrzegało. Natomiast z drugiej strony analiza Social Listening wykazała, że nie wszyscy mieszkańcy dobrze rozumieją ideę

Cittaslow. Najczęściej symbol ślimaka kojarzył im się z powolnym rozwojem, nie do końca byli świadomi korzyści, jakie ich miasto ma z przynależności do sieci.

Porównując projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow do projektów realizowanych osobno, jako pojedyncze przedsięwzięcia, **widoczny był pozytywny wynikający z posiadania wspólnego celu i lepszego skoordynowania realizacji działań prowadzonych przez sieć**, przy wsparciu komórki merytorycznej. Mimo tego, że wypracowanie takiej struktury funkcjonowania stanowiło wartość dodaną, to pojawiały się też komplikacje, które w przypadku pojedynczych przedsięwzięć nie miały miejsca. Miasta z sieci Cittaslow realizowały projekty w trybie pozakonkursowym, co potencjalnie mogło sprawić, że beneficjenci nie musieli się starać, bo dofinansowanie i tak by dostali. Ponadto, utrudnienia dla gmin sprawiała początkowa formuła realizacji projektów pozakonkursowych na podstawie podpisywanych pre-umów, które zawierały jedynie zarys projektu. Następnie był on szerzej opisywany we wniosku i studium wykonalności, gdzie pojawiały się rozbieżności – przykładowo część kosztów okazywała się niekwalifikowalna. Szczególnie na początku perspektywy finansowej generowało to utrudnienia dla niektórych gmin. Jeden z beneficjentów z miasta zrzeszonego w sieci Cittaslow wskazywał na długi czas pomiędzy planowaniem, a realizacją projektów w trybie pozakonkursowym:

W trybie pozakonkursowym występuje długi okres między planowaniem, a realizacją projektów, co powoduje wzrost kosztów realizacji projektów, przy stałym poziomie dofinansowania.

źródło: Ankieta CAWI wśród beneficjentów osi VIII - Obszary wymagające rewitalizacji

Wnioski do rozdziału 12.

Najważniejszą wartością dodaną procesu rewitalizacji miast w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego był największy rozwój pod kątem infrastrukturalnym, środowiskowym, dostępności do usług społecznych, poziomu jakości usług świadczonych przez lokalnych przedsiębiorców oraz redukcji występowania problemów społecznych w porównaniu do innych miast z województwa, zarówno tych nieprowadzących działań rewitalizacyjnych, jak i tych realizujących projekty rewitalizacyjne poza formułą Cittaslow. Świadczy to o dużych korzyściach, jakie odniosły lokalne społeczności w miastach Cittaslow, których projekty rewitalizacyjne można uznać za najbardziej trafne w województwie. Wartością dodaną było również stworzenie podstaw dla współpracy pomiędzy jednostkami, która biorąc pod uwagę charakterystykę miast oraz osiągnięte efekty stanowiła właściwy model wdrażania rewitalizacji. Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow” zapewniło wsparcie merytoryczne i koordynowało sytuacje problemowe, co stanowiło impuls rozwojowy dla wielu małych miast z regionu, które samodzielnie nie posiadałyby mocy przebicia. Współpraca była kluczowa w kontekście realizacji projektów rewitalizacyjnych.

13. WPŁYW TRYBU WYBORU PROJEKTÓW W RAMACH OSI VIII OBSZARY WYMAGAJĄCE REWITALIZACJI RPO WIM 2014-2020 NA ICH JAKOŚĆ I EFEKTYWNOŚĆ

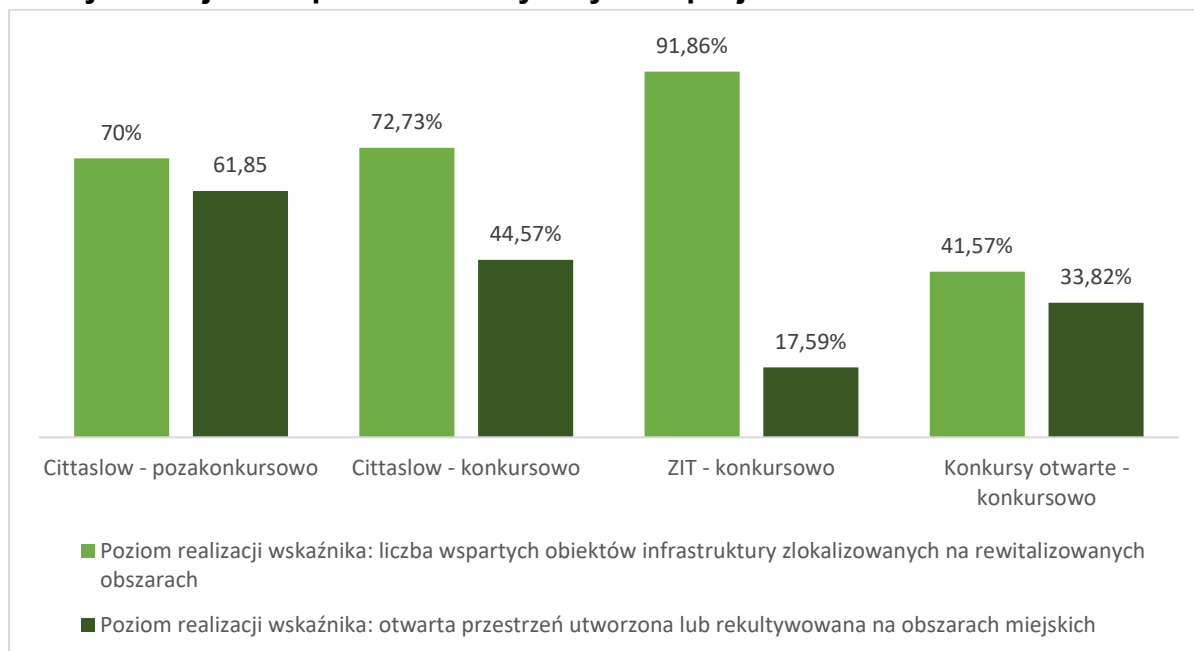
W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 w obszarze rewitalizacji funkcjonowały cztery główne tryby wyboru projektów:

- Pozakonkursowy w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego (32 projekty),
- Konkursowy w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego (20 projektów),
- Konkursowy w ramach wydzielonej dla ZIT bis linii budżetowej (15 projektów),
- Konkursowy w ramach konkursów otwartych (61 projektów),

oraz jeden projekt w trybie pozakonkursowym dla miasta Olsztyn – Hala Urania, której nie brano pod uwagę w analizie. Łącznie w ramach Osi VIII zrealizowano 129 projektów.

Za zmierzenie postępu rzeczowego realizacji Osi Priorytetowej VIII odpowiadały dwa wskaźniki zaplanowane w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowej: otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m²] oraz liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]. W ramach badania przeanalizowano osiągnięte wartości wskaźników postępu rzeczowego w kontekście wartości zaplanowanych przez beneficjentów w projektach (Wykres 27). **Średnio najwyższy poziom osiągnął tryb pozakonkursowy dla miast Cittaslow (65,92% wartości docelowej) oraz tryb konkursowy dla Cittaslow (58,65% wartości docelowej)**, następnie tryb konkursowy w ramach ZIT bis (54,72% wartości docelowej), natomiast najniższy stopień realizacji wskaźników charakteryzuje tryb konkursowy w ramach konkursów otwartych (37,7% wartości docelowej).

Wykres 27. Poziom realizacji wskaźników postępu rzeczowego Osi Priorytetowej VIII w podziale na tryb wyboru projektów

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014 według stanu na 29.09.2022 r.

Najbardziej wydajny był tryb konkursowy w ramach sieci Cittaslow, który charakteryzował się najkrótszą średnią długością realizacji projektu oraz stosunkowo niskim średnim dofinansowaniem. Projekty wybrane trybem pozakonkursowym dla miast Cittaslow były realizowane stosunkowo długo, bo średnio o 142 dni dłużej niż w przypadku trybu konkursowego dla sieci, a także otrzymywały wyższe dofinansowanie o średnio 1 321 185,58 zł. Szczególnie długo zajmowała średnia realizacja projektów konkursowych w ramach konkursów otwartych, natomiast cechowały się one najniższym średnim dofinansowaniem. Największe średnie dofinansowanie otrzymywały projekty konkursowe w ramach wydzielonej dla ZIT Bis linii budżetowej, jednak ich średni czas realizacji był stosunkowo krótki (Tabela 17).

Tabela 17. Średnia długość realizacji projektów, średnie dofinansowanie oraz procent zrealizowanych projektów do września 2022 roku w podziale na tryb wyboru projektu.

Tryb wyboru projektu	Średnia długość realizacji [dni]	Średnie dofinansowanie [PLN]	Procent zrealizowanych projektów [%]
Cittaslow – pozakonkursowo	1 095	3 491 026,41	78
Cittaslow – konkursowo	953	2 169 840,83	60
ZIT – konkursowo	1 047	4 196 772,95	47
Konkursy otwarte - konkursowo	1 308	1 873 247,31	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014 według stanu na 29.09.2022 r.

Wszyscy ankietowani beneficjenci projektów konkursowych realizowanych w ramach sieci Cittaslow oraz wydzielonej dla ZIT Bis linii budżetowej wskazali, że dotyczący ich tryb wyboru projektów miał pozytywny wpływ na ich realizację. Wśród beneficjentów trybu pozakonkursowego dla Cittaslow było to 89%, a wśród beneficjentów konkursów otwartych 71%.

Ankietowani zostali również poproszeni o ocenę poszczególnych trybów 5-stopniowej skali (gdzie 1 oznacza zdecydowanie negatywną oceną, a 5 zdecydowanie pozytywną). Najwyżej oceniono tryb konkursowy w ramach ZIT bis (3,94/5), następnie tryb konkursowy w ramach konkursów otwartych (3,89). Nieco niższą ocenę otrzymał tryb pozakonkursowy dla Cittaslow (3,68/5) oraz tryb konkursowy dla Cittaslow (3,67/5). Najwyższa ocena dla trybów konkursowych wskazuje, że mogą być one preferowane przez beneficjentów. Różnica pomiędzy ocenami poszczególnych trybów finansowania była jednak niewielka. Beneficjenci przede wszystkim podkreślali, że najważniejszy był sam fakt istnienia możliwości uzyskania dofinansowania, bo gdyby nie one, to wiele rzeczy byłoby niemożliwych do realizacji. Zwracano również uwagę na trudności z zabezpieczeniem środków na zapewnienie wkładu własnego oraz na długi termin oczekiwania na finansowanie. **Istnienie różnych trybów dofinansowania wyrównało szanse, szczególnie w przypadku pozakonkursowego trybu w ramach sieci miast Cittaslow, których możliwość przebiccia i potencjał był dużo mniejszy niż w przypadku innych miast z województwa.** Z drugiej strony zdarzało się, że miasta te, dzięki gwarancji otrzymania środków, mogły mniej starać się o ich realizację, niż w przypadku rywalizacji o dofinansowanie. Jednak słuszność istnienia osobnej puli budżetowej przeznaczonej na projekty rewitalizacyjne dla sieci miast Cittaslow potwierdza widoczny rozwój tych miast w porównaniu do innych miast z województwa warmińsko-mazurskiego, który został wykazany w rozdziałach 7-11 badania ewaluacyjnego.

Wnioski do rozdziału 13.

Wszystkie analizowane tryby wyboru projektów miały, mniej lub bardziej, pozytywny wpływ na ich jakość i efektywność. Najbardziej pozytywny wpływ cechował tryb konkursowy w ramach sieci Cittaslow, który był najbardziej wydajny – charakteryzował się najkrótszą średnią długością realizacji projektu, stosunkowo niskim średnim dofinansowaniem oraz uzyskał drugi najwyższy poziom realizacji wskaźników programowych spośród wszystkich trybów. Równie efektywny był tryb pozakonkursowy dla miast Cittaslow, którego wskaźniki zostały osiągnięte na najwyższym poziomie, natomiast czas realizacji projektów oraz średnie dofinansowanie były nieco wyższe, niż w przypadku trybu konkursowego w ramach Cittaslow. Nieco mniej efektywne i wydajne były tryby – konkursowy w ramach konkursów otwartych oraz konkursowy w ramach wydzielonej dla ZIT Bis linii budżetowej, jednak wciąż ich wpływ należy ocenić pozytywnie.

14. OCENA DOTYCHCZASOWEGO I POTENCJALNEGO WPŁYWU PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020 NA POPRAWĘ JAKOŚCI ŻYCIA SPOŁECZNOŚCI ZAMIESZKUJĄCYCH OBSZARY PROBLEMOWE W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

14.1. WPŁYW REALIZACJI PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH REALIZOWANYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020 NA ZMNIEJSZENIE NEGATYWNYCH ZJAWISK SPOŁECZNYCH NA OBSZARACH REWITALIZACJI ORAZ NA REALIZACJĘ CELU SZCZEGÓŁOWEGO OSI VIII – LEPSZA JAKOŚĆ ŻYCIA SPOŁECZNOŚCI ZAMIESZKUJĄCYCH OBSZARY PROBLEMOWE

Projekty rewitalizacyjne miały na celu między innymi wspieranie nadawania i przywracania funkcji społecznych na obszarach objętych rewitalizacją. Może to przełożyć się na zwiększenie aktywizacji społeczności i poprawę dostępności zarówno do usług, jak i oferty edukacyjnej, kulturalnej czy rekreacyjnej, a także adaptację budynków i zagospodarowanie przestrzeni wspólnych, co prowadzi do poprawy atrakcyjności społecznej przestrzeni. Aby ocenić jakość życia w społeczności, przeanalizowano szereg aspektów społecznych, gospodarczych i przestrzennych, które mogą wpływać na postrzeganie przez mieszkańców ich sytuacji życiowej, a poniżej dokonano oceny wpływu projektów współfinansowanych w ramach osi VIII na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe oraz ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych.

Pozytywny wpływ projektów rewitalizacyjnych na poprawę jakości życia bardzo wyraźnie zaznaczył się w badaniu CAWI: w skali 1-5 (gdzie 1 oznaczało bardzo negatywnie, a 5 bardzo pozytywnie) zarówno wpływ dotychczasowy, jak i potencjalny projektów rewitalizacyjnych na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe zostały ocenione na 4,06/5. **Najwięcej mieszkańców z miast Cittaslow zgodziło się ze stwierdzeniem, że w swoich miastach żyje im się lepiej, bezpieczniej, przyjemniej i wygodniej. Było to średnio 69% ankietowanych, spośród których 12 pp. można uznać za wpływ RPO WiM 2014-2020.** W pozostałych miastach, które realizowały projekty rewitalizacyjne, było to średnio 63% ankietowanych, z czego za pozytywny wpływ RPO WiM 2014-2020 na jakość życia można uznać 6 pp. Wysoka i stała ocena wskazuje na generalną słuszność realizowanych projektów. Zarówno przedstawiciele gmin, gdzie realizowane były projekty rewitalizacyjne, jak i beneficjenci osi VIII, którzy wzięli udział w badaniu internetowym, zgadzali się, że projekty miały duży wpływ na jakość życia mieszkańców miast, co świadczy w ogólnym wymiarze o dobrej jakości projektów rewitalizacyjnych.

Działania rewitalizacyjne w dużym stopniu przyczyniły się do poprawy jakości przestrzeni publicznych w miastach. Do końca września 2022 roku utworzono lub rekultywowano na obszarach miejskich otwartą przestrzeń o powierzchni 448 998,00 m², co przekłada się na realizację wskaźnika na poziomie 42% wartości

zadeklarowanej przez beneficjentów w projektach i 84% w odniesieniu do wartości docelowej założonej w SzOOP.

Mieszkańcy zwracali uwagę na fakt, że wiele z takich przestrzeni ożyło dzięki prowadzonym działaniom, poprawiła się ich estetyka i funkcjonalność, a zrealizowane działania przyczyniły się do przekształceń ukierunkowanych na potrzeby lokalnej społeczności i umożliwiły wykorzystanie ich w celach rekreacyjno-wypoczynkowych. Tworzenie przyjaznych przestrzeni publicznych jest bardzo ważne z punktu widzenia jakości życia, ponieważ takie przestrzenie mogą stanowić miejsce wytchnienia i relaksu dla mieszkańców, a ich brak może powodować znaczne ograniczenie aktywności o charakterze społecznym i wykluczenie z życia społeczności lokalnej. Zagospodarowanie zaniedbanych przestrzeni wpływa również na poprawę bezpieczeństwa na tych obszarach, co potwierdzają dane dotyczące liczby stwierdzonych przestępstw i wykroczeń. W analizowanym okresie zauważalny jest spadek tego wskaźnika o 16,25%. Wielu respondentów badania zauważyło jednak, że kwestie uwzględnienia terenów zielonych zostały często pominięte w działaniach rewitalizacyjnych – efekty działań mogłyby więc cechować się większą kompleksowością, gdyby ten aspekt stanowił integralną część działań rewitalizacyjnych. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na fakt, że łącznie w obszarach rewitalizacji w analizowanych miastach powierzchnia terenów zielonych wzrosła o 7,5%. **Mieszkańcy z miast realizujących projekty rewitalizacyjne, szczególnie z ośrodków z sieci Cittaslow, zauważali znaczącą poprawę w stanie środowiska, co można uznać za widoczny wpływ realizacji Programu.** Beneficjenci Osi VIII wskazywali, że ich projekty w największej mierze wpłynęły na rozwój terenów zielonych.

Najbardziej widoczne efekty działań rewitalizacyjnych w kontekście układu przestrzenno-funkcjonalnego oraz ogółem estetyki miejsc były zauważalne w miastach należących do stowarzyszenia Cittaslow. W kontekście tych miast działania rewitalizacyjne były postrzegane jako bardzo istotny motor rozwojowy, dzięki któremu udało przeprowadzić się kompleksowe i trafne działania prowadzące do znaczącego zwiększenia się satysfakcji mieszkańców z otaczającego ich środowiska.

Na podstawie przeprowadzonych badań **zauważalny jest również istotny wpływ realizacji projektów rewitalizacyjnych na stan infrastruktury - zmniejszyła się liczba budynków będących w złym stanie technicznym.** Liczba takich obiektów spadła o prawie 12% w wyniku realizacji projektów rewitalizacyjnych. Poprawa warunków bytowych wraz z pracami polegającymi na zwiększeniu atrakcyjności otoczenia mieszkańców obszarów, dodatkowo wpłynęły na komfort zamieszkiwania na obszarach rewitalizacji. W wyniku zrealizowanych projektów rewitalizacyjnych zmniejszeniu uległo roczne zużycia energii pierwotnej w budynkach publicznych o 15 232 811,39 kWh, a także w związku z realizacją projektów osiągnięto 5,25 MWe dodatkowej zdolności wytwarzania energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych, 1,2 MWt dodatkowej zdolności wytwarzania energii cieplnej ze źródeł odnawialnych oraz 0,11 MW dodatkowej zdolności wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych.

W mniejszym stopniu realizacja projektów rewitalizacyjnych wpłynęła na ofertę kulturalną oraz poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym. W momencie przeprowadzania badania ewaluacyjnego większość wskaźników (w odniesieniu do wartości docelowej zakładanej w projektach przez beneficjentów) z osi priorytetowej VI nie została jeszcze osiągnięta. Należy jednak zwrócić uwagę, że ocena oferty kulturalnej oraz poziomu uczestnictwa nie jest w pełni możliwa, gdy część projektów rewitalizacyjnych była jeszcze w trakcie realizacji, a istotna ich część opierała się na polepszeniu jakości infrastruktury i warunków do prowadzenia działań z zakresu kultury. Wiele z obiektów, które w ramach działań rewitalizacyjnych były remontowane, zostało wyłączonych z użytkowania na czas trwania remontów i modernizacji, co w wymiarze krótkoterminowym mogło przyczynić się do znaczącego ograniczenia oferty kulturalnej, natomiast w długim horyzoncie czasowym może mieć bardzo pozytywny wpływ. Taka ewaluacja nie jest jednak możliwa do przeprowadzenia na moment pisania raportu i powinna być przedmiotem dalszych badań pod kątem trwałości realizacji projektów rewitalizacyjnych. Działania z zakresu kultury, które zostały wyróżnione podczas badań jako zachęcające ich do wychodzenia z domu oraz korzystania z dostępnej oferty kulturalnej, to wyjście z ofertą kulturalną w przestrzeń publiczną. Wyniki badań nie wskazywały jednak, żeby realizacja projektów rewitalizacyjnych znacząco przyczyniła się do aktywizacji mieszkańców i zwiększenia poziomu uczestnictwa w życiu kulturalnym miasta.

Zauważalny jest ogólny pozytywny wpływ działań rewitalizacyjnych na zwiększenie aktywizacji społeczno-zawodowej. Działania z zakresu aktywizacji społeczno-zawodowej zastosowane na obszarach rewitalizacji przybierały różne formy - w ramach projektów powstawały centra zawodowe, centra aktywności społecznej, prowadzone były programy aktywizacyjne ze zróżnicowaną ofertą aktywności. Analiza danych wykazała spadek wartości wskaźników wskazujących na problemy społeczne, takie jak liczba osób bezrobotnych, czy korzystających z pomocy społecznej, a ograniczenie tych dwóch problemów przekłada się na zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. **Liczba osób bezrobotnych z obszarów rewitalizacji spadła o ponad 70%**

- dotyczy to w szczególności osób długotrwale bezrobotnych i z wykształceniem podstawowym. Wpływ projektów rewitalizacyjnych widoczny jest również w przypadku osób korzystających z pomocy społecznej ogółem mieszkających na obszarze rewitalizacji – spadek tej wartości na przestrzeni lat wyniósł ponad 66%. Powtarzającą się w badaniu opinią było to, że **miękkie formy aktywizacji wzmocniły uczestników nie tylko w sferze zawodowej, ale w sferze życia ogólnego, co świadczy o wysokiej skuteczności realizowanych projektów i potencjalnie może przełożyć się na ich wysoką trwałość.**

Poprawa sytuacji społeczno-ekonomicznej niewątpliwie przekłada się zarówno na wzrost jakości życia, jak i ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych. Ponadto, **niemal we wszystkich miastach, dla których pozyskano dane, w roku 2021 wzrosła liczba aktywnych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą**

na obszarze rewitalizacji (łączny wzrost dla analizowanych miast w latach 2016-2021 – 29%). Oznacza to, że **projekty rewitalizacyjne nawet jeśli nie były bezpośrednio powiązane ze sferą gospodarczą** (w osi I realizowane były tylko dwa projekty rewitalizacyjne), **to pozytywnie wpływały na rozwój przedsiębiorczości**. Jednocześnie należy zauważyć, że czynniki zewnętrzne, jak pandemia czy sytuacja ekonomiczno-geopolityczna, wpłynęły na niską ocenę mieszkańców w zakresie poprawy aspektów związanych z rynkiem pracy w swojej okolicy.

Realizacja projektów rewitalizacyjnych miała również bardzo istotny wpływ na zmniejszenie wykluczenia ze sfery społecznej oraz zawodowej osób z niepełnosprawnościami poprzez zwiększenie dostępności infrastruktury na obszarach rewitalizacji dla osób ze szczególnymi potrzebami. Potwierdza to między innymi stopień realizacji wskaźników dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami – według stanu z września 2022 prawie wszystkie wartości docelowe zostały osiągnięte – największa zmiana nastąpiła w kontekście efektywności zatrudnieniowej i społecznej w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością, a sama liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w realizowanych projektach była znacząco wyższa (poziom realizacji 155%) niż zakładana. Podkreślenia wymaga również fakt, że liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności na przestrzeni lat 2016-2021 spadła o 38%. Zrealizowane inwestycje oraz plany zakładające np. dostosowanie obiektów kultury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, otwierają często możliwość skorzystania z oferty kulturalnej dla osób, które do tej pory były z niej całkowicie wykluczone (ze względu na bariery architektoniczne, brak odpowiedniego wyposażenia, sprzętu itp.). Jednakże potrzeba wspierania projektów mających na celu zwiększanie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, wciąż jest jednak bardzo duża, co zostało potwierdzone m.in. podczas wywiadów. **Należy podkreślić pozytywny wpływ projektów rewitalizacyjnych na zapobieganie negatywnym zjawiskom społecznym w kontekście zwiększenia dostępności dla osób z niepełnosprawnościami do przestrzeni i infrastruktury, a także do usług i oferty kulturalnej oraz edukacyjnej kierowanej do mieszkańców miast.**

Należy jednak zauważyć pewną pojawiającą się podczas badania wątpliwość odnośnie prowadzenia projektów społecznych w przyjętej formule. Idea, aby wraz z procesem infrastrukturalnych inwestycji odbywały się projekty społeczne, była ogólnie komentowana pozytywnie. Pojawiała się opinia, że dzięki takiemu podejściu zagadnienie rewitalizacji było rozumiane w sposób bardziej kompleksowy i wielowymiarowy, jednak jednocześnie zostało zauważone, że projekty społeczne nierzadko były robione na siłę, niepotrzebnie i bez poprzedzającej diagnozy problemów społecznych. Niemniej jednak **należy stwierdzić, że projekty rewitalizacyjne przyczyniły się do poprawy jakości życia mieszkańców i ograniczenia występowania wielu negatywnych zjawisk społecznych na**

obszarach rewitalizacji, a sfera społeczna stanowiła bardzo istotny wymiar podejmowanych działań.

W celu określenia wpływu dotacji na projekty rewitalizacyjne, a w konsekwencji wpływu tych projektów na wybrane parametry jakości życia w miastach województwa warmińsko-mazurskiego przeprowadzono analizę ekonometryczną, w której posłużono się zestawem wskaźników: demograficznych i społeczno-ekonomicznych. Wskaźniki te były brane pod uwagę również przy wyznaczaniu obszarów rewitalizacji.

Ponieważ celem analizy było uchwycenie zmiany, jaka nastąpiła od w okresie perspektywy finansowej rozpoczętej w 2014 r. i nadal realizowanej, w analizie wzięto pod uwagę wskaźniki z 2014 r. i analogiczne indykatory najnowsze (tj. z 2021 r.). W dwóch przypadkach posłużono się wskaźnikami z 2018 i 2020 r. ponieważ są to najnowsze dostępne dane.

Celem analizy było oszacowanie dwóch wymiarów zmian, tj. zmiany wartości wskaźników w okresie od 2014 r. do tych najbardziej aktualnych oraz oszacowanie ewentualnego wpływu dotacji rewitalizacyjnych na kierunek i siłę tych zmian.

Biorąc pod uwagę przeprowadzone analizy, po pierwsze należy zauważyć, że we wszystkich miastach województwa warmińsko-mazurskiego nastąpiły istotne zmiany – począwszy od 2014 r. Aż do ostatnich uzyskanych danych (najczęściej z 2021 r.). Po drugie, różnice pomiędzy grupami miast (tymi, które otrzymały dotację oraz tymi, które jej nie uzyskały) są nieznaczne. Oznacza to, że wpływ dotacji na działania rewitalizacyjne realizowany w ramach 4 osi priorytetowych na kształtowanie się wskaźników demograficznych jest nieznaczny, a przynajmniej nie bezpośredni¹³. Nie oznacza, to wcale, że dotacje te były źle skierowane lub niewłaściwie wykorzystane. Liczba czynników, które mogły wpłynąć na brak silnego zróżnicowania wartości analizowanych wskaźników jest bardzo liczna. **Niektóre następstwa rewitalizacji mają charakter intersubiektywny, a należą do nich: podniesienie estetyki miast, zwiększenie atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej, podniesienie poziomu bezpieczeństwa publicznego oraz zwiększenie stopnia identyfikacji mieszkańców z własnym miastem.**

Na podstawie analizy statystyk opisowych uchwycono jednakże obiektywne zróżnicowania poszczególnych wskaźników. Liczba osób zamieszkujących obszar rewitalizacji w podziale na wiek przedprodukcyjny i produkcyjny uległa zmniejszeniu we wszystkich miastach województwa, ale spadek ten był nieznacznie niższy w miastach, które nie otrzymały dotacji. Odwrotna sytuacja nastąpiła w kategorii

¹³ Działania finansowano w ramach:

- 4 osi priorytetowej – Efektywność energetyczna, w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszaru rewitalizacji do liczby mieszkańców,
- 6 osi priorytetowej – Kultura i dziedzictwo, w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszaru rewitalizacji,
- 8 osi priorytetowej – Obszary wymagające rewitalizacji, w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszaru rewitalizacji,
- 11 osi priorytetowej – Włączenie społeczne, w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszaru rewitalizacji.

wiekowej osób w wieku poprodukcyjnym, która nieznacznie bardziej zwiększyła się w miastach, które uzyskały dotację. Warto podkreślić, że tzw. starzenie się społeczeństwa jest zjawiskiem ogólnopolskim na uwagę jednak zwraca fakt, że w miastach, które uzyskały wsparcie na rewitalizację szybciej przybywa osób najstarszych. Hipoteza, którą można by zweryfikować zakładałaby, że rewitalizacja służy przede wszystkim tej grupie wiekowej.

W miastach, które uzyskały dotacje na rewitalizację, nieznacznie częściej niż w pozostałych miastach zmniejszyła się liczba osób bezrobotnych, co może świadczyć o pozytywnym wpływie rewitalizacji na aktywność zawodową. Ponadto w miastach, które uzyskały dotacje, zmniejszył się poziom ubóstwa. Wreszcie w miastach, które uzyskały dotację wzrosła przedsiębiorczość, dostęp do terenów zielonych oraz do przedszkoli.

Wnioski do podrozdziału 14.1.

Analiza danych przedstawionych w rozdz. 5 wykazała spadek wartości wskaźników wskazujących na problemy społeczne takie jak liczba osób bezrobotnych (ponad 70%) czy korzystających z pomocy społecznej (ponad 66%). Ograniczenie tych dwóch problemów przekłada się na zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Poprawa sytuacji społeczno-ekonomicznej niewątpliwie przekłada się na wzrost jakości życia i ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych. Jedną z grup, która „zyskała” na realizacji projektów rewitalizacyjnych są osoby z niepełnosprawnościami – większość realizowanych działań infrastrukturalnych związana była z dostosowaniem przestrzeni i obiektów do potrzeb tej grupy społecznej. Na tę chwilę wiele projektów jest jeszcze niezakończonych, więc trudno jest ocenić jednoznacznie osiągnięte efekty, niemniej jednak zrealizowane inwestycje oraz plany zakładające np. dostosowanie obiektów kultury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami otwierają często możliwość skorzystania z oferty kulturalnej dla osób, które do tej pory były z niej całkowicie wykluczone (ze względu na bariery architektoniczne, brak odpowiedniego wyposażania, sprzętu itp.). Kolejnym aspektem pozytywnie wpływającym na ograniczanie problemów społecznych było tworzenie centrów aktywności zawodowej/ społecznej/ lokalnej, które w zależności od identyfikowanych potrzeb realizowały różnego rodzaju działania na rzecz społeczności lokalnych. Zwiększeniu uległ katalog usług publicznych i społecznych – stały się one dostępne dla szerszego grona odbiorców, co niewątpliwie miało wpływ na ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych. **Przeprowadzona analiza ekonometryczna wykazała, że w miastach, które uzyskały dotację zmniejszył się poziom ubóstwa, a także częściej niż w pozostałych miastach zmniejszyła się liczba osób bezrobotnych, co może świadczyć o pozytywnym wpływie rewitalizacji na aktywność zawodową.** Ponadto w miastach, które uzyskały dotację (w porównaniu do miast, które dotacji nie otrzymały) **wzrosła przedsiębiorczość, dostęp do terenów zielonych oraz do przedszkoli.**

Cel szczegółowy Osi VIII: Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe miał zostać osiągnięty poprzez realizację przedsięwzięć/projektów zintegrowanych łączących w sobie aspekty społeczne, gospodarcze, środowiskowe, techniczne, przestrzenno-funkcjonalne. W związku z tym wymogiem przy realizacji działań współfinansowanych w ramach tej osi była realizacja projektów komplementarnych finansowanych z EFRR i EFS – ten wymóg był czynnikiem sprzyjającym osiągnięciu celu szczegółowego. Według stanu na wrzesień 2022 r. poziom osiągnięcia wskaźników produktu przypisanych do działań w ramach tej osi należy ocenić jako wysoki:

- Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] –poziom realizacji w odniesieniu do wartości docelowej określonej w SzOOP - 351%.

- Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m²] – poziom realizacji w odniesieniu do wartości docelowej określonej w SzOOP 84%.

Należy jednak wziąć pod uwagę, że część projektów jest jeszcze realizowana, a w przypadku obiektów infrastruktury szczególne znaczenie miało przeznaczenie tych obiektów na cele społeczne i realizowane w nich projekty „miękkie” współfinansowane ze środków EFS bądź innych źródeł. Jakość życia to również zapewnienie odpowiednich warunków bytów, a z tym związane są realizowane projekty dotyczące remontów budynków mieszkalnych, w tym dostosowania do osób z niepełnosprawnościami. Poprawie uległa również przestrzeń miejsca zamieszkania, a co za tym idzie polepszyły się warunki do spędzania czasu wolnego, odpoczynku.

Biorąc pod uwagę powyższe wnioski wynikające z przeprowadzonych badań i analiz należy stwierdzić, że projekty współfinansowane w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 w znaczącym stopniu przyczyniły się do realizacji celu szczegółowego tej osi, jakim jest Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe.

14.2. OCENA ALOKACJI ZAPLANOWANEJ NA DZIAŁANIA REWITALIZACYJNE W RAMACH RPO WiM 2014-2020 WOBEC ZIDENTYFIKOWANYCH PROBLEMÓW ORAZ ODNIESIONYCH EFEKTÓW I ZAKŁADANYCH CELÓW

Biorąc pod uwagę rozkład dotacji w ramach całego RPO WiM na lata 2014-2020 w zakresie osi priorytetowych, należy zauważyć, że wsparcie co do zasady trafiało do obszarów o niskim potencjale rozwojowym i wymagających restrukturyzacji i rewitalizacji¹⁴.

Wartość ogółem projektów realizowanych w ramach osi VIII na koniec września 2022 r. wynosiła 696 725 055,29 zł, z czego 463 679 497,78 zł to łączna kwota dofinansowania projektów. Średnio wkład UE z EFRR stanowił 85% kwoty dofinansowania tj. łącznie wkład ten wyniósł 415 069 995,45 zł. Oznacza to, że poziom zakontraktowania środków UE stanowił 96,67%. Najszybciej środki rozliczane były w ramach poddziałania 8.2. przeznaczonego dla miejskiego obszaru funkcjonalnego Elbląga (64,84%) (Tabela 18).

Tabela 18. Stopień wykorzystania alokacji w ramach osi VIII

Poddziałanie	Zakładana alokacja [EUR]	Zakładana alokacja [zł]	Wkład UE - zakończone projekty [zł]	%	Wkład UE - wszystkie projekty [zł]	%
8.1.	80 877 303,69	371 226 823,94	160 942 425,58	43,35 %	358 413 560,68	96,55 %

¹⁴ Sprawozdanie roczne z wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, maj 2021

8.2.	9 630 898,00	44 205 821,82	28 661 703,14	64,84 %	43 448 091,95	98,29 %
8.3.	3 031 773,31	13 915 839,49	7 188 873,39	51,66 %	13 208 342,82	94,92 %
Suma	93 539 975,00	429 348 485,25	196 793 002,11	45,84 %	415 069 995,45	96,67 %

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014.

Najwięcej projektów rewitalizacyjnych w ramach perspektywy 2014-2020 miało na celu przezwyciężenie problemu niedoboru lub złej jakości przestrzeni publicznych (parki, skwery) oraz niedoboru lub złej jakości obiektów użyteczności publicznej (domy kultury, centra aktywizacji zawodowej, społecznej itp.). Co więcej, wiele projektów społecznych tzw. „miękkich” nie mogłoby być realizowanych bez odpowiedniej infrastruktury. Rodzaj realizowanych projektów obrazują również wskaźniki wykorzystane do monitorowania postępów realizacji celów Programu. Wartość docelowa, zakładana przez beneficjentów na początku realizacji projektów już na samym wstępie przekraczała wartość docelowa wskaźników zakładaną w Programie. Patrząc na poziom realizacji poszczególnych wskaźników, to w przypadku wspartych obiektów (tj. liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach) wartość ta stanowi ponad 351% wskaźnika zakładanego w RPO WiM 2014-2020. W drugim przypadku (tj. otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich) realizacja wskaźnika jest na poziomie ponad 84%, co również wskazuje na brak problemów z jego osiągnięciem do końca 2023 r. Oznacza to, że środki zostały w pełni wykorzystane zgodnie z przyjętym celem (Tabela 19).

Tabela 19. Poziom osiągnięcia wspólnych i specyficznych dla Programu wskaźników produktu dla EFRR

Wskaźnik	Wartość bazowa	Wartość docelowa – prognozowana przez beneficjentów	Wartość docelowa zakładana w Programie	Wartość osiągnięta - IX.2022	Poziom realizacji [%]
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	0,00	217,00	41	144,00	66,36 (351,22) *
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m2] (CI 38)	22 294,00	1 142 947,06	572 000,00	481 998,00	42,17 (84,27)*

*Poziom realizacji w odniesieniu do wartości docelowej zakładanej w Programie
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SL2014 oraz SZOOP
 Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020.

W Programie określone zostały również wskaźniki rezultatu dla EFRR. Wskaźniki rezultatu informują o zmianach, jakie zaszły w wyniku realizacji projektów. W przypadku osi VIII rezultat ten mierzony jest stopniem ożywienia gospodarczego na terenach rewitalizowanych. W 2020 r. wartość tego wskaźnika była wyższa o 23,8 pkt. procentowego w stosunku do roku bazowego i jednocześnie wyższa o 2,9 pkt. procentowego od wartości docelowej zakładanej na rok 2023 na poziomie 75% **(Błąd! Nie można odnaleźć źródła odwołania.)**.

Tabela 20. Wskaźnik ożywienia gospodarczego na terenach rewitalizowanych [%]

Wskaźnik/Jednostka terytorialna	2012 - rok bazowy	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020 ¹⁵
Warmińsko-mazurskie	54,1	54,7	62,6	63,9	66,8	71,7	75,4	77,3	77,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych STRATEG.

Analizując informacje na temat celów pośrednich i końcowych określonych w ramach wykonania, należy zauważyć, że w przypadku osi VIII wskazane zostały dwa rodzaje wskaźników:

- Liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach – cel końcowy na 2023 r. wynosi 41 – wskaźnik ten już teraz jest znacząco przekroczony.
- Całkowita kwota certyfikowanych wydatków kwalifikowanych – cel końcowy na 2023 r. wynosi 110 047 030 euro – wartość wydatków kwalifikowalnych w projektach zakończonych na koniec września 2022 r. wyniósł 56 761 110,84 euro, co stanowi ponad 52% zakładanego celu, natomiast poziom zakontraktowanych wydatków kwalifikowalnych stanowi 109%.

Biorąc pod uwagę wysokość założonych środków należy zauważyć, że mogłoby być one wyższe biorąc pod uwagę zainteresowanie i zapotrzebowanie wśród potencjalnych beneficjentów. W ramach osi VIII zostały ogłoszone 54 nabory (42 w Działaniu 8.1 – w większości nabory w trybie pozakonkursowym dedykowane miastom sieci Cittaslow), w ramach których złożonych zostało 152 wniosków

¹⁵ Brak danych dla roku 2021

o dofinansowanie (pozytywnie ocenionych formalnie) na łączną kwotę 168 539 568 euro, w tym 122 050 834 euro z EFRR, co stanowiło 180% zakładanej alokacji.

Należy również zauważyć, że w przypadku wielu projektów infrastrukturalnych znaczny wzrost cen spowodował konieczność zwiększania nakładów własnych samorządów, co mogło się wiązać z ryzykiem niezrealizowania projektów.

Jednocześnie należy zauważyć, że nakłady poniesione w ramach osi VIII były w wielu przypadkach niezbędne, aby móc realizować projekty „miękkie”, które bezpośrednio miały przyczyniać się do niwelowania problemów społecznych na obszarach rewitalizacji.

Wnioski do podrozdziału 14.2.

Nakłady inwestycyjne poniesione na projekty rewitalizacyjne odpowiadały zakładanym efektom rzeczowym, a nawet osiągnięte wskaźniki wskazują na przekroczenie zakładanych wartości. Wartość docelowa, zakładana przez beneficjentów na początku realizacji projektów już na samym wstępie przekraczała wartość docelową wskaźników zakładaną w Programie. Patrząc na poziom realizacji poszczególnych wskaźników to w przypadku wspartych obiektów to wartość ta stanowi ponad 350% wielkości do osiągnięcia. W przypadku zrewitalizowanych powierzchni wynosi ponad 84%, co również wskazuje na brak problemów z jego osiągnięciem. Oznacza to, że środki zostały w pełni wykorzystane zgodnie z przyjętym celem. Wskaźnik rezultatu również wskazuje na osiągnięcie odpowiednich efektów interwencji.

Jednocześnie należy zauważyć, że w przypadku wielu projektów infrastrukturalnych znaczny wzrost cen spowodował konieczność zwiększania nakładów własnych samorządów, co mogło się wiązać z ryzykiem niezrealizowania projektów.

Brak przesunięć alokacji na inne osie priorytetowe oznacza, że wysokość nakładów została dobrze oszacowana, jednocześnie należy zauważyć, że potrzeby związane z rewitalizacją są znacznie większe, o czym może świadczyć przesunięcie 30 mln euro na projekt dotyczący przebudowy i rozbudowy hali widowiskowo-sportowej Urania.

14.3. OCENA DOTYCHCZAS ZREALIZOWANYCH PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH WZGLĘDEM ZAŁOŻONEGO CELU I OSIĄGNIĘTYCH EFEKTÓW

Projekty, które osiągnęły najlepsze rezultaty względem założonego celu i spodziewanych efektów można podzielić na trzy typy:

- Projekty mające na celu przywracanie zdegradowanych przestrzeni społeczności lokalnej.
- Projekty mające na celu rozwój oferty kulturalnej w mieście.
- Projekty mające na celu aktywizację osób z niepełnosprawnościami.

Powyższa typologia opracowana została na podstawie najczęściej wspominanych i omawianych realizacji w wywiadach indywidualnych pogłębionych oraz na podstawie przeprowadzonych wizji lokalnych. Taki dobór nie świadczy o tym, że inne projekty odznaczają się złą oceną względem założonego celu i osiągniętych efektów.

Pierwszy wyróżniony typ projektów to projekty mające na celu przywracanie zdegradowanych przestrzeni społeczności lokalnej. Przez przywracanie rozumiana jest taka rewitalizacja, która z terenu zaniedbanego, wykluczonego ze społecznej percepcji mieszkańców, terenu „którego nie było” i z którego po prostu się nie korzystało, uczyniła miejsce, z którego można korzystać bez obaw o swoje bezpieczeństwo czy komfort, miejsce które daje szansę na spędzenie wolnego czasu, skorzystanie z dziejących się w mieście wydarzeń.

Efekty realizacji zakładanych celów pokazuje także analiza wskaźników w Tabeli 21.

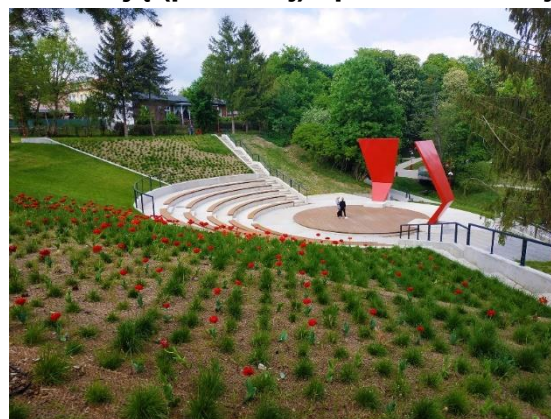
Tabela 21. Poziom realizacji wskaźników dotyczących zmian w infrastrukturze w projektach rewitalizacyjnych. Stan wartości osiągniętej na wrzesień 2022

Wskaźnik	Wartość docelowa zakładana w projektach rewitalizacyjnych	Wartość osiągnięta w projektach	Poziom realizacji [%]
Liczba osób korzystających ze zrewitalizowanych obszarów bądź utworzonej/rekultywowanej przestrzeni w miastach	847 614	927 698	109
Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.]	217	144	66
Budynki publiczne lub komercyjne wybudowane lub wyremontowane na obszarach miejskich [m ²] (CI 39)	62 056	26 299	42
Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m ²] (CI 38)	1 142 947	481 998	42

źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014 według stanu na 29.09.2022 r.

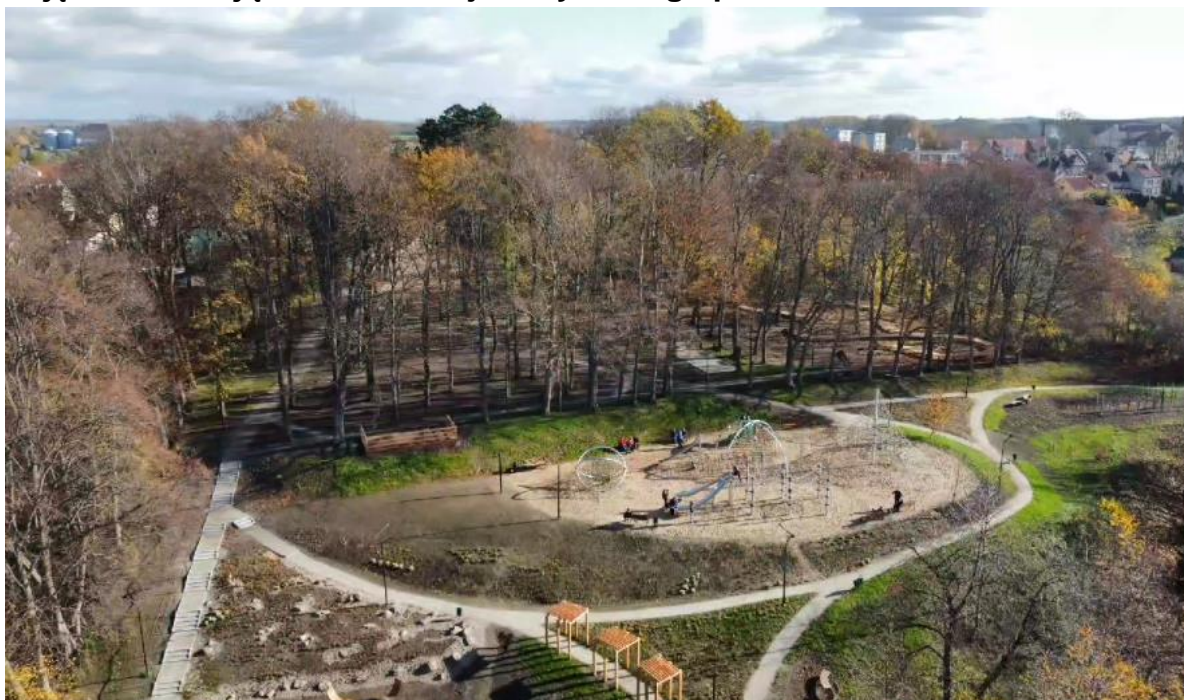
Przykładami takich projektów jest rewitalizacja podwórek w Elku, modernizacja Parku Dolinka w Elblągu (Zdjęcie 4) czy rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach (Zdjęcie 5).

Zdjęcie 4. Park Dolinka w Elblągu przed rewitalizacją (po lewej) i po rewitalizacji (po prawej)

Źródło: zdjęcie po lewej strona internetowa www.elblag.naszemiasto.pl; zdjęcie po prawej strona internetowa www.m.wm.pl.

Zdjęcie 5. Trwająca rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach.

Źródło: Marcin Kleczar www.facebook.com/marcin.kleczar.75

Drugi typ projektów to te, w ramach których działania skoncentrowały na poszerzeniu oferty kulturalnej. Miały one na celu zarówno utworzenie nowych obiektów gdzie mogą odbywać się działania kulturalne i społeczne, jak i stricte wprowadzenie nowych wydarzeń kulturalnych. Warto zaznaczyć, że w ramach projektów z tej kategorii przywracano świetność miejscom zabytkowym, które mogły być miejscem spędzania czasu wolnego oraz rozwoju dla mieszkańców miast i jednocześnie mogły pełnić funkcję atrakcji turystycznej.

Większość wskaźników z Osi Priorytetowej VI w zakładanych w projektach nie została osiągnięta w momencie pisania niniejszego raportu (były to inne wskaźniki

niż dane programowe wskazane w RPO), a część projektów ze względu na opóźnienia i czynniki zewnętrzne była nadal w realizacji. Warto też odnotować, że ta oś była mocno poszkodowana przez epidemię COVID-19 i ograniczenia związane z rozprzestrzenianiem koronawirusa. Wskaźniki osiągnięcia celów w osi dotyczącej kultury wskazuje Tabela 22.

Tabela 22. Wartość wskaźników w projektach rewitalizacyjnych dotyczących Osi VI – Kultura i dziedzictwo

Wskaźnik	Wartość docelowa w projektach rewitalizacyjnych	Wartość osiągnięta w projektach	Poziom realizacji [%]
Liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektu	67 655	73 685	109
Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	22	8	36
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	10	7	70
Liczba zabytków objętych wsparciem	3	3	100
Liczba zrealizowanych imprez kulturalnych [szt.]	12	5	42
Liczba osób korzystających z obiektów zasobów kultury objętych wsparciem	825 929	133 727	16
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiącego atrakcje turystyczne	398 264	152 909	38
Liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektu	67 655	73 685	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie bazy danych SL2014.

Dobrymi przykładami mogą być tu projekty utworzenia sali widowiskowej w Rynie, Rewitalizacja i zagospodarowanie terenu Elckiej Kolei Wąskotorowej na potrzeby Muzeum Historycznego w Elku, utworzenie Centrum Wielu Kultur w Barczewie (Zdjęcie 6), czy szeroka oferta wydarzeń kulturalnych w Rynie.

Zdjęcie 6. Centrum Wielu Kultur w Barczewie

Źródło: strona internetowa www.ckbbarczewo.pl.

Trzeci typ projektów to te, które miały na celu aktywizację osób z niepełnosprawnościami. W ich ramach realizowano zarówno zmiany infrastrukturalne, które umożliwiały osobom z niepełnosprawnościami swobodne poruszanie się po mieście i dostęp do większej liczby miejsc, jak i zmiany „miękkie” zmniejszające ryzyko wykluczenia społecznego, których celem była społeczna i zawodowa aktywizacja tych osób. Stopień realizacji celów przedstawia poniższa Tabela 23, w której możemy dostrzec znacznie wyższy od zakładanego poziom wskaźników takich jak m.in. efektywność społeczna i zatrudnieniowa w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami.

Tabela 23. Poziom wskaźników w projektach rewitalizacyjnych dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Stan wartości osiągniętej na wrzesień 2022

Wskaźnik	Wartość docelowa w projektach rewitalizacyjnych	Wartość osiągnięta w projektach	Poziom realizacji [%]
Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	196	143	73%
Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie	83	129	155%
Liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami	1	1	100%
Wskaźnik efektywności społecznej dot. osób o znacznym stopniu niepełnosprawności, osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz osób z	34	34	100%

Wskaźnik	Wartość docelowa w projektach rewitalizacyjnych	Wartość osiągnięta w projektach	Poziom realizacji [%]
niepełnosprawnościami sprzężonymi			
Wskaźnik efektywności społecznej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych	170	434	255%
Wskaźnik efektywności zatrudnieniowej w odniesieniu do osób niepełnosprawnych	12	42,86	357%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy SL2014.

Przykładami tego rodzaju projektów może być obiekt Centrum Aktywności Społecznej w Pasymiu (Zdjęcie 7), rewitalizacja budynku po byłym Urzędzie Starostwa Powiatowego w Ostródzie na potrzeby Centrum Rehabilitacji Edukacji i Wsparcia czy szeroka działalność na rzecz dostosowania obiektów na rzecz osób z niepełnosprawnościami Spółdzielni Mieszkaniowej Sielanka w Elblągu (Zdjęcie 7 i Zdjęcie 8).

Zdjęcie 7. Centrum Aktywności Społecznej w Pasymiu (po lewej); Oznaczenia adresów alfabetem Braille'a, Spółdzielnia Mieszkaniowa Sielanka w Elblągu (po prawej)

Źródło: własne, wizja lokalna.

Zdjęcie 8. Winda dla osób z niepełnosprawnościami, Spółdzielnia Mieszkaniowa „Sielanka” w Elblągu

Źródło: własne, wizja lokalna.

14.4. TRWAŁOŚĆ EFEKTÓW OSIĄGNIĘTYCH W RAMACH INTERWENCJI W ZAKRESIE REWITALIZACJI

Zgodnie z Wytycznymi w zakresie kwalifikowalności wydatków w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności na lata 2014-2020 zatwierdzonymi przez ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego, okres trwałości projektów współfinansowanych ze środków funduszy strukturalnych lub Funduszu Spójności musi być zachowany przez okres 5 lat od daty płatności końcowej na rzecz beneficjenta. Pod kątem trwałości projektu na etapie wyboru, zgodnie z wytycznymi zawartymi w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowej VIII – Obszary wymagające rewitalizacji, weryfikowane były następujące aspekty:

- Wnioskodawca i/lub partnerzy (jeśli dotyczy) posiada potencjał instytucjonalny do realizacji projektu (posiada lub dostosuje strukturę organizacyjną i procedury zapewniające sprawną realizację projektu).
- Wnioskodawca i/lub partnerzy (jeśli dotyczy) posiada potencjał kadrowy do realizacji projektu (posiada zespół projektowy lub go stworzy – adekwatny do zakresu zadań w projekcie umożliwiający jego sprawne zarządzanie i realizację).

- Wnioskodawca i/lub partnerzy (jeśli dotyczy) posiada potencjał finansowy do realizacji projektu (dysponuje środkami na realizację projektu lub ma możliwość ich pozyskania: wskazał źródła finansowania projektu).¹⁶

Trwałość ocenia ciągłość efektów interwencji w perspektywie średnio i długookresowej (2-3 lata po zakończeniu interwencji). **W przypadku znacznej większości projektów 5-letni okres trwałości jeszcze nie upłynął w związku z czym nie można jej w pełni ocenić.**

W ramach badania CAWI beneficjenci Osi VIII zostali poproszeni o ocenę dotychczasowego i przyszłego potencjalnego wpływu projektów rewitalizacyjnych na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w skali 1-5 (gdzie 1 oznacza bardzo negatywnie, a 5 bardzo pozytywnie). Zarówno wpływ dotychczasowy, jak i potencjalny zostały ocenione na 4,06/5. Wysoka i stała ocena wskazuje na słuszność realizowanych projektów, a także potencjalną trwałość.

Analiza wskaźników dla Osi Priorytetowej VI – Kultura i dziedzictwo wskazała, że rocznie z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektów korzysta 73 685 osób, co stanowi 109% zaplanowanej przez beneficjentów docelowej wartości w projektach (stan na wrzesień 2022 r.), a trzeba wziąć pod uwagę obowiązujące w latach 2020-2021 obostrzenia związane z pandemią koronawirusa. W ramach projektów realizowanych w Osi VIII – Obszary wymagające rewitalizacji zaplanowano liczbę osób korzystających ze zrewitalizowanych budynków publicznych lub komercyjnych na obszarach miejskich na poziomie 117 465 osób (z wyłączeniem nieukończonej hali sportowo-widowiskowej Urania w Olsztynie). Do września 2022 roku z obiektów skorzystało 111 214 osób, co przekłada się na 95% zaplanowanej w projektach wartości. Wskaźniki dla Osi XI – Włączenie społeczne również formują się korzystnie, przykładowo wsparciem w postaci usług asystenckich i opiekuńczych objęto 1 564 osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (96% wartości zaplanowanej w projektach).

Nieustające zainteresowanie różnymi działaniami realizowanymi na zrewitalizowanych obszarach oraz wskaźniki utrzymujące się dotychczas na wysokim poziomie pozwalają stwierdzić, że projekty w przyszłości będą kontynuowane, a ich trwałość zachowana.

W ramach realizowanych projektów zrewitalizowanych zostało wiele obiektów, co już samo w sobie stanowi pewną trwałość, ponieważ zmodernizowane budynki, czy atrakcyjniejsza przestrzeń publiczna, mają szansę takimi pozostać. Jak wskazuje jeden z rozmówców:

¹⁶ Szczegółowy opis osi priorytetowej Obszary wymagające rewitalizacji Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020, Olsztyn, 25 kwietnia 2022 r.

Projekty inwestycyjne zostały zrobione, poprawiono parametry techniczne, docieplono budynki, odnowiono elewacje, poprawiła się estetyka wokół i to już zostanie. (Wysoka) Jakość przestrzeni na obszarze rewitalizacji już jest i pozostaje tylko kwestia jej utrzymania.

(źródło: IDI)

Trwałość jednak przede wszystkim powinna być związana z rozwojem kapitału społecznego, na co przy okazji działań rewitalizacyjnych wpływał wymóg realizacji projektów miękkich razem z projektami infrastrukturalnymi oraz działania na rzecz poszerzenia oferty kulturalnej w miastach. Wymagany przepisami pięcioletni okres trwałości projektów początkowo „wymuszał” zachowanie danej funkcji, beneficjenci wskazywali jednak, że działania te stawały się naturalne i wcale **po upływie wymaganego okresu nie ma potrzeby zmiany przeznaczenia rewitalizowanych przestrzeni:**

W większości miast na tyle rozbudzono oczekiwania mieszkańców na różne formy aktywności, że trudno będzie się z tego wycofać.

(źródło: IDI)

Na wielu elementach tej infrastruktury powstały struktury formalne - przykładowo ośrodki aktywności kulturalnej. Te przestrzenie będą pełniły swoje funkcje i będą utrzymywane w odpowiedniej kondycji, bo ludzie już tego oczekują.

(źródło: IDI)

Najlepszym efektem (projektów rewitalizacyjnych) było to, że nie wystarczyło przygotować inwestycji infrastrukturalnej, ale trzeba było od razu myśleć o wykorzystaniu tych przestrzeni w bardzo konkretny sposób. [...] Nawet w dalszej perspektywie w wielu z tych projektów kończą się już okresy trwałości, a ta przestrzeń, dzięki temu, że od początku była robiona z tą myślą (realizacji projektu społecznego) cały czas służy tym celom.

(źródło: IDI)

Powstawanie i utrzymanie wspomnianych struktur formalnych również jest oznaką trwałości. Przykładem tworzenia takich struktur może być partnerstwo lokalne (lub jak w przypadku sieci miast Cittaslow – regionalne), jako istotny instrument realizacji działań rewitalizacyjnych, stanowiące platformę współpracy pomiędzy partnerami, którzy w sposób systematyczny i trwały planują, wdrażają i realizują określone działania¹⁷. **W województwie warmińsko-mazurskim powstało Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow”, którego członkowie chętnie ze sobą współpracują i**

¹⁷ Monitoring i ewaluacja procesów rewitalizacji miast, Ewa M. Boryczka, Uniwersytet Łódzki, 2022 r.

robią to coraz częściej, już nie tylko przy okazji projektów rewitalizacyjnych, co świadczy o zasadności i trwałości tej struktury.

Projektami, które cieszą się dużą popularnością wśród mieszkańców i zdaniem przedstawicieli beneficjentów tych projektów zostaną kontynuowane w przyszłości, są m.in.: Centrum Wielu Kultur w Barczewie, aktywizacja piwnic ratusza miejskiego w Górowie Iławeckim, Manufaktura Zawodów Dawnych w Nowym Mieście Lubawskim, Centra Aktywności Społecznej w Lubawie i Pasymiu.

Wnioski do podrozdziału 14.4.

Ze względu na brak upływu wymaganego przepisami 5-letniego okresu trwałości w większości projektów nie da się w momencie tworzenia raportu jednoznacznie ocenić uzyskanej trwałości, jednak przeprowadzone **badanie wskazuje na wysoką potencjalną trwałość osiągniętych efektów**. Wniosek ten wynika z powstania i funkcjonowania struktur formalnych na wielu elementach stworzonej w ramach projektów rewitalizacyjnych infrastruktury. Podmioty realizujące projekty „miękkie” na rzecz lokalnych społeczności na tyle mocno rozbudziły oczekiwania wśród mieszkańców, że samorządom trudno będzie się wycofać z ich kontynuowania po upływie wyznaczonego okresu trwałości.

14.5. DALSZE POTRZEBY WSPIERANIA REWITALIZACJI W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Dalsze potrzeby wspierania rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim można podzielić na kilka zagadnień – począwszy od obszarów tematycznych, które powinny być uwzględnione w procesie rewitalizacji, poprzez procedury związane się z ubieganiem się o dofinansowanie, a skończywszy w ogóle na zasadności prowadzenia rewitalizacji w małych miastach zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

Biorąc pod uwagę zmieniającą się sytuację społeczno-gospodarczo-geopolityczną, planując dalsze działania rewitalizacyjne, duży nacisk należy położyć w dalszym ciągu na poprawę dostępności do usług społecznych. W obecnej perspektywie 2014-2020 wiele działań skierowanych było na aktywizację zawodową. Biorąc pod uwagę napływ uchodźców z Ukrainy, ale także analizując sytuację demograficzną, w tym trendy wskazujące na starzenie się społeczeństwa, istotne będzie prowadzenie działań włączających, tak aby ograniczyć problemy związane z potencjalnym wykluczeniem m.in. ww. grup społecznych.

Istotne w tym zakresie wydaje się także komponowanie takich interwencji społecznych, które przyczyniają się do integracji społeczności lokalnej, zamiast wyłącznie koncentrować się na grupach wykluczonych społecznie, tym samym podkreślając fakt ich marginalizacji, czyli ograniczenie działań, w szczególności w zakresie integracji i budowania kapitału społecznego, które skierowane są wyłącznie do osób z obszarów rewitalizacji.

Planując dalsze działania rewitalizacyjne ważne jest także w większym stopniu włączenie nie tylko partnerów społecznych, ale także gospodarczych – przedsiębiorców, czyli tworzenie warunków do współpracy, która byłaby korzystna dla wszystkich stron. Nadal niewystarczający jest stopień realizacji przedsięwzięć w formule publiczno-prywatnej, która ze względu na charakter mogłaby pełnić istotną rolę w procesach rewitalizacyjnych. Przedsiębiorcy zwracają również na potrzebę większej możliwości skorzystania z niskooprocentowanych pożyczek.

Innym aspektem, który wpływa na zmiany w postrzeganiu potrzeb rewitalizacyjnych, była pandemia koronawirusa, która zmieniła styl życia wielu osób i spojrzenie na możliwości spędzania czasu wolnego. Mieszkańcy miast w większym stopniu zaczynają doceniać lokalne otoczenie, dlatego w kolejnej perspektywie istotne będzie wspieranie działań związanych z zagospodarowaniem swojego najbliższego otoczenia. Biorąc pod uwagę zmiany klimatyczne ważne będzie, aby te działania powiązane były również z realizacją przedsięwzięć związanych z adaptacją do tych zmian np. wykorzystujących niebiesko-zieloną infrastrukturę.

Ważnym aspektem jest samo budowanie świadomości i edukowanie w dalszym ciągu samorządów, czym powinny być realne procesy rewitalizacyjne. W wielu przypadkach nadal funkcjonuje podejście, że realizacja działań rewitalizacyjnych jest równoważna z pozyskiwaniem środków unijnych, najlepiej stricte powiązanych z osią priorytetową poświęconą rewitalizacji. Brakuje podejścia, że punktem wyjścia do tworzenia podstaw do realizacji działań rewitalizacyjnych powinna być strategia gminy, określenie faktycznych potrzeb, możliwości i planów związanych z rozwojem całej gminy, a tym samym jej poszczególnych części. Wychodząc z takiego założenia możliwe jest poszukiwanie wsparcia finansowego na konkretne projekty, które niekoniecznie będą wpisywały się charakter projektów rewitalizacyjnych wynikających z zapisów programów operacyjnych, ale realnie będą przyczyniały się do zwiększania spójności gminy i ograniczenia sytuacji kryzysowych na określonych obszarach. W tym kontekście istotne jest także określenie zasadności tworzenia programów rewitalizacji w woj. warmińsko-mazurskim zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, w szczególności, że zdecydowana większość miast regionu to małe ośrodki, w których problemy społeczne często nie kumulują się w jednym określonym miejscu. Wsparcie powinno być celowane w określone grupy społeczne, ale niekoniecznie obszary terytorialne.

Podkreślenia wymaga również fakt, że w wielu gminach brakuje odpowiednich zasobów kadrowych, które mogłyby kompleksowo zajmować się prowadzeniem rewitalizacji w mieście. W związku z tym zasadne wydaje się, aby mówiąc o dalszym wspieraniu rewitalizacji w województwie, rozważyć zwiększenie doradztwa dla gmin w tym zakresie, bądź też zapewnienie możliwości zwiększenia kompetencji osób zajmujących się tymi zagadnieniami. Ten aspekt wiąże się także z potrzebą ograniczenia i uproszczenia procedur związanych z ubieganiem się dofinansowanie i zwiększenie elastyczności w tym zakresie.

Wnioski do podrozdziału 14.4.

W trakcie realizacji działań rewitalizacyjnych nastąpiły zmiany w otoczeniu społeczno-gospodarczym mające wpływ na zmianę potrzeb w zakresie rewitalizacji. Mieszkańcy miast w większym stopniu zaczynają doceniać lokalne otoczenie, dlatego w kolejnej perspektywie istotne będzie wspieranie działań związanych z zagospodarowaniem swojego najbliższego otoczenia. Biorąc pod uwagę zmiany klimatyczne ważne będzie, aby te działania powiązane były również z realizacją przedsięwzięć związanych z adaptacją do tych zmian np. wykorzystujących niebiesko-zieloną infrastrukturę. Istotne jest również położenie nacisku na zwiększenie dostępności do usług społecznych oraz komponowanie takich interwencji społecznych, które przyczyniają się do integracji społeczności lokalnej, zamiast wyłącznie koncentrować się na grupach wykluczonych społecznie, tym samym podkreślając fakt ich marginalizacji. Planując dalsze działania rewitalizacyjne ważne jest także w większym stopniu włączenie tylko partnerów społecznych, ale także gospodarczych – przedsiębiorców. Ważnym aspektem jest samo budowanie świadomości i edukowanie w dalszym ciągu samorządów, czym powinny być realne procesy rewitalizacyjne, a także zapewnienie odpowiednich zasobów kadrowych, które mogłyby kompleksowo zajmować się prowadzeniem rewitalizacji w mieście.

15. ANALIZA NIEOCZEKIWANYCH EFEKTÓW REALIZACJI PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH W RAMACH RPO WiM 2014- 2020

Podczas realizacji projektów rewitalizacyjnych oprócz spodziewanych efektów wystąpiły także takie nieoczekiwane. W poniższym rozdziale zaprezentowane zostaną zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty, których nie zakładano podczas tworzenia projektów rewitalizacyjnych.

15.1. NIEOCZEKIWANE POZYTYWNE EFEKTY REALIZACJI PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH W RAMACH RPO WiM 2014-2020 I SPOSOBY NA ICH WZMACNIANIE

Bez wątpienia fundusze z RPO WiM 2014-2020 umożliwiły milowy skok miastom Warmii i Mazur w sferze infrastruktury. Przestrzeń miast stała się nowoczesna, bardziej bezpieczna, funkcjonalna i bardziej atrakcyjna (76% spośród 603 respondentów w badaniu telefonicznym zgodziło się ze stwierdzeniem, że przestrzeń w ich mieście wyładniała).

Za nieoczekiwany efekt można uznać, że na skutek rewitalizacji i wymogów wobec projektów rewitalizacyjnych większość infrastruktury jest dostosowana do osób o specjalnych potrzebach (osoby z niepełnosprawnością czy seniorzy) dając im znacznie lepsze niż wcześniej szanse na uczestnictwo w życiu społecznym. Według niektórych badanych poziom dostępności wielu miejsc w miastach jest na bardzo wysokim – na tle innych państw europejskich – poziomie.

Co więcej, rewitalizacje miast w wielu przypadkach znacząco przyspieszyły inne inwestycje „z którymi warto było zdążyć przed rewitalizacją”, takie jak rozbudowa sieci gazowej.

Miasta przy pomocy projektów otrzymały także dużą dawkę kultury i dostępu do aktywności kulturalnych w postaci obiektów i działań. Miasta, którym zależało na pozyskaniu funduszy na inwestycje infrastrukturalne poniekąd były zmuszone do realizacji celów społecznych, które nierzadko realizowane były poprzez budowę bądź remonty obiektów typu domy kultury, w których następnie odbywały się wydarzenia kulturalne, które często miały większą niż spodziewaną frekwencję. Co ważne, pojawienie się nowych placówek kulturalnych i aktywności w nich wiązało się z utworzeniem nowych miejsc pracy.

W różnych momentach badania wskazywany był rozwój działalności lokalnych organizacji pozarządowych, co również można traktować jako nieoczekiwany efekt prowadzonych projektów.

Bez wątpienia pozytywnym efektem realizacji projektów rewitalizacyjnych w miastach Warmii i Mazur jest zauważalny wzrost wskaźników stanowiących na kapitał społeczny poszczególnych społeczności. Kapitał społeczny ma trzy filary: zaufanie

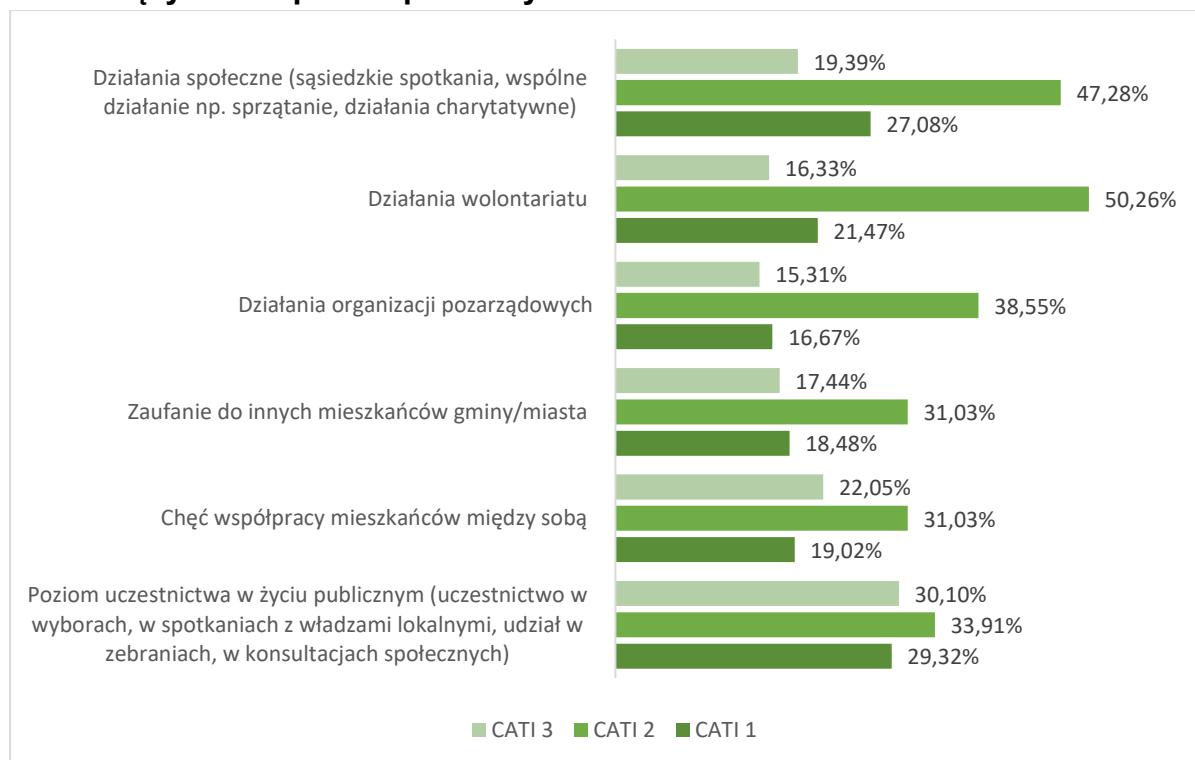
społeczne, normy wzajemności oraz zaangażowanie obywatelskie¹⁸. Wykorzystując niektóre elementy z opracowanego przez Roberta Putnama Social Capital Index, zmierzono ocenę pozytywnej zmiany w zakresie kapitału społecznego.

Dane z badania ilościowego (Wykres 28) zdecydowanie pokazują, jak dużo więcej kapitału społecznego zostało wytworzone w miastach znajdujących się w sieci Cittaslow. Największe wartości dotyczą działań wolontariatu oraz działań społecznych (sąsiedzkich, lokalnych, charytatywnych). Jak powiedział jeden z badanych – przedstawiciel miasta z sieci Cittaslow:

(Zrealizowane działanie) zaktywizowało społeczność i wyciągnęło mnóstwo ludzi z domu. To była też walka z wykluczeniem społecznym np. osób starszych, którzy siedzieli w domu.

(źródło: IDI)

Wykres 28. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie wskaźników stanowiących o kapitale społecznym

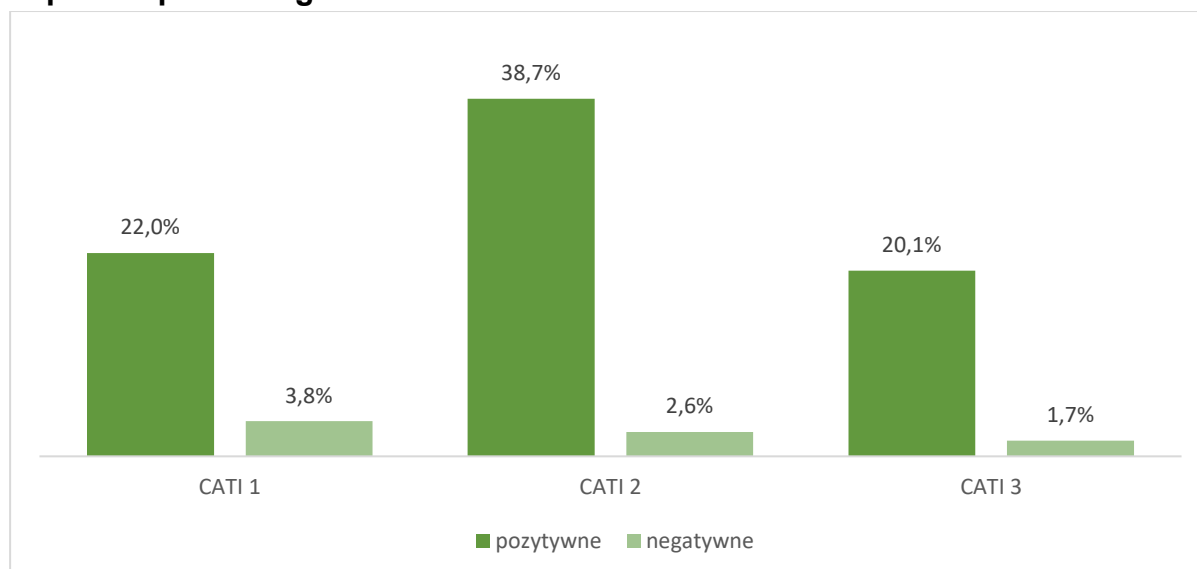

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

¹⁸ Putnam R., 2000. Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne

Jednocześnie warto zaznaczyć, że zauważenie negatywnych zmian w tym zakresie deklarowało znacznie mniej respondentów. Zestawienie średniej z pozytywnych i negatywnych ocen znajduje się na Wykres 29.

Wykres 29. Średnia zauważenia zmian pozytywnych i negatywnych w zakresie kapitału społecznego w miastach.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania CATI; CATI 1 mieszkańcy miast spoza sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 2 mieszkańcy miast z sieci Cittaslow realizujących projekty rewitalizacyjne, n=200; CATI 3 mieszkańcy miast nie realizujących projektów rewitalizacyjnych, n=203.

Wydaje się, że to iż w miastach przeprowadzono wiele remontów, renowacji wpływających na ogólny wygląd miast, wpłynęło też na wewnętrzne przekonanie mieszkańców, że zamieszkują dobre, zadbane miejsce na świecie. Ponieważ dostrzegają zadbaną przestrzeń, pociąga to za sobą chęć dbania o nią, co przejawia się w mniejszej (choć nie zerowej) liczbie aktów wandalizmu. Dodatkowo, mieszkańcy i mieszkanki zaczęli doceniać zadbaną przestrzeń i bardziej niż wcześniej dostrzegać, jak bardzo jakość ich życia i funkcjonowania w mieście jest uzależniona od wymiaru przestrzennego. Skomentował to jeden z badanych:

Też nieoczekiwanym efektem jest wzrost świadomości tego, że nie tak powinna wyglądać przestrzeń publiczna, i w ogóle samo zainteresowanie opinii publicznej.

(źródło: IDI)

Toczy się już bardzo wyraźna dyskusja o przestrzeni publicznej jako takiej, jak powinna wyglądać. W tej chwili każde konsultacje, strategie, czy dokumenty są związane z tym aspektem przestrzennym. Bardzo się dużo mówi już właśnie, o zieleni, o miejscach wspólnych, o tym, że projektując przestrzeń publiczną musimy zaprojektować ją pod człowieka, że ona musi sprzyjać spotkaniom, jakby świadomość tego jest kompletnie inna niż na początku tej perspektywy.

(źródło: IDI)

Ponadto dowodem wiary w pozytywne efekty projektów rewitalizacyjnych było to, że często te projekty były kontynuowane mimo, że władza w mieście się zmieniała. Nowa władza widziała więc w nich wartość dodaną dla miasta. Może to wynikać z jednej strony z tego, że lokalni politycy czuli, że inwestycje cieszą się pozytywnym odbiorem społecznym. Z drugiej strony ich zgoda i popieranie tych inwestycji pozwoliło uniknąć kolejnych podziałów i konfliktów na tle politycznym. Jedna z badanych skomentowała to mówiąc:

Program był realizowany jakby w dwóch albo nawet trzech cyklach wyborczych. I „zwyczajowo” jest tak, że nowa ekipa polityczna walczy z tym, co robiła poprzednia. Jednak w większości przypadków nowi władarze szybko stawali się „nowymi przyjaciółmi” projektów rewitalizacyjnych. Czyli po prostu te działania same za siebie trochę mówiły i pokazywały, że jednak są wartościowe warte kontynuacji.

(źródło: IDI)

Jako nieoczekiwany pozytywny efekt Programu można uznać także wyróżnienie, które otrzymała gmina Barczewo od Towarzystwa Urbanistów Polskich, które od szesnastu lat wybiera najlepsze przestrzenie publiczne w kraju. Zauważona przez Towarzystwo inwestycja w kategorii „nadwodna przestrzeń” to zagospodarowanie brzegów rzeki Pisy wraz z utworzeniem nowego parku miejskiego, gdzie powstały m.in. nowe place zabaw, taras wypoczynkowy, siłownie plenerowe czy przystań kajakowa.

Wydaje się, że taka nagroda przyczynia się do zwiększenia świadomości mieszkańców, że żyją w zadbanym mieście, co więcej informacja o tym może mieć także wymiar promocyjny.

Również podczas zogniskowanego wywiadu grupowego uczestnicy zwracali uwagę na to, że skutkiem rewitalizacji jest zauważalny wzrost zainteresowania mieszkańców tym, co dzieje się w ich mieście, a także dostrzegalna różnica w stopniu zaangażowania mieszkańców w losy swoich miast. Wnioskować zatem można, że efektem prowadzonych rewitalizacji jest stworzenie struktur pod pełną i zaangażowaną partycypację społeczną, która stanowi podstawę budowania dojrzałego społeczeństwa obywatelskiego.

Pozytywne efekty realizacji projektów omówionych powyżej wzmocnić można w następujący sposób:

- Dalsze dostosowywanie budynków do osób o specjalnych potrzebach.
- Dbanie o istniejące już rozwiązania techniczne.
- W celu dalszej zachęty mieszkańców do dbania o przestrzeń można organizować zajęcia dodatkowe, gdzie np. dzieci mogłyby uczyć się o ogrodnictwie w praktyce.

- W celu dalszej zachęty mieszkańców do rozwijania organizacji pozarządowych można organizować szkolenia edukujące.
- Kontynuacja i doskonalenie wdrażania projektów rewitalizacyjnych.

Wnioski do podrozdziału 15.1.

Podczas realizacji projektów rewitalizacyjnych wystąpiło kilka pozytywnych efektów, których się nie spodziewano. Jednym z nich jest zainteresowanie się mieszkańców miast przestrzenią, która ich otacza, a także zauważenie, że jej wygląd i funkcjonalność wpływa na codzienną jakość życia. Dzięki temu, że przestrzeń wokół mieszkańców wyładniała poczuli się oni zadbani i dowartościowani. Kolejnym nieoczekiwanym ale pozytywnym efektem projektów rewitalizacyjnych jest wzrost kapitału społecznego w miastach województwa warmińsko-mazurskiego, wyraża się on działalnością organizacji pozarządowych, wolontariatu, czy kreowaniem sposobów na spędzanie wolnego czasu. Warto także zwrócić uwagę na to, że projekty rewitalizacyjne były realizowane przez kolejne zmieniające się władze samorządowe, co mogło mieć wpływ na niegenerowanie kolejnych konfliktów na tle politycznym. Należy również zauważyć, że w zaskakująco dużym stopniu dostosowano przestrzeń miast Warmii i Mazur do osób o specjalnych potrzebach ruchowych. W celu dalszego wzmacniania nieoczekiwanych pozytywnych efektów realizacji projektów można dbać o istniejące już rozwiązania techniczne, o dalsze dostosowywanie budynków do osób o specjalnych potrzebach. W celu dalszej zachęty mieszkańców do dbania o przestrzeń i do rozwijania organizacji pozarządowych można natomiast organizować szkolenia edukujące i zajęcia dodatkowe, gdzie np. dzieci mogłyby się uczyć o ogrodnictwie w praktyce.

15.2. NIEOCZEKIWANE NEGATYWNE EFEKTY REALIZACJI I ZŁE PRAKTYKI DOTYCZĄCE PROJEKTÓW REWITALIZACYJNYCH W RAMACH RPO WIM 2014-2020 I SPOSOBY NA ICH PRZECIWDZIAŁANIE

W toku analizy danych trudno było wskazać jednoznacznie negatywne efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020.

Za pewien negatywny efekt można uznać, że w przypadku niektórych inwestycji infrastrukturalnych nastąpił duży stopień wybetonowania powierzchni miast. Przykładem takich działań jest rynek w Pasymiu, targowisko w Rynie czy remonty podwórek w Śródmieściu Ełku. Z jednej strony wyremontowane przestrzenie posiadają więcej powierzchni utwardzonej, wygodniejszej w użytkowaniu (również przez osoby ze specjalnymi potrzebami ruchowymi), z drugiej jednak odbyło się to kosztem powierzchni biologicznie czynnej. Co ciekawe, przedstawiciele gmin mówią, że sami mieszkańcy miast upominają się o to, żeby zmodernizowane przestrzenie w przyszłości „dozielenić” i że będzie to jeden z priorytetów kolejnej perspektywy finansowej. Komentuje to jeden z rozmówców:

Teraz myślimy o tym, żeby jeszcze te podwórka bardziej zazielenić. Zgodnie z tym nowym trendem. Zwracają też na to uwagę mieszkańcy zrewitalizowanego obszaru. Obszar rewitalizacji jest dosyć ciasno zabudowany, tych przestrzeni zielonych nie ma za dużo i jeszcze chcemy właśnie teraz ubiegać się o interwencję na modernizację obszaru o ten zielony aspekt.

(źródło: IDI)

Za pewną złą praktykę projektów można uznać także niski wpływ Regionalnego Programu Operacyjnego na funkcjonowanie przedsiębiorstw w województwie warmińsko-mazurskim, o czym świadczy mała liczba projektów składanych przez firmy.

Za negatywny efekt uznać można również stale istniejące na rewitalizowanych obszarach zjawisko wandalizmu. W przypadku aktów wandalizmu na świeżo wyremontowanych obiektach, frustracja osób obserwująca efekty tych zachowań jest wysoka. Jak wskazuje jeden z rozmówców:

Niestety spotykamy się też z licznymi aktami wandalizmu. Po uporządkowaniu terenu wokół budynku, wykonaniu nasadzeń zastępczych, które były niezbędne do zrealizowania bardzo eleganckiego oświetlenia, niestety spotykamy się z niszczeniem tego wszystkiego. Także z jednej strony jesteśmy bardzo zadowoleni, że w covidowym czasie udało nam się wykonać modernizację tego budynku. No a z drugiej strony wandalizm to takie „podziękowanie mieszkańców”, trudno przyjmować to z satysfakcją.

(źródło: IDI)

Inny problematyczny efekt, który zauważono w toku analizy danych, trudno uznać za jednoznacznie negatywny. W wynikach badań dostrzec można, że w sytuacji dość długiego remontu instytucji kultury mieszkańcy mają poczucie, że oferta kulturalna w ich mieście jest ograniczona. Nie zauważają, że wydarzenia dzieją się w innych miejscach do tego przystosowanych. Sytuację remontu i niedostępności obiektu odczytują jako „w mieście nie ma co robić, zanim remont nie zostanie skończony”. Pozostaje mieć nadzieję, że w momencie oddania obiektów do użytku będą tłumnie korzystać z oferty kulturalnej, która będzie miała tam miejsce.

Warto zwrócić uwagę również na efekt, który wybrzmiewa „między wierszami” danych pozyskanych wprost. Miasta, które ubiegały o się o dofinansowanie działań, wcześniej opracowały Lokalne Programy Rewitalizacji, w których zobligowane były do wskazania konkretnych obszarów/ ulic/ dzielnic najmocniej dotkniętych problemami społecznymi i zaniedbaniem przestrzennym. Osoby decyzyjne musiały wyznaczyć dokładne granice tych obszarów. To właśnie w te miejsca popłynął największy strumień środków, inwestycji i działań „miękkich”.

Biorąc pod uwagę, że miasta województwa warmińsko-mazurskiego nie są metropoliami o wysokim poczuciu anonimowości mieszkańców, a mniejszymi ośrodkami miejskimi, gdzie każda zmiana jest mocno dostrzegalna i szeroko

komentowana, wydaje się, że łatwiej dostrzec kontrasty, które powstały pomiędzy zrewitalizowanymi obszarami, a tymi nieobjętymi LPR-em – spoza granicy obszaru.

Badani, którzy mieli związek z projektami rewitalizacyjnymi w obszarze kultury, wspominali w wywiadach na przykład o tym, jak problematyczne było dla nich organizowanie wydarzenia kulturalnego wyłącznie dla mieszkańców obszarów rewitalizowanych, kiedy zainteresowani byli tym także mieszkańcy z nieco dalszej okolicy, trudno było odmówić im korzystania z wydarzenia.

Mimo, że miasta stworzyły Lokalne Programy Rewitalizacji na skutek pogłębionej diagnozy społecznej i istniało wiele przesłanek, aby projekty rewitalizacyjne skierować właśnie na wyznaczone obszary, nie wolno zapominać, że „tuż za granicą obszaru” mogą znajdować się mieszkańcy tylko trochę mniej potrzebujący. Dobrze oddaje to cytat z wywiadu z przedstawicielką jednego z miast z sieci Cittaslow:

To również kwestia ograniczeń wynikających z ustawy o pomocy społecznej, która w związku z faktem realizacji projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, musiała w tej ustawie odpowiadać. W związku z tym na przykład, też nawet z obszaru rewitalizowanego, nie wszyscy mieszkańcy mogli brać udział w działaniach, bo nie byli wskazani jako potencjalni odbiorcy w tej ustawie. To jest w ogóle poważny problem, że te osoby objęte ustawą o pomocy społecznej mają na przykład kilka propozycji wysłania dzieci na wypoczynek wakacyjny, a obok mamy panią, która pracuje w Biedronce, tata jest kierowcą tira, jest troje dzieci, troszkę przekraczają kryterium dochodowe, więc nie podlegają. Tatuś nie bije mamusi, rodzice nie piją i już im nie można zaoferować nic, chociaż bardzo by się chciało.

(źródło: IDI)

Powyższą tezę potwierdza także przeprowadzony w ramach badania benchmarking, który wykazał, że ważnym aspektem rewitalizacji jest prowadzenie jej w taki sposób, żeby w dłuższej perspektywie kondycja obszaru nie zależała wyłącznie od finansowania z funduszy publicznych. Z tej perspektywy należy pozytywnie ocenić uwzględnienie w diagnozie nie tylko zasięgu problemów, lecz również potencjału danego obszaru. Istotne wydaje się komponowanie takich interwencji społecznych, które przyczyniają się do integracji społeczności lokalnej, zamiast wyłącznie koncentrować się na grupach wykluczonych społecznie, tym samym podkreślając fakt ich marginalizacji.

Z jednej strony kontrasty, które stały się dostrzegalne w przestrzeni fizycznej i nakierowaniu działań na jednych mieszkańców (a na innych nie), mogą zmobilizować tych drugich do ubiegania się o finansowanie projektów rewitalizacyjnych w kolejnych perspektywach, z drugiej jednak mogą pogłębić poczucie zapomnienia, frustracji, wykluczenia społecznego. Zrozumiałe jest, że nie można objąć zamiarem rewitalizacji (w myśl ustawy) obszaru całego miasta, jednak warto uwzględnić prowadzenie inwestycji finansowanych z innych źródeł na obszarach nieobjętych obszarem rewitalizacji.

Na podstawie negatywnych efektów projektów rewitalizacyjnych omówionych powyżej można wskazać następujące rekomendacje przeciwdziałania im:

- Próba spójnego inwestowania na terenie całego obszaru miasta, a nie tylko na obszarach najsilniej zdegradowanych – zapobiegłoby to poczuciu, że tylko pewne wybrane obszary otoczone są troską, a dało przekonanie, że wszyscy mieszkańcy miast są równie ważni;
- Kierowanie działań w mieście do różnych grup społecznych, nie tylko najbiedniejszych i wykluczonych społecznie;
- Edukowanie w zakresie współodpowiedzialności za teren miasta każdego mieszkańca oraz rozwiązania prowadzące do wykrywania i wyciągania sankcji prawnych wśród sprawców aktów wandalizmu.
- Przeznaczenie środków finansowych na doposażenie w zieleni miejsc codziennego użytku mieszkańców (podwórka, skwerki, trawniki), tak aby kontakt z przyrodą miał szansę odbywać się nie tylko w parkach czy lasach, ale także na co dzień.

Wnioski do podrozdziału 15.2.

Trudno było jednoznacznie wskazać nieoczekiwane negatywne efekty realizacji projektów. Mimo tego za takie efekty można uznać duży stopień wybetonowania powierzchni miast wpływający na zmniejszanie powierzchni biologicznie czynnej. Kolejnym efektem, który można wskazać jest zwiększenie kontrastu między zrewitalizowanymi obszarami, a tymi, w których nie były prowadzone żadne działania – występować może pogłębienie poczucia zapomnienia i wykluczenia społecznego u mieszkańców obszarów niezrewitalizowanych. Wskazać można także na trudność w organizowaniu wydarzeń kulturalnych poprzez ciągłe remonty budynków, w których organizowane są takie wydarzenia, skutkowało to brakiem oferty kulturalnej na czas remontu, co wiąże się z kolei z brakiem miejsc i zajęć, w których można by spędzać wolny czas. Negatywnym zjawiskiem, które niestety nie zostało wyeliminowane po wprowadzeniu projektów rewitalizacyjnych jest zjawisko wandalizmu, które występuje również na świeżo zbudowanych czy wyremontowanych w ramach RPO obiektów. W celu przeciwdziałaniu negatywnym efektom projektów rewitalizacyjnych można kierować działania do różnych grup społecznych, czyli próba spójnej rewitalizacji całego obszaru miasta, a nie tylko obszarów najsilniej zdegradowanych. Kolejną rzeczą jest edukacja w zakresie współodpowiedzialności za teren miasta, a także przeznaczenie funduszy na dozielenienie obszarów użytku codziennego miasta.

16. WNIOSKI

Tabela 24. Wnioski z badania ewaluacyjnego

	Pytanie badawcze	Wniosek
1	Jakie problemy zidentyfikowano w miastach województwa warmińsko-mazurskiego prowadzących rewitalizację na podstawie programów rewitalizacji? Które z nich należy wskazać jako dominujące?	Główne problemy zidentyfikowane na podstawie programów rewitalizacji dotyczyły problemów społecznych i należy je też wskazać jako dominujące, niemniej jednak gminy wskazywały też często w swoich programach na problemy techniczne. Najbardziej widocznymi problemami społecznymi były: bezrobocie, liczba osób korzystających z pomocy społecznej, przestępczość i poziom edukacji. Jeśli zaś chodzi o problemy techniczne – tu najbardziej widoczny był zły stan budynków, które nie były wyposażone w podstawowe rozwiązania techniczne. W kategorii środowiskowej dominującym wskaźnikiem było występowanie azbestu (np. pył azbestowy, pokrycie dachów azbestem). W kategorii funkcjonalno-przestrzennej była to niewystarczająca liczba placów zabaw, kąpielisk, itp. Natomiast jeśli chodzi o gospodarczą kategorię – najczęściej identyfikowano niski stopień działalności zarejestrowanych podmiotów gospodarczych.
2	Czy w badanym okresie nastąpiły zmiany otoczenia formalno-prawnego mające wpływ na realizację RPO WiM 2014-2020 w obszarze rewitalizacji? Jeżeli tak, to jakie?	W badanym okresie nastąpiły pewne zmiany otoczenia formalno-prawnego, ale nie miały one tak znaczącego wpływu na realizację RPO WiM 2014-2020. Największą zidentyfikowaną zmianą było wprowadzenie programu „500+”. Mimo, że nie dotyczył on bezpośrednio rewitalizacji, miał on na nią wpływ. Program „500+” wpłynął pozytywnie na poziom ubóstwa wśród rodzin wielodzietnych, jednak sprawił także, że mniej osób było chętnych do brania udziału w projektach społecznych realizowanych w miastach, w których przeprowadzano rewitalizację, co powodowało z kolei problem z wypełnieniem zakładanych wcześniej wskaźników. Mimo ciągłych zmian w ustawach, wykonawcy projektów zρέcznie radzili sobie z nimi i traktowali je jako coś koniecznego. Było to tylko czymś, do czego należało się dostosować.
3	Jakie bariery zewnętrzne (niezależne bezpośrednio od Instytucji Zarządzającej RPO	Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że największą barierą zewnętrzną w realizacji projektów rewitalizacyjnych był wzrost cen spowodowany kryzysem gospodarczym. Wojna w Ukrainie także miała wpływ na realizację projektów. Jej skutkiem był również

	Pytanie badawcze	Wniosek
	WiM) wpłynęły na realizację RPO WiM 2014-2020 w przedmiotowym obszarze?	wzrost cen, ale też występowały problemy z zamówieniami publicznymi, problemy z dostępem do surowców oraz brak siły roboczej. Bariery te sprawiły, że często wykonawcy wycofywali się z przetargów, a z niektórych projektów trzeba było w ogóle rezygnować. Było to także spowodowane wybuchem pandemii COVID-19.
4	Czy i w jakim stopniu pandemia koronawirusa miała wpływ na realizację projektów rewitalizacyjnych? Jeżeli tak, to w jakich obszarach?	Pandemia COVID-19 wpłynęła w znacznym stopniu na realizację projektów rewitalizacyjnych. Przede wszystkim spowodowała ich opóźnienie i stworzyła problem z wypełnieniem wskaźników odwiedzin w projektach rewitalizacyjnych z zakresu kultury. Występował także problem z brakiem pracowników, nie tylko ze względu na zachorowania, ale też przez strach przed zachorowaniem, obostrzenia. Mimo ciężkiego okresu, którego nikt się nie spodziewał, ani nie miał jak powstrzymać, realizatorzy chwalili Instytucję Zarządzającą, która sprawnie i z wyczuciem podeszła do wyjątkowej sytuacji pomagając jak tylko mogła – np. podpisywano aneksy, zawieszano obowiązki stron w zakresie realizacji umowy na czas działania siły wyższej.
5	Czy w wyniku realizacji projektów zmianie uległ układ przestrzenno-funkcjonalny obszarów rewitalizacji (m.in. stan wyposażenia w infrastrukturę techniczną i społeczną)? Czy były to korzystne zmiany? Jeżeli tak, to w jaki sposób je osiągnięto? Jeżeli nie, to dlaczego?	Projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęły pozytywnie na układ przestrzenno-funkcjonalny miast oraz stan infrastruktury w miastach należących do sieci Cittaslow. W przypadku pozostałych miast, które prowadziły działania rewitalizacyjne wpływ projektów nie był aż tak widoczny. Ogólnie w badanym aspekcie nastąpił rozwój we wszystkich miastach województwa warmińsko-mazurskiego. Zdaniem zarówno mieszkańców miast, jak i beneficjentów Osi VIII – Obszary wymagające rewitalizacji, w ostatnich latach w województwie warmińsko-mazurskim nastąpił rozwój przestrzeni publicznych, poprawił się stan budynków i dróg. Ankietowani mieszkańcy wskazywali, że ich miasta rozkwitały, stawały się atrakcyjniejsze wizualnie oraz przekształcały się w lepsze i bezpieczniejsze miejsca do życia. Szczególnie duże zmiany w tym aspekcie odnotowywali mieszkańcy miast należących do sieci Cittaslow, co mogło wynikać z charakteru tych miast, które

	Pytanie badawcze	Wniosek
		dotychczas posiadały mniejsze możliwości rozwojowe. Warto zaznaczyć, że pomimo dużego rozwoju województwa w aspekcie układu funkcjonalno-przestrzennego miast, nie wszystkie projekty zakończyły się pełnym sukcesem. Rozmówcy wskazywali na nieuwzględnienie terenów zielonych w części projektów, co skutkowało nadmiernym betonowaniem przestrzeni publicznych oraz pełnym pominięciem miejskich podwórek (wyjątek stanowił Elk). Co jednak ważne, często wskazywano na wzrost świadomości beneficjentów w tym aspekcie i zmianę podejścia, co pozwala sądzić, że w przyszłości projekty będą bardziej dopracowane w tej kwestii.
6	Czy i w jakim stopniu działania rewitalizacyjne przyczyniły się do poprawy dostępności infrastruktury na obszarach rewitalizacji dla osób ze szczególnymi potrzebami (przede wszystkim w zakresie infrastruktury służącej celom społecznym)? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Działania prowadzone w ramach Osi VIII RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do poprawy dostępności infrastruktury dla osób ze szczególnymi potrzebami, w szczególności na terenie miast zrzeszonych w sieci Cittaslow, jednak nie jest to stopień odpowiadający istniejącemu zapotrzebowaniu. Około połowa ankietowanych mieszkańców miast zauważyła pozytywne zmiany w zakresie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami. Największą poprawę widzą mieszkańcy miast działających w ramach sieci Cittaslow. Nieco gorzej poprawę zauważali beneficjenci Osi VIII, z pośród których jedynie 31% zgodziło się z tym stwierdzeniem. Z wywiadów z bezpośrednimi beneficjentami tych działań wynika, że już teraz można je określić jako milowy krok w stronę inkluzji społecznej osób z niepełnosprawnościami i projekty te powinny być dalej wspierane.
7	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne z zakresu efektywności energetycznej przyczyniły się do spadku energochłonności budynków na obszarach rewitalizacji? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi IV przyczyniły się do spadku energochłonności budynków w wysokim stopniu. Potwierdzają to zarówno osiągnięte wartości wskaźników wskazujące na redukcję emisji zanieczyszczeń, jak i beneficjenci realizowanych działań, którzy odczuwali przede wszystkim pozytywny wpływ ekonomiczny wynikający z mniejszych potrzeb energetycznych zmodernizowanych budynków.

	Pytanie badawcze	Wniosek
8	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach osi VI Kultura i dziedzictwo RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do poszerzenia oferty kulturalnej na obszarach rewitalizacji? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Projekty rewitalizacyjne wpłynęły na polepszenie oraz poszerzenie oferty kulturalnej – działania te polegały na modernizacji placówek kulturalnych, doposażaniu lub budowie nowych pomieszczeń. Podczas badań wśród mieszkańców oraz beneficjentów Osi VIII duża część wskazywała na lepszą dostępność i różnorodność oferty kulturalnej, która zaspokaja potrzeby lokalnych społeczności. Według stanu na wrzesień 2022 r. zakończono realizację 15 z 38 projektów rewitalizacyjnych w ramach osi VI RPO WiM 2014-2020, co spowodowało, że część wskaźników zaplanowanych przez beneficjentów nie została jeszcze osiągnięta. Ważnym czynnikiem, który miał na to wpływ był wybuch pandemii koronawirusa - spowodowało to opóźnienia w realizacjach, ale także wprowadziło ograniczenia w uczestniczeniu w organizowanych wydarzeniach kulturalnych. Niestety, trwające często kilka lat i nadal niezakończone inwestycje wpłynęły na negatywne postrzeganie oferty kulturalnej w okolicy (wyjątek stanowili mieszkańcy miast z sieci Cittaslow) oraz na poziom uczestnictwa w życiu kulturalnym. Analiza dostępnych danych wskazała, że spora część projektów dotyczyła dziedzictwa kulturowego, a co za tym idzie w dużej mierze skierowana była do turystów i osób przyjezdnych, przez co nie zawsze odpowiadała na potrzeby mieszkańców.
9	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach osi VI Kultura i dziedzictwo RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do wzrostu uczestnictwa w życiu kulturalnym mieszkańców obszarów rewitalizacji? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	W trakcie realizacji projektów rewitalizacyjnych wybuchła pandemia, która spowodowała ograniczenia możliwości uczestnictwa mieszkańców w różnego typu wydarzeniach, przez co niektóre realizacje się opóźniły, a zaplanowane wskaźniki nie zostały osiągnięte. Mimo to, podczas wywiadów pogłębionych większość rozmówców wskazywała na zauważalny wzrost uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym. Ostateczna ocena wskaźników może nastąpić po zakończeniu wszystkich projektów, chociaż według stanu na wrzesień 2022 roku liczba osób korzystających z infrastruktury powstałej w wyniku realizacji projektów wyniosła 73 685 osób na rok, co przekroczyło wartość docelową zaplanowaną przez beneficjentów o prawie 9%. Tam gdzie było to możliwe, oraz z zachowaniem zasad reżimu sanitarnego, wydarzenia cieszyły się dużym zainteresowaniem. Większość respondentów

	Pytanie badawcze	Wniosek
		przebadanych w trakcie ewaluacji wskazywała na aktywizację lokalnych społeczności i zainteresowanie ofertą kulturalną. Duży wpływ na wzrost uczestnictwa mieszkańców miały prowadzone projekty „miękkie”, które niejako pokazały w jaki sposób użytkować przestrzeń i dostępne obiekty, co dodatkowo miało zachęcić mieszkańców do własnych inicjatyw.
10	W jaki sposób przejawiał się wzrost uczestnictwa w życiu kulturalnym mieszkańców obszarów rewitalizacji osiągnięty na skutek realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach osi VI Kultura i dziedzictwo RPO WiM 2014-2020?	Beneficjenci, których projekty zostały już zrealizowane wskazywali na widoczną poprawę we wzroście uczestnictwa w życiu kulturalnym, które przejawiało się w korzystaniu z powstałej bądź zrewitalizowanej infrastruktury społecznej, „wyciągnięciu” mieszkańców z domów i pokazaniu im, że mogą spędzać swój wolny czas w przestrzeniach miejskich. Wskazywano także na większą aktywność organizacji pozarządowych. Niektórzy rozmówcy byli zaskoczeni wysoką frekwencją organizowanych wydarzeń, która czasem przekraczała nawet możliwości organizacyjne (np. liczbę miejsc).
11	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 swym zakresem uwzględniały aspekt środowiskowy? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Niektóre z projektów rewitalizacyjnych dotyczyły bezpośrednio terenów zieleni i parków miejskich, natomiast wiele z nich zakładało zagospodarowanie terenów otaczających rewitalizowany obiekt. W związku z tym spora część projektów uwzględniała aspekt środowiskowy. Ponadto, wpływ na środowisko miały też pośrednio działania termomodernizacyjne prowadzone w ramach Osi Priorytetowej IV. Wśród realizacji można niestety znaleźć przykłady betonowania placów i rynków miejskich, co wpłynęło na zmniejszenie powierzchni biologicznie czynnej na tych obszarach, jednak podczas rozmów z beneficjentami pojawiały się refleksje dotyczące popełnionych błędów i chęć ich poprawy poprzez zazielenianie miast. Wśród komentarzy mieszkańców pojawiało się krytykowanie wycinania drzew, co świadczy o wysokiej świadomości ekologicznej oraz wiedzy na temat roli zieleni w miastach jako istotnego elementu wpływającego na jakość życia. Wśród projektów rewitalizacyjnych można jednak znaleźć także pozytywne przykłady projektów uwzględniających aspekt środowiskowy, które

	Pytanie badawcze	Wniosek
		doprowadziły do zwiększenia powierzchni terenów zieleni. Ogółem, we wszystkich analizowanych miastach, odnotowano wzrost obszarów biologicznie czynnych.
12	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęły na poprawę stanu środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji miast województwa warmińsko-mazurskiego (w tym na poprawę jakości powietrza)? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Projekty rewitalizacyjne wpłynęły na wzrost powierzchni terenów zieleni na obszarach rewitalizacji w 4 spośród 15 analizowanych miast (Dobre Miasto, Lidzbark Warmiński, Reszel, Susz), odsetek ten zmalał natomiast w Elblągu i Nidzicy. Łącznie na obszarach rewitalizacji we wszystkich miastach powierzchnia terenów zielonych wzrosła o 7,5%. W wyniku projektów w ramach RPO WiM 2014-2020, według stanu na wrzesień 2022 r., osiągnięto poziom 84% realizacji wskaźnika produktu utworzonej przestrzeni otwartej lub zrekultywowanej. Jednocześnie, beneficjenci w swoich projektach założyli realizację niemal 2-krotnie więcej takich powierzchni, co oznacza, że jeśli uda się zrealizować wszystkie projekty, wskaźnik zaplanowany w RPO WiM 2014-2020/SzOOP zostanie osiągnięty w 200%. Mieszkańcy z miast realizujących projekty rewitalizacyjne, szczególnie z ośrodków z sieci Cittaslow, zauważali znaczącą poprawę w stanie środowiska, co można uznać za widoczny wpływ realizacji Programu. Beneficjenci Osi VIII wskazywali, że ich projekty w największej mierze wpłynęły na rozwój terenów zielonych.
13	Czy i w jakim stopniu realizacja projektów rewitalizacyjnych wpłynęła na rozwój przedsiębiorczości na obszarach rewitalizacji? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	W ramach RPO WiM 2014-2020 realizowane były tylko dwa projekty rewitalizacyjne z zakresu poprawy przedsiębiorczości. W większości analizowanych miast w okresie trwania Programu wzrosła liczba aktywnych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji. W niektórych ośrodkach odnotowano także tendencję wzrostową w liczbie nowopowstałych podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Na sektor przedsiębiorczości pośrednio wpływały też inne działania - niektóre projekty generowały nowe miejsca pracy, a inne, wpływające na poprawę estetyki przestrzeni miast, zachęcały przedsiębiorców do lokowania swoich siedzib, sklepów i usług w rewitalizowanych miejscach. Podczas rozmów z beneficjentami wynikło, że projekty rewitalizacyjne miały duży wpływ na rozwój turystyki i zauważalny jest wzrost liczby turystów. Niestety na rynek pracy mocno wpłynęła pandemia oraz

	Pytanie badawcze	Wniosek
		inne czynniki zewnętrzne (sytuacja ekonomiczna i geopolityczna), przez co spora część badanych mieszkańców wskazywało negatywne zmiany w tym sektorze i słabo oceniało aspekty związane z rynkiem pracy w swojej okolicy. Ponadto, większy odsetek pozytywnych odpowiedzi charakteryzował respondentów z miast nierealizujących projekty rewitalizacyjne. Badani przedsiębiorcy obecną sytuację na rynku pracy oceniali lepiej niż przed rokiem 2014, choć ogólny stan przedsiębiorczości jako kiepski, warunkując to pandemią i inflacją. Można więc uznać, że projekty realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 miały niewielki wpływ na rozwój przedsiębiorczości, zbyt mały by skompensować negatywne skutki kryzysu, który dotknął ten sektor.
14	Czy i w jakim stopniu projekty rewitalizacyjne realizowane wpłynęły na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej obszarów rewitalizowanych? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Projekty rewitalizacyjne miały relatywnie wysoki wpływ na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej obszarów rewitalizowanych – 50% badanych wskazało na poprawę tego aspektu, wśród których znaleźli się przedsiębiorcy zaangażowani w działania rewitalizacyjne. Pośredni wpływ na to miał ogólny rozwój całego regionu, poprzez podnoszenie estetyki miejsc, modernizację istniejących i tworzenie nowych przestrzeni publicznych i budowanie kapitału społecznego. Dodatkowo, rewitalizacja rynków i starych części miast nadała im bardziej reprezentacyjny charakter, dzięki czemu przestrzenie te zaczęły cieszyć się większym zainteresowaniem wśród mieszkańców i turystów, co przełożyło się na wzrost liczby klientów dla okolicznych przedsiębiorców.
15	Na rozwój przedsiębiorstw z których branż realizacja projektów rewitalizacyjnych wpłynęła w największym stopniu? Dlaczego akurat na te branże interwencja miała największy wpływ?	Realizacja projektów rewitalizacyjnych w największym stopniu wpłynęła na rozwój branży turystycznej – w dużej mierze był to efekt projektów z Osi Priorytetowej VI i działań skierowanych na ochronę dziedzictwa kulturowego oraz tworzenia szlaków turystycznych. Ponadto, projekty rewitalizacyjne pozwoliły wyremontować centra miast i zabytkowe rynki, co podniosło ogólną estetykę tych miejsc i stało się kolejną atrakcją dla turystów. Zwiększyło to także zainteresowanie lokalami usługowymi na obszarze rewitalizacji wśród lokalnych przedsiębiorców. Podczas wywiadów pogłębionych beneficjenci wskazywali na zauważalny wzrost liczby turystów w przestrzeniach

	Pytanie badawcze	Wniosek
		miejskich – odnotowano wzrost liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiącego atrakcje turystyczne, choć jeszcze nie na poziomie zaplanowanym przez beneficjentów.
16	Czy i w jakim stopniu w wyniku realizacji projektów społecznych współfinansowanych z RPO WiM 2014-2020 na obszarach rewitalizacji wprowadzone zostały nowe usługi społeczne? Jeżeli tak, to jak zmieniła się dostępność tych usług i jak oceniana jest ich jakość? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Katalog usług społecznych już przed realizacją projektów w ramach RPO 2014-2020 był bardzo obszerny, więc nie było potrzeby rozbudowania go o nowy ich rodzaj. W ramach projektów rewitalizacyjnych utworzono miejsca, które są przykładem na zwiększanie dostępności usług społecznych – np. Klub Integracji Społecznej w Pasymiu, Ośrodek Aktywizacji Zawodowej w Lidzbarku, czy Ośrodek wsparcia rodziny w Ostródzie. Projekty rewitalizacyjne polegały także na działaniach mających na celu aktywną integrację osób wykluczonych społecznie poprzez m.in. pracę nad ich prospołecznymi postawami. Można zatem stwierdzić, że Regionalny Program Operacyjny przyczynił się do zdecydowanego upowszechnienia, rozszerzenia oferty, uatrakcyjnienia jej i sprawienia, że istnienie usług społecznych stało się zauważalne przez mieszkańców miast. W badaniu sprawdzano również poziom zadowolenia mieszkańców z usług publicznych. Mieszkańcy miast będących w sieci Cittaslow najczęściej zauważali pozytywną zmianę w zakresie usług edukacyjnych oraz w zakresie oferty zajęć dla dzieci i dorosłych. Również ta grupa mieszkańców województwa najmocniej dostrzegała poprawę w jakości obsługi w urzędach. Największe pogorszenie dostrzegają mieszkańcy wszystkich rodzajów miast w zakresie jakości i dostępności usług medycznych. Średnio największy progres w jakości usług społecznych dostrzegali mieszkańcy miast będących w sieci Cittaslow, na drugim miejscu mieszkańcy miast z projektami rewitalizacyjnymi spoza sieci Cittaslow, na trzecim miejscu mieszkańcy miast nieobjętych projektami rewitalizacyjnymi.
17	Jakie formy aktywizacji społeczno-zawodowej	W ramach projektów rewitalizacyjnych uruchamiane były centra aktywności zawodowej/ społecznej/ lokalnej, w których miały miejsce działania aktywizujące

	Pytanie badawcze	Wniosek
	mieszkańców zastosowano na obszarach rewitalizacji oraz jakie były ich efekty?	mieszkańców. Działaniami z projektów w ramach aktywności społeczno-zawodowej objętych zostało ponad 1500 osób. Aktywizacja społeczna realizowana była m.in. poprzez poradnictwo psychologiczne, warsztaty motywacyjne, grupy samopomocowe, treningi postaw życiowych, a także poprzez zachętę do uczestnictwa w kulturze. Analiza wskaźników pokazuje, że różnego rodzaju warsztaty (rękodzielnicze, fotograficzne, kulinarne, ogrodnicze czy społeczne) ukończyło znacznie więcej osób niż zakładano. Aktywizacja zawodowa z kolei zawierała takie działania jak kontrakty socjalne, treningi wykorzystania nowych technologii, indywidualne doradztwo zawodowe, wizyty studyjne czy staże zawodowe. Osiągnięte tu wskaźniki pokazują dobrą realizację zakładanych celów. Należy zaznaczyć, że aktywizacja społeczno-zawodowa i projekty tego dotyczące, były projektami, którym pandemia stanęła bardzo mocno na przeszkodzie przez ograniczenia związane ze spotykaniem się „na żywo” i przez niemożność realizacji wszystkich zajęć online, wynikającej z dość niskich kompetencji cyfrowych osób objętych projektami.
18	Czy i w jakim stopniu realizacja „miękkich” projektów w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęła na rozwiązywanie problemów społecznych zidentyfikowanych na obszarach rewitalizacji? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Największą poprawę w obszarze zmniejszenia problemów społecznych w mieście odnotowano w miastach z sieci Cittaslow (41%), kolejno w miastach spoza sieci Cittaslow z projektami rewitalizacyjnymi (28,4%), najrzadziej dostrzegano pozytywną zmianę w miastach bez programów rewitalizacyjnych (22,3%). Z tym, że w miastach jest obecnie mniej problemów społecznych zgadza się także badana grupa przedsiębiorców. Zdecydowanie można stwierdzić, że tam gdzie realizowano projekty „miękkie” dostrzegalne jest zmniejszenie skali problemów społecznych. Z danych przysłanych przez około 20 gmin, w których były realizowane były projekty rewitalizacyjne wynika, że liczba osób bezrobotnych spadła o 40%, liczba osób długotrwale bezrobotnych o 50%, liczba osób korzystająca z pomocy społecznej z powodu ubóstwa o 52%, a z powodu alkoholizmu o 35%. Wpływ działań rewitalizacyjnych potwierdziła również analiza ekonometryczna w zakresie wskaźników

	Pytanie badawcze	Wniosek
		poziomu liczby osób bezrobotnych i korzystających z pomocy społecznej z powodu ubóstwa.
19	Czy obligatoryjny wymóg realizacji projektów społecznych wraz z projektami infrastrukturalnymi wpłynął pozytywnie na proces rewitalizacji miast? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Idea, aby wraz z procesem infrastrukturalnych inwestycji odbywały się projekty społeczne, była odbierana bardzo pozytywnie. Wśród wszystkich badanych można stwierdzić głębokie i dojrzałe rozumienie tego czym jest i czym powinna być rewitalizacja – że działaniom na rzecz poprawy infrastruktury powinny towarzyszyć działania społeczne. W badaniu był także reprezentowany głos przeciwny wskazujący, że projekty społeczne były traktowane jako takie, „które musiały być zrobione”, co przełożyło się na ich jakość wykazując, że jednak projekty społeczne były podrzędne projektom infrastrukturalnym. Nie był to jednak popularny pogląd. Uciążliwością w wymogu projektów społecznych i infrastrukturalnych były względy formalne (zupełnie inny czas realizacji projektów „twardych” i „miękkich” i idące za tym trudności w rozliczaniu środków). Wielość działań infrastrukturalnych połączonych z projektami społecznymi, aktywizującymi mieszkańców społecznie i zawodowo, wpływającymi na zmianę postaw mieszkańców dotąd wykluczonych społecznie wpłynęła pozytywnie na proces rewitalizacji miast.
20	Jak oceniana jest jakość obligatoryjnych projektów społecznych towarzyszących rewitalizacyjnemu projektom infrastrukturalnym w ramach RPO WiM 2014-2020? Jak ocenia się poziom komplementarności zachodzącej pomiędzy tymi projektami? Jakie działania należy podjąć, aby	W większości jakość obligatoryjnych projektów społecznych towarzyszących rewitalizacyjnemu projektom infrastrukturalnym w ramach RPO WiM 2014-2020 oceniana jest bardzo wysoko. Jakość projektów społecznych nie budziła wątpliwości. Poziom komplementarności oceniany jest wysoko. W przyszłości należy rozważyć działania mające na celu postawienie w centrum projektów społecznych (w pozycji nadrzędnej do projektów infrastrukturalnych) i zwiększyć poziom partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji miast (przykład województwa pomorskiego).

	Pytanie badawcze	Wniosek
	komplementarność ta była w przyszłości jak największa?	
21	Czy rodzaj źródła finansowania projektów społecznych (tj. środki RPO WiM 2014-2020, środki własne, inne, itd.) miał wpływ na ich jakość i ocenę? Jeżeli tak, to dlaczego?	Analiza danych wykazała, że nie ma wpływu pomiędzy źródłami finansowania projektów na ich jakość i ocenę. Fundusze z RPO WiM 2014-2020 w wielu przypadkach w ogóle umożliwiły myślenie w miastach o jakichkolwiek działaniach społecznych. Jednocześnie pozyskiwanie funduszy unijnych na projekty uchodzi za dość skomplikowane. Są miasta, które z obawy przed formalnymi wymogami pozyskiwania tych funduszy, decydowały się realizować projekty z innych źródeł (krajowych bądź własnych). Również kwestia kwalifikowalności wydatków była argumentem, aby rezygnować z ubiegania się o środki z RPO. Z przeprowadzonych badań wynika, że właśnie między innymi przez wysoki stopień sformalizowania projektów rewitalizacyjnych uchodzą one za skrupulatnie zaplanowane, konsekwentnie realizowane i zmierzające do osiągnięcia postawionych celów. Badani różnych grup zgodnie deklarowali, że projekty miały duży wpływ na jakość życia mieszkańców miast. Tak samo ocenili również przyszły potencjał tychże projektów. Tym samym można stwierdzić, że projekty rewitalizacyjne realizowane w ramach RPO cechowały się wysoką jakością.
22	Jakiego rodzaju „miękkie” projekty realizowane w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęły na rozwiązywanie problemów społecznych zidentyfikowanych na obszarach rewitalizacji w największym stopniu ?	Na rozwiązywanie problemów społecznych miały wpływ zarówno projekty infrastrukturalne w postaci stworzenia centrów aktywności zawodowej/ społecznej/ lokalnej, w których miały miejsce projekty „miękkie” czyli działania wszechstronnie aktywizujące mieszkańców, polegające m.in. na szkoleniach, działaniach z zakresu aktywizacji społecznej i zawodowej, kształtowaniu postaw społecznych. Można mówić o rozumieniu oraz docenianiu tych projektów, których celem była aktywizacja społeczna, która nie tylko daje zwiększenie szansy na aktywizację zawodową w przyszłości, ale także zapewnia ogólne wzmocnienie psychospołeczne mieszkańców. Projekty społeczne dotyczyły przede wszystkim grup osób ubogich i zagrożonych wykluczeniem, osób bezrobotnych i niepełnosprawnych i to one – stworzenie miejsc-

	Pytanie badawcze	Wniosek
		przestrzeni i miejsc-aktywizujących mieszkańców społecznie i zawodowo - w największym stopniu wpłynęły na rozwiązywanie problemów społecznych. Jasnym jest, że niebagatelny wpływ na problemy społeczne miał ogólnopolski spadek poziomu bezrobocia a także transfery społeczne wprowadzone w badanym okresie (program 500+ oraz dodatki emerytalne).
23	Czy istnieje „wartość dodana” wynikająca z realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego? Jeżeli tak, jaka to wartość? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Najważniejszą wartością dodaną procesu rewitalizacji miast w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow Województwa Warmińsko-Mazurskiego był największy rozwój pod kątem infrastrukturalnym, środowiskowym, dostępności do usług społecznych, poziomu jakości usług świadczonych przez lokalnych przedsiębiorców oraz redukcji występowania problemów społecznych w porównaniu do innych miast z województwa, zarówno tych nieprowadzących działań rewitalizacyjnych, jak i tych realizujących projekty rewitalizacyjne poza formułą Cittaslow. Świadczy to o dużych korzyściach, jakie odniosły lokalne społeczności w miastach Cittaslow, których projekty rewitalizacyjne można uznać za najbardziej trafne w województwie. Wartością dodaną było również stworzenie podstaw dla współpracy pomiędzy jednostkami, która biorąc pod uwagę charakterystykę miast oraz osiągnięte efekty stanowiła właściwy model wdrażania rewitalizacji. Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow” zapewniło wsparcie merytoryczne i koordynowało sytuacje problemowe, co stanowiło impuls rozwojowy dla wielu małych miast z regionu, które samodzielnie nie posiadałyby mocy przebicia. Współpraca była kluczowa w kontekście realizacji projektów rewitalizacyjnych.
24	Czy cele Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego zostały osiągnięte? Jeżeli tak, to jakie?	Ponadlokalny program rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego posiadał cel główny dotyczący wspierania włączenia społecznego i walki z ubóstwem oraz lepszej jakości życia społeczności zamieszkującej obszary problemowe. Został on uzupełniony o 10 celów szczegółowych, które skupiały się na wzroście kapitału społecznego, stworzeniu warunków do rewitalizacji, ochronie dziedzictwa kulturowego, poprawie jakości środowiska naturalnego, wzmocnieniu

	Pytanie badawcze	Wniosek
	Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	lokalnej gospodarki, modernizacji substancji budowlanej, poprawie warunków dla rozwoju edukacji, nauki i kultury, poprawie infrastruktury socjalnej oraz tworzeniu i wspieraniu sieci społecznej. Analiza danych zebranych w badaniu ewaluacyjnym pozwala stwierdzić, że cele te zostały spełnione w mniejszym lub większym stopniu. Zgodnie z informacjami przekazanymi przez przedstawiciela Cittaslow przeprowadzona przez stowarzyszenie ewaluacja wskazała na osiągnięcie planowanych wartości wskaźników, a tym samym osiągnięcie założonych celów. Ankietowani mieszkańcy miast z sieci Cittaslow wskazywali na rozwój miast we wszystkich aspektach, które zakłady wyznaczone w programie cele.
25	Czy realizacja projektów rewitalizacyjnych w ramach Ponadlokalnego programu rewitalizacji sieci miast Cittaslow województwa warmińsko-mazurskiego wiązała się z komplikacjami, które nie występowały w przypadku projektów rewitalizacyjnych realizowanych jako pojedyncze przedsięwzięcia? Jeśli tak, to jakie to były komplikacje i z czego wynikały?	Pojawiły się niewielkie komplikacje związane z realizacją projektów rewitalizacyjnych w ramach sieci Cittaslow, jednak zostały one rozwiązane i nie sprawiły większych problemów w szerszej perspektywie. Najczęstsze komplikacje wynikały z początkowej formuły realizacji projektów pozakonkursowych na podstawie podpisanych pre-umów, które zawierały jedynie zarys proponowanego projektu. Następnie był on szerzej opisywany we wniosku i studium wykonalności, gdzie pojawiały się rozbieżności. Przykładowo część kosztów okazywała się niekwalifikowalna, co generowało utrudnienia dla niektórych gmin. Ponadto, beneficjenci składający wnioski w tym trybie mieli poczucie, że nie muszą za wszelką cenę się starać i dotrzymywać terminów, ponieważ z racji trybu wyboru projektów i tak dofinansowanie dostaną. Ważną rolę w mobilizacji gmin odgrywało Stowarzyszenie „Polskie Miasta Cittaslow”.
26	Czy tryb wyboru projektów w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 miał wpływ na efektywność i jakość	Wszystkie analizowane tryby wyboru projektów miały, mniej lub bardziej, pozytywny wpływ na ich jakość i efektywność. Najbardziej pozytywny wpływ cechował tryb konkursowy w ramach sieci Cittaslow, który był najbardziej wydajny – charakteryzował się najkrótszą średnią długością realizacji projektu, stosunkowo niskim średnim dofinansowaniem oraz uzyskał drugi najwyższy poziom realizacji wskaźników

	Pytanie badawcze	Wniosek
	realizowanych projektów? Jeżeli tak, to jaki?	programowych spośród wszystkich trybów. Równie efektywny był tryb pozakonkursowy dla miast Cittaslow, którego wskaźniki zostały osiągnięte na najwyższym poziomie, natomiast czas realizacji projektów oraz średnie dofinansowanie były nieco wyższe, niż w przypadku trybu konkursowego w ramach Cittaslow. Nieco mniej efektywne i wydajne były tryby – konkursowy w ramach konkursów otwartych oraz konkursowy w ramach wydzielonej dla ZIT Bis linii budżetowej, jednak wciąż ich wpływ należy ocenić pozytywnie.
27	Jak wygląda rozkład terytorialny projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020? Czy wsparcie trafiło do obszarów miejskich charakteryzujących się największą koncentracją negatywnych zjawisk społecznych (np. wysoki poziom bezrobocia, ubóstwa, spadek liczby mieszkańców, itp.)? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	Wsparcie w ramach Osi VIII Regionalnego Programu Operacyjnego trafiło do obszarów miejskich charakteryzujących się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych. Było to 88% miast w Województwie Warmińsko-Mazurskim, które wskazywały na dominację problemów społecznych w Lokalnych Programach Rewitalizacji. Przestrzenie były one zlokalizowane w głównej mierze w centralnej części województwa, wokół Olsztyna oraz po stronie zachodniej. Rodzaj realizowanych projektów był bezpośrednią odpowiedzią na problemy zdiagnozowane w LPR-ach, co w zestawieniu z osiągnięciem, a w wielu przypadkach przekroczeniem, zaplanowanych w projekcie wskaźników, świadczy o odpowiednim dopasowaniu rodzaju wsparcia do istniejących problemów.
28	Czy realizacja projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020 wpłynęła na zmniejszenie negatywnych zjawisk społecznych na obszarach rewitalizacji? Jeżeli nie	Analiza danych przedstawionych w rozdz. 5 wykazała spadek wartości wskaźników wskazujących na problemy społeczne takie jak liczba osób bezrobotnych (spadek o ponad 70%) czy korzystających z pomocy społecznej (spadek o ponad 66%). Spadek wartości wskazanych wskaźników dotyczył obszarów rewitalizacji w następujących miastach: Barczewo, Bisztynek, Dobre Miasto, Elbląg, Gołdap, Iława, Kętrzyn, Lidzbark Warmiński, Mrągowo, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olsztyn, Orneta,

	Pytanie badawcze	Wniosek
	(lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	<p>Reszel, Susz, Węgorzewo. Ograniczenie tych dwóch problemów przekłada się na zmniejszenie liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Poprawa sytuacji społeczno-ekonomicznej niewątpliwie przekłada się na wzrost jakości życia i ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych. Jedną z grup, która „zyskała” na realizacji projektów rewitalizacyjnych są osoby z niepełnosprawnościami – większość realizowanych działań infrastrukturalnych związana była z dostosowaniem przestrzeni i obiektów do potrzeb tej grupy społecznej. Na tę chwilę wiele projektów jest jeszcze nie zakończonych, więc trudno jest ocenić jednoznacznie osiągnięte efekty, niemniej jednak zrealizowane inwestycje oraz plany zakładające np. dostosowanie obiektów kultury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami otwierają często możliwość skorzystania z oferty kulturalnej dla osób, które do tej pory były z niej całkowicie wykluczone (ze względu na bariery architektoniczne, brak odpowiedniego wyposażenia, sprzętu itp.). Kolejnym aspektem pozytywnie wpływającym na ograniczanie problemów społecznych było tworzenie centrów aktywności zawodowej/ społecznej/ lokalnej, które w zależności od identyfikowanych potrzeb realizowały różnego rodzaju działania na rzecz społeczności lokalnych. Z przeprowadzonych rozmów wynika, że wiele projektów „miękkich”, które były realizowane w ramach działań rewitalizacyjnych będzie kontynuowana, co potwierdza ich trafność, ale także potrzebę kontynuacji. Zwiększeniu uległ katalog usług społecznych – stały się one dostępne dla szerszego grona odbiorców, co niewątpliwie miało wpływ ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych.</p> <p>W miastach, które uzyskały dotacje na rewitalizację, nieznacznie częściej niż w pozostałych miastach zmniejszyła się liczba osób bezrobotnych, co może świadczyć o pozytywnym wpływie rewitalizacji na aktywność zawodową. Ponadto w miastach, które uzyskały dotacje, zmniejszył się poziom ubóstwa. Wreszcie w miastach, które uzyskały dotację wzrosła przedsiębiorczość, dostęp do terenów zielonych oraz do przedszkoli.</p>

	Pytanie badawcze	Wniosek
29	Czy i w jakim stopniu projekty współfinansowane w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 przyczyniły się do realizacji celu szczegółowego tej osi, jakim jest Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe? Jeżeli nie (lub w niewielkim stopniu), to dlaczego?	<p>Cel szczegółowy Osi VIII: Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe miał zostać osiągnięty poprzez realizację przedsięwzięć/projektów zintegrowanych łączących w sobie aspekty społeczne, gospodarcze, środowiskowe, techniczne, przestrzenno-funkcjonalne. W związku z tym wymogiem przy realizacji działań współfinansowanych w ramach tej osi była realizacja projektów komplementarnych finansowanych z EFRR i EFS – ten wymóg był czynnikiem sprzyjającym osiągnięciu celu szczegółowego. Warto zaznaczyć to co zostało wskazane w wierszu powyżej, projekty realizowane w ramach osi VIII przyczyniły się również do zmniejszenia liczby osób bezrobotnych i korzystających z pomocy społecznej. Jest to związane z tym, że przygotowanie odpowiedniej infrastruktury w ramach osi VIII zwiększyło możliwość realizacji projektów społecznych, których efekty wpłynęły pozytywnie na zmianę ww. wskaźników.</p> <p>Poziom osiągnięcia wskaźników produktu przypisanych do działań w ramach tej osi należy ocenić jako wysoki:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach [szt.] – poziom realizacji w odniesieniu do wartości docelowej wskazanej w SzOOP - 351%. • Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich [m2] – poziom realizacji w odniesieniu do wartości docelowej wskazanej w SzOOP - 84%. <p>Należy jednak wziąć pod uwagę, że część projektów jest jeszcze realizowana, a w przypadku obiektów infrastruktury szczególne znaczenie miało przeznaczenie tych obiektów na cele społeczne i realizowane w nich projekty „miękkie” współfinansowane ze środków EFS bądź innych źródeł. Jakość życia to również zapewnienie odpowiednich warunków bytowych, a z tym związane są realizowane projekty dotyczące remontów budynków mieszkalnych, w tym dostosowania do osób z</p>

	Pytanie badawcze	Wniosek
		niepełnosprawnościami. Poprawie uległa również przestrzeń miejsca zamieszkania, a co za tym idzie poprawiły się warunki do spędzania czasu wolnego, odpoczynku. Biorąc pod uwagę powyższe wnioski wynikające z przeprowadzonych badań i analiz należy stwierdzić, że projekty współfinansowane w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 w znaczącym stopniu przyczyniły się do realizacji celu szczegółowego tej osi, jakim jest Lepsza jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe.
30	Jak oceniany jest stosunek nakładów inwestycyjnych poniesionych na projekty rewitalizacyjne w ramach osi VIII Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 względem osiągniętych efektów rzeczowych, a także celu tej osi?	Nakłady inwestycyjne poniesione na projekty rewitalizacyjne odpowiadały zakładanym efektom rzeczowym, a osiągnięte wskaźniki wskazują nawet na przekroczenie zakładanych wartości. Wartości wskaźników programowych, zakładane przez beneficjentów na początku realizacji projektów, już na samym wstępie przekraczały docelową wartość wskaźników zakładaną w Programie. Patrząc na poziom realizacji poszczególnych wskaźników, to w przypadku wspartych obiektów wartość ta stanowi ponad 350% wartości docelowej. W przypadku zrewitalizowanych powierzchni wynosi ponad 84%, co również wskazuje na brak problemów z jego osiągnięciem. Oznacza to, że środki zostały w pełni wykorzystane zgodnie z przyjętym celem. Wskaźnik rezultatu również wskazuje na osiągnięcie odpowiednich efektów interwencji. Wskaźniki rezultatu informują o zmianach, jakie zaszły w wyniku realizacji projektów. W przypadku osi VIII rezultat ten mierzony jest stopniem ożywienia gospodarczego na terenach rewitalizowanych. W 2020 r. wartość tego wskaźnika była wyższa o 23,8 pkt. procentowego w stosunku do roku bazowego i jednocześnie wyższa o 2,9 pkt. procentowego od wartości docelowej zakładanej na rok 2023 na poziomie 75%. Jednocześnie należy zauważyć, że w przypadku wielu projektów infrastrukturalnych znaczny wzrost cen spowodował konieczność zwiększania nakładów własnych samorządów, co mogło się wiązać z ryzykiem niezrealizowania projektów.
31	Czy alokacja zaplanowana na działania rewitalizacyjne w	Poziom wykorzystania alokacji na Oś VIII - Obszary wymagające rewitalizacji RPO WiM 2014-2020 wyniósł na koniec 2021 roku 96,80% (stosunek podpisanych umów

	Pytanie badawcze	Wniosek
	ramach RPO WiM 2014-2020 okazała się wystarczająca wobec zidentyfikowanych problemów? Jeżeli nie, to w jakich obszarach?	do zakładanej alokacji). Oznacza to, że większość środków została już zakontraktowana, nie ma więc obaw, że środki zostały przeznaczone na takie obszary, gdzie zainteresowanie realizacją projektów może być zbyt małe. Brak przesunięć alokacji na inne osie priorytetowe oznacza, że wysokość nakładów została dobrze oszacowana, jednocześnie należy zauważyć, że potrzeby związane z rewitalizacją są znacznie większe, o czym może świadczyć przesunięcie 30 mln euro na projekt dotyczący przebudowy i rozbudowy hali widowiskowo-sportowej Urania. W związku z tym można zakładać, że alokacja na działania rewitalizacyjne powinna być większa.
32	Które z dotychczas zrealizowanych projektów rewitalizacyjnych można uznać za najbardziej odpowiednie względem założonego celu i osiągniętych efektów – tak, by mogły służyć, jako dobre praktyki z zakresu rewitalizacji?	W ramach badania wyróżniono trzy typy projektów, które osiągają najlepsze rezultaty i można je określić dobrymi praktykami rewitalizacji. Są to projekty mające na celu przywracanie zdegradowanych przestrzeni społeczności lokalnej (przykład: rewitalizacja podwórek w Ełku, rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach, rewitalizacja Parku Dolinka w Elblągu), projekty mające na celu rozwój oferty kulturalnej w mieście (przykład: utworzenie Centrum Wielu Kultur w Barczewie, rewitalizacja i zagospodarowanie terenu Ełckiej Kolei Wąskotorowej na potrzeby Muzeum Historycznego w Ełku) oraz projekty mające na celu aktywizację osób z niepełnosprawnościami (przykład: dostosowanie do potrzeb osób z niepełnosprawnościami Centrum Aktywizacji Społecznej w Pasymiu, rewitalizacja budynku po Urzędzie Starostwa Powiatowego w Ostródzie na potrzeby Centrum Rehabilitacji, Edukacji i Wsparcia, dostosowanie obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami obiektów z zasobów Spółdzielni Mieszkaniowej „Sielanka” w Elblągu).
33	W jakim stopniu efekty osiągnięte w ramach interwencji w zakresie rewitalizacji można uznać za trwałe? Jakie czynniki miały wpływ na trwałość?	Ze względu na brak upływu wymaganego przepisami 5-letniego okresu trwałości w większości projektów nie da się w momencie tworzenia raportu jednoznacznie ocenić uzyskanej trwałości, jednak przeprowadzone badanie wskazuje na wysoką potencjalną trwałość osiągniętych efektów . Wniosek ten wynika z powstania i funkcjonowania struktur formalnych na wielu elementach stworzonej w ramach

	Pytanie badawcze	Wniosek
		projektów rewitalizacyjnych infrastruktury. Podmioty realizujące projekty „miękkie” na rzecz lokalnych społeczności na tyle mocno rozbudziły oczekiwania wśród mieszkańców, że samorządom trudno będzie się wycofać z ich kontynuowania po upływie wyznaczonego okresu trwałości.
34	Biorąc pod uwagę dotychczas osiągnięte efekty, a także nowe wyzwania (np. zmiany klimatyczne, kryzys uchodźczy itp.), jakie są dalsze potrzeby wspierania rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim?	<p>W trakcie realizacji działań rewitalizacyjnych nastąpiły zmiany w otoczeniu społeczno-gospodarczym mające wpływ na zmianę potrzeb w zakresie rewitalizacji. Jednym z aspektów jest pandemia koronawirusa, która zmieniła styl życia wielu osób i spojrzenie na możliwości spędzania czasu wolnego. Mieszkańcy miast w większym stopniu zaczynają doceniać lokalne otoczenie, dlatego w kolejnej perspektywie istotne będzie wspieranie działań związanych z zagospodarowaniem swojego najbliższego otoczenia. Biorąc pod uwagę zmiany klimatyczne ważne będzie, aby te działania powiązane były również z realizacją przedsięwzięć związanych z adaptacją do tych zmian np. wykorzystujących niebiesko-zieloną infrastrukturę. Istotne jest również położenie nacisku za zwiększenie dostępności do usług społecznych oraz komponowanie takich interwencji społecznych, które przyczyniają się do integracji społeczności lokalnej, zamiast wyłącznie koncentrować się na grupach wykluczonych społecznie, tym samym podkreślając fakt ich marginalizacji. Planując dalsze działania rewitalizacyjne ważne jest także w większym stopniu włączenie tylko partnerów społecznych, ale także gospodarczych – przedsiębiorców.</p> <p>Ważnym aspektem jest samo budowanie świadomości i edukowanie w dalszym ciągu samorządów, czym powinny być realne procesy rewitalizacyjne, czyli odejście od podejścia, że realizacja działań rewitalizacyjnych jest równoważna z pozyskiwaniem środków unijnych, a skupienie się na realnych potrzebach gminy i strategii jej rozwoju. Podkreślenia wymaga również fakt, że w wielu gminach brakuje odpowiednich zasobów kadrowych, które mogłyby kompleksowo zajmować się prowadzeniem rewitalizacji w mieście. W związku z tym zasadne wydaje się, aby mówiąc o dalszym wspieraniu rewitalizacji w województwie, rozważyć zwiększenie doradztwa dla gmin w</p>

	Pytanie badawcze	Wniosek
		tym zakresie, bądź też zapewnienie możliwości zwiększenia kompetencji osób zajmujących się tymi zagadnieniami.
35	Jakie można wskazać złe praktyki dotyczące realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020?	W większości badani nie byli w stanie wskazać żadnych złych praktyk związanych z realizacją projektów rewitalizacyjnych, nie mówiły o tym również dane zastane. Za pewną złą praktykę uznać można wysoki stopień betonowania powierzchni biologicznie czynnej w miastach kosztem nowych inwestycji infrastrukturalnych. Inną praktyką, którą trudno uznać za jednoznacznie złą, to przypadek, że w sytuacji dość długiego remontu instytucji kultury mieszkańcy mają poczucie, że oferta kulturalna w ich mieście jest ograniczona. Sytuację remontu i niedostępności obiektu odczytują jako „w mieście nie ma co robić, zanim remont nie zostanie skończony”. Pozostaje mieć nadzieję, że w momencie oddania obiektów do użytku będą tłumnie korzystać z oferty kulturalnej, która będzie miała tam miejsce. Złe praktyki dotyczące realizacji projektów łączą się z nieoczekiwanymi negatywnymi efektami działań, o czym więcej we wniosku nr 38.
36	Jakie można wskazać nieoczekiwane pozytywne efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020?	W trakcie realizacji projektów rewitalizacyjnych wystąpiło kilka nieoczekiwanych efektów. Za taki efekt można uznać faktyczne zainteresowanie się mieszkańców miast przestrzenią wokół nich i zauważenie, jak jej wygląd i funkcjonalność wpływa na codzienną jakość życia. Wydaje się także, że dzięki zauważeniu, że przestrzeń wokół wyładniała, mieszkańcy miast mogli poczuć się dowartościowani i umocnieni w przekonaniu, że o ich miejsce życia się dba. Innym pozytywnym efektem projektów rewitalizacyjnych jest wzrost kapitału społecznego w miastach Warmii i Mazur w wymiarze współpracy, działań organizacji pozarządowych, wolontariatu, czy sposobów na spędzanie czasu wolnego. Warto zauważyć, że projekty rewitalizacyjne były z zadowoleniem realizowane nawet przez kolejne zmieniające się władze samorządowe, co mogło mieć wpływ na niegenerowanie kolejnych konfliktów na tle politycznym. Dodatkowym efektem jest olbrzymi skok w dostosowaniu wielu obiektów plenerowych i budynków do potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami w poruszaniu się. Mimo, że był

	Pytanie badawcze	Wniosek
		to zaplanowany efekt, można pokusić się o stwierdzenie, że miasta województwa warmińsko-mazurskiego są teraz dostępne dla osób z niepełnosprawnościami na poziomie porównywalnym, co kraje zachodnie czy skandynawskie.
37	W jaki sposób należy wzmacniać w przyszłości nieoczekiwane pozytywne efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych w województwie warmińsko-mazurskim?	Pozytywne efekty realizacji projektów wzmacniać można dalszym dostosowywaniem budynków do osób o specjalnych potrzebach, a także poprzez dbanie o istniejące już rozwiązania techniczne. W celu dalszej zachęty mieszkańców do dbania o przestrzeń i do rozwijania organizacji pozarządowych można organizować szkolenia edukujące i organizować zajęcia dodatkowe, gdzie np. dzieci mogłyby uczyć się o ogrodnictwie w praktyce. Na koniec, aby wzmacniać nieoczekiwane pozytywne efekty, należy kontynuować i udoskonalać projekty rewitalizacyjne.
38	Jakie można wskazać nieoczekiwane negatywne efekty realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach RPO WiM 2014-2020?	Trudno było wskazać jednoznaczne negatywne efekty realizacji projektów. Jednak za takie efekty można wskazać duży stopień wybetonowania powierzchni miast skutkujący zmniejszaniem powierzchni biologicznie czynnej. Realizacja projektów także mogła sprawić, że zwiększyły się kontrasty między zrewitalizowanymi obszarami, a tymi, w których nie były prowadzone żadne działania. Efektem tego może być pogłębienie poczucia zapomnienia i wykluczenia społecznego u mieszkańców obszarów niezrewitalizowanych. Organizatorzy działań kulturalnych w ramach projektów rewitalizacyjnych także zgłaszali, że trudno było organizować wydarzenia kulturalne tylko dla mieszkańców obszarów rewitalizowanych i odmawiać uczestnictwa tym mieszkańcom, którzy mieszkali poza obszarem. Negatywnym efektem i zjawiskiem wciąż spotykanym w miastach jest zjawisko wandalizmu, również tych świeżo zbudowanych czy wyremontowanych w ramach RPO obiektów
39	W jaki sposób należy przeciwdziałać w przyszłości negatywnym efektom realizacji projektów rewitalizacyjnych w	Rozwiązaniem może być kierowanie działań rewitalizacyjnych do różnych grup społecznych, a więc próba spójnej zmiany całego obszaru miasta, a nie tylko obszarów najsilniej zdegradowanych. Kolejną rzeczą, która mogłaby przeciwdziałać negatywnym efektom jest edukacja w zakresie współodpowiedzialności za teren miasta, a także

	Pytanie badawcze	Wniosek
	województwie warmińsko-mazurskim?	takim działaniem może być przeznaczenie pewnych funduszy w celu dozielenienia obszarów użytku codziennego miasta.

Źródło: opracowanie własne.

17. REKOMENDACJE

Opinie ekspertów

Wymiarem użyteczności badania wpływu projektów rewitalizacyjnych na poprawę jakości życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe jest sformułowanie wniosków i rekomendacji dla dalszego przebiegu procesów rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim. Do udziału w tym rozszerzonym podsumowaniu zaproszono grupę ekspertów, którzy uczestniczyli w rozszerzonym wywiadzie grupowym (FGI), poświęconym kluczowym zagadnieniom niniejszego raportu.

Wywiad jest jednym z końcowych elementów badań, oceniających dotychczasowy i potencjalny wpływ projektów rewitalizacyjnych, realizowanych w województwie warmińsko-mazurskim, w zamykającym się okresie programowania UE. Celem wywiadu była zarówno ewentualna korekta opracowanych wstępnie wniosków, ale przede wszystkim pomoc w opracowaniu rekomendacji końcowych, które mogłyby być wykorzystane zarówno przez instytucje zarządzającą (Urząd Marszałkowski) jak i poszczególne gminy województwa w dalszych pracach związanych z rewitalizacją. Niezależnie od tego, jak problematyka ta będzie ostatecznie ujęta w nowych dokumentach programowych.

Analizie poddano wstępne wnioski raportu, koncentrując się w pierwszej fazie dyskusji na ocenie użyteczności procesów rewitalizacji dla poprawy jakości życia mieszkańców obszarów rewitalizacji oraz generalnie wspólnot lokalnych.

Pojęcie **użyteczności** dotyczy wszystkich efektów wdrażania dedykowanych osi priorytetowych, a zwłaszcza osi VIII „Obszary wymagające rewitalizacji”, w odniesieniu do wpływu na poprawę jakości życia społeczności, zamieszkujących obszary problemowe lub ogólnie społeczności lokalnych w szerszym zasięgu czy rozumieniu. Dodatkowo odniesiono się, poprzez ekspercką ocenę, do kwestii **skuteczności**, tzn. w jakim stopniu osiągnięto założone w RPO i w programach lokalnych cele interwencji. Należy jednak uwzględnić fakt, że z uwagi na specyficzne warunki realizacji programów rewitalizacji, które z jednej strony utrudniały aktywność społeczną (COVID), a z drugiej strony wpływały na poprawę sytuacji materialnej warstw najbiedniejszych (500+), ocena skuteczności może być trudna. Z jednej strony bowiem wskaźniki dotyczące bezrobocia i pomocy społecznej znacząco się poprawiły, a z drugiej strony aktywność społeczna, obywatelska, kulturalna, a także gospodarcza, wyrażana w wartościach przyjętych wskaźników spadła. Opinie dotyczyły też oceny **efektywności** podejmowanych działań w ramach programów rewitalizacji. Chodziło o określenie relacji między nakładami, kosztami i zasobami, w tym finansowymi interwencji, a jej rezultatami.

Zasadniczym celem wywiadu była jednak ocena **trwałości** efektów interwencji w perspektywie średnio i długookresowej. W tej i w kolejnej fazie odniesiono się do wstępnych wniosków niniejszego raportu. Opinie dotyczyły nie tylko trwałości samych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, ale głównie trwałości w wymiarze długookresowym.

Jak wiadomo, celem rewitalizacji jest wyprowadzenie obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej, a nie ciągle (permanentne) wyprowadzanie go z biedy. Tak więc oceny dotyczyły tego, czy obszary w których dokonano interwencji w ramach RPO, są już w tej chwili zdolne do tego, aby samodzielnie podtrzymywać impulsy rozwojowe, i nie cofać się w poziomie rozwoju czy aktywności obywatelskiej do stanu poprzedniego, co znów wymagałoby interwencji. W przenośni można określić to, czy będą działały po wyjęciu „rewitalizacyjnej baterijki”.

Dodatkowo wyrażano opinie na temat tego, co realizacja programów rewitalizacyjnych zmieniła w **podejściu lub sposobie organizacji** działania władz lokalnych, a ewentualnie też regionalnych. Czy skłoniła do wdrożenia jakichś nowych formuł działania, integrujących poszczególne sektory aktywności, na przykład piony inwestycyjne z pionami społecznymi. Czy rozumienie procesów rozwoju oraz praktyczne działania koncentrują się w wyższym stopniu na skutkach społecznych, czy też ograniczają do wymiaru techniczno-funkcjonalnego oraz czy ewentualne przemiany w tym zakresie mogą utrwalić albo wręcz wzmocnić procesy rewitalizacyjne, niezależnie od tego, jak będą one finansowane w przyszłości.

Najważniejsze dla przyszłości, czyli dla końcowych rekomendacji były opinie na temat **trafności** określania celów i sposobów wdrażania programów rewitalizacji, pod kątem wszystkich cech, które omówione były wcześniej. Chodziło tu o odpowiedź na pytanie, czy też subiektywną ocenę, czy przyjęte założenia programów rewitalizacyjnych, a także przyjęte wskaźniki oceny i sugerowane ich wartości, zostały celnie i rzetelnie dobrane na etapie programowania. Może to mieć istotne znaczenie w formułowaniu rekomendacji raportu wobec przyszłych działań na polu rewitalizacji. Ocena taka nie jest łatwa, z uwagi na wpływ pandemii oraz trwającej wojny, które w dużym stopniu rozgrzeszają z ewentualnych błędów. Opinie dotyczyły szerszego kontekstu całego systemu kreowania i wdrażania polityk publicznych na poziomie lokalnym, ale też regionalnym. Szczególnie dotyczyły aspektu wyznaczania celów – faktycznych a nie pozornych. Odniesiono się też do niemal powszechnej dotychczasowej opinii środowisk eksperckich, że w rewitalizacji, bardzo często głównym faktycznym celem planowanego procesu była możliwie wysoka absorpcja środków dotacyjnych. Można uznać to za racjonalne w sytuacji, gdy wysokość grantów znacząco przewyższała potencjał środków własnych. Wydaje się jednak, że podtrzymywanie procesów rewitalizacyjnych, w tym tych zapoczątkowanych w mijającym okresie programowania, wymagać będzie zaangażowania w dużym stopniu środków własnych samorządów. Stąd konieczność realnego formułowania celów i oszczędnego, efektywnego sposobu ich realizacji.

Integracja versus autonomia

Rewitalizacja jest częścią procesu rozwoju, stąd nie można traktować jej, jako procesu autonomicznego i wyodrębnionego z kontekstu. Przyjęte wskaźniki i ich dynamika najczęściej też nie wynikają wyłącznie z postępu procesu rewitalizacji, ale są pochodną szerszych zjawisk i celowo podejmowanych polityk. Szczególnie

dotyczy to kwestii społecznych, będących formalnie, w świetle ustawy o rewitalizacji z 2015 roku a także wcześniejszych mniej formalnych wytycznych dla przygotowywania i wdrażania programów lub prowadzenia procesów rewitalizacji, podstawowym problemem wymagającym podjęcia. Ale sfera społeczna była w trakcie realizacji tych programów pod presją trzech innych kluczowych czynników dominujących:

- transformacji krajowych polityk publicznych, gdzie poprzez szerokie programy społeczne typu 500+, wyeliminowano wiele przejawów ubóstwa;
- pandemii COVID-19, która w przypadku procesów rewitalizacji ograniczyła możliwości partycypacji społecznej, zarówno w samym sterowaniu procesem rewitalizacji jak i w specyficznych projektach w nich przewidzianych;
- już w ostatnim okresie, czynnikiem wpływającym na przebieg procesów rewitalizacji była wojna na Ukrainie – przyniosła ona zmiany w różnych aspektach funkcjonowania gmin; z jednej strony zogniskowała aktywność obywatelską a także empatię społeczną, zainteresowanie organizacji społecznych, prywatnych i z publicznych, w tym też władz terytorialnych – na działaniach związanych z przyjęciem uchodźców; z drugiej strony wpłynęła na wzrost cen, co utrudniało kontynuację działań rewitalizacyjnych, wymagając ich przeformułowania, zmiany harmonogramów, dodatkowych uzgodnień, itd; na skutek działania obu tych czynników, realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych nie przebiegała tak płynnie, jak to przewidywano czy zamierzano.

To wzajemne się przenikanie się wpływu różnorodnych czynników, w tym świadomie prowadzonych polityk na różnych szczeblach władzy, wskazuje wyraźnie, że polityka rewitalizacyjna powinna być traktowana, jako część szerszej polityki społecznej czy też polityki rozwoju. Ale oznacza to też, że konieczna jest ewolucja samego podejścia do polityki rewitalizacyjnej jak i zasad jej prowadzenia, promowania i wdrażania, jako jednej z polityk publicznych. Powinna ona być w wyższym stopniu zintegrowana z innymi politykami publicznymi, które bardzo często mają znacznie szerszy wymiar. Takie podejście implikuje szereg rekomendacji szczegółowych.

Jedną z podstaw formułowania rekomendacji był przyjęty powszechnie strategiczny podział sfer aktywności publicznej na komponenty: społeczny, gospodarczy i środowiskowy. Przy czym ten ostatni utożsamia się najczęściej z przestrzenią, w której mieści się zarówno sfera przyrodnicza, będąca pochodną natury (ekogeniczna), jak i sfera antropogeniczna, w postaci infrastruktury i komponentów przestrzennych stworzonych przez człowieka. Taki podział jest przyjęty w praktyce, zarówno na szczeblu międzynarodowym (Unia Europejska), jak i krajowym, między innymi w przepisach związanych z rozwojem regionalnym. Między innymi odnosi się do niego ustawa o zasadach wspierania rozwoju regionalnego czy ustawa o samorządzie gminnym. Na tym tle należy więc podkreślić, że wprowadzony w 2015 roku w Polsce model rewitalizacji, szczególnie silnie podkreśla komponent społeczny, a bardzo słabo odnosi się do komponentu gospodarczego, co

odzwierciedla się między innymi nikłym udziałem przedsięwzięć tej sfery programach rewitalizacji. Natomiast w sferze przestrzennej, w początkowym okresie, powodował koncentrację na inwestycjach infrastrukturalnych, a mniej na kwestiach środowiskowych, co na szczęście wydaje się ulegać zmianie, w każdym razie widać symptomy takiego trendu.

Trafność

Podjęto próbę oceny, czy przyjęte założenia programów rewitalizacji, w tym określenie ich celów oraz dobór i oszacowanie wartości wskaźników na etapie programowania, zostały trafnie dobrane, czy są trafne. Tu trzeba wrócić do wcześniejszej konstatacji, że sytuacja społeczna w okresie dzielącym nas od początku formułowania lokalnych programów rewitalizacji, aż do fazy finalnej realizacji przedsięwzięć z nich wynikających, uległa zasadniczej zmianie. Dzisiaj wyznacznikiem sytuacji społecznej w znacznie mniejszym stopniu pozostaje bieda, a w istotnie wyższym – kwestie dezintegracji społecznej, czy też wykluczenia, niekoniecznie wynikającego z biedy, a na przykład ze szczególnych potrzeb osób starszych. To ostatnie zresztą przejawiało się w nowelizacji przepisów. Tak więc w dzisiejszych czasach kwestie i cele społeczne w procesach rewitalizacji ewoluują w kierunku społeczno-kulturowym, tożsamościowym i integracyjnym, a nie muszą dodatkowo wspierać standardowych działań w zakresie pomocy społecznej. Stąd też konieczna jest głębsza specyfikacja celów społecznych w zakresie rewitalizacji, na tle innych realizowanych przez gminy czy państwo polityk – społecznej, przestrzennej czy gospodarczej. Cele te muszą być wyraźnie wyodrębnione i ograniczone tylko do tego, co wynika z programów rewitalizacji, a dobrane wskaźniki im bezpośrednio odpowiadać. Wówczas będzie można zachować obiektywizm oceny, co do tego, jaki był rzeczywisty wpływ działań rewitalizacyjnych w splotie oddziaływania różnych czynników.

Natomiast w warstwie wdrożeniowej konieczne jest zachowanie wyższej elastyczności. Paradoksalne bowiem wydaje się, że wymóg wewnętrznej spójności programów rewitalizacji można podważać, w sytuacji w której finansowane są one na podstawie konkursów, które wybiórczo wspierają niektóre z założonych przedsięwzięć czy celów. Powoduje to, że i tak proces rewitalizacji musi być finansowany i w praktyce jest finansowany dodatkowo z innych źródeł, w ramach innych polityk publicznych. Sprzyja zresztą temu fakt, że o ile projekty inwestycyjne są realizowane we względnie krótkim czasie, po czym zostają zamknięte, lecz funkcjonują przez wiele lat (okres trwałości), to programy społeczne muszą być kontynuowane przez wiele lat, co i tak wymaga przez to odrębnego finansowania przez gminy. W tym długim okresie realizacji zadań społecznych, wypracowanych w programach rewitalizacji, sytuacja społeczna może się drastycznie zmienić, pod wpływem zupełnie innych czynników, co już wcześniej powiedziano. W związku z tym nie można tu ustalać bardzo sztywnych kryteriów, a należy zachować daleko idącą elastyczność. Także praktyka stosowana w jednym z województw, że projekty przyjmowane były w wiązkach, łączących zadania twarde z miękkimi, nie wydaje się

rozwiązywać istoty problemu, bo z zasady ich horyzont czasowy jest inny. Praktyka wdrażania programów rewitalizacji w województwie warmińsko-mazurskim, w opinii ekspertów ujawniła, że obawy co do tego iż gminy nie będą chciały realizować projektów społecznych, a skupią się wyłącznie na twardych projektach inwestycyjnych, są bezpodstawne. Być może jest to wynik wzrostu świadomości, częściowo ukształtowany przez proces wdrażania ustawy o rewitalizacji. Ale faktem jest, że gminy myślą dzisiaj już znacznie bardziej kompleksowo niż kilka lat temu a społeczność lokalna wymaga realizacji projektów społecznych chyba już bardziej, niż projektów infrastrukturalnych. A w każdym razie wymaga, by tworzona infrastruktura miała wyraźny wymiar społeczny.

Skuteczność

Jak wykazały badania, skuteczność rewitalizacji, mierzona wskaźnikami przyjętymi w programach rewitalizacji, okazała się wysoka. Przy czym, tak jak powiedziano wcześniej, trudność może sprawić ocena, na ile jest to zasługa samych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, a na ile innych czynników. Prawdopodobnie w wielu przypadkach wpływy te są współbieżne, ale można z pewnością stwierdzić, że rewitalizacja generalnie zakończyła się sukcesem.

Należy w tym miejscu zauważyć, podobnie jak przy ocenie trafności, że wobec zmienności warunków otoczenia procesów rewitalizacji, w przyszłości należy pozostawić większą elastyczność w zakresie budowania korelacji pomiędzy projektami twardymi a miękkimi. Wynika to z bardzo ciekawego spostrzeżenia, dotyczącego roli projektów twardych. W początkowym okresie wdrażania polityk rewitalizacyjnych uważano, że gminy niesłusznie przeceniają rolę projektów twardych, nie doceniając znaczenia projektów miękkich. Można wręcz powiedzieć, że zmiana tej domniemanej postawy samorządów była jednym z celów wprowadzenia przepisów ustawy o rewitalizacji. Ale z dzisiejszego punktu widzenia, wyrażonego między innymi przez ekspertów zaangażowanych w niniejszy raport, należałoby nieco inaczej spojrzeć na rolę projektów twardych. W praktyce okazało się bowiem, że często na poziomie lokalnym uruchamiają one wiele nowych inicjatyw społecznych, poza przedsięwzięciami przewidzianymi w programach rewitalizacji. Jednocześnie w pewnym stopniu uwiarygadniają władze lokalne wobec obywateli i tym samym uruchamiają chęć włączenia się przedstawicieli lokalnej społeczności w procesy przemian w ich miejscowości, niekoniecznie tylko w obszarze rewitalizacji. Te zjawiska, będące swoistym „odpryskiem” rewitalizacji, należy uznać za ewidentnie trwałą dorobek dotychczasowych działań rewitalizacyjnych.

Efektywność

Efektywność wiąże się z oceną relacji pomiędzy nakładami i kosztami, a także wykorzystaniem różnego typu zasobów, w tym finansowych, a rezultatami interwencji. Tutaj również ocena wymyka się spod prostych wskaźników, gdyż wydaje się, że zorganizowana systemowo rewitalizacja uruchomiła szereg pozytywnych procesów, niejako przy okazji. Wspomniano o tym w przypadku

twardych projektów inwestycyjnych – że ich znaczenie dla rozwoju społecznego niekoniecznie wynika z realizacji jakichś dodatkowych, specyficznych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, a po prostu ze wzrostu zaangażowania społecznego w sytuacji określonego sukcesu wizerunkowego i wynikającego stąd przekonania, że jakieś istotne zmiany w lokalnym środowisku zostały zapoczątkowane. To najczęściej skutkuje chęcią włączenia się w te procesy, zwłaszcza w mniejszych gminach. Ogólniejszą konstatacją jest to, że tego typu pobudzenie aktywności oraz wzrost świadomości odnośnie istoty procesów rozwoju przez przedstawicieli lokalnej społeczności, wymaga określonego czasu. Nie dzieje się on natychmiast. I tutaj należy wskazać na duże znaczenie projektu Cittaslow, realizowanego przez szereg gmin województwa warmińsko-mazurskiego. Niezależnie od jego wymiaru projektowego i konkretnych działań należy podkreślić, że dał on czas uczestniczącym w nim gminom na przemianę podejścia do procesu rewitalizacji i tym samym wpłynął na lepsze przygotowanie ich do kreowania tych procesów i ich realizacji. Generalnie wpływ programu Cittaslow na przebieg procesów rewitalizacyjnych z pewnością był pozytywny, co widać z przeprowadzonych badań. Gminy Cittaslow były lepiej przygotowane do podejmowania zagadnień rewitalizacji. Choć z drugiej strony mogą rodzić się wątpliwości, czy ten specyficzny i unikalny program pomógł przygotować gminy do realizacji procesów rewitalizacji w takim wymiarze i w takich ramach prawnych, jakie obecnie obowiązują w Polsce, czy też raczej odizolował je od głównego nurtu przemian.

Użyteczność

Osiągnięte wskaźniki realizacji programów rewitalizacji wskazują jednoznacznie, że były one dla lokalnej społeczności użyteczne. Ale tutaj dominuje spostrzeżenie, że w wielu przypadkach użyteczność ta wykraczała znacząco poza obszar rewitalizacji, obejmując w praktyce całą społeczność gminy, co bezwzględnie należy uznać za duży sukces. Zjawisko to jest odwrotnie proporcjonalne do wielkości gminy, to znaczy im mniejsza gmina, tym efekty rewitalizacji bardziej wykraczają poza ich bezpośrednie rezultaty, zarówno jeśli chodzi o obszar, jak i o ludność. Należy więc traktować to, jako tak zwany efekt odpryskowy, to znaczy uzyskany ponad pierwotne zamierzenia. Wywołuje to z kolei pytanie, czy w małych miejscowościach ma sens ograniczanie programów rewitalizacji do 20% terenu i 30% społeczności, skoro najczęściej bardzo trudno jest racjonalnie taki obszar wyznaczyć i na nim koncentrować wszystkie działania. Dalszy krok tego rozumowania sprowadza się do tego, czy w ogóle delimitacja obszaru zdegradowanego jest w małych miejscowościach celowa. Tutaj pojawia się też kwestia semantyczna – czy można mówić w dzisiejszych czasach nadal o „degradacji”, czy wyłącznie o „kryzysie”. Nie mówiąc o tym, że działania integracyjne, tożsamościowe i społeczno-kulturowe powinny być kierowane do całej społeczności, a nie wyłącznie do jej części. Osoby nie kwalifikujące się do klasycznej pomocy społecznej, też są często zdeintegrowane społecznie i mają problemy z podtrzymywaniem więzi społecznych, poczuciem lokalnej tożsamości i szerszej aktywności.

Trwałość

W kwestii trwałości ocena dotyczy ciągłości efektów interwencji w perspektywie średnio i długookresowej, czyli generalnie wykraczającej poza okres realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych. W tym aspekcie ocena wydaje się jednoznacznie pozytywna, jakkolwiek dotyczy często oddziaływania pośredniego przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które uruchomiły pewne procesy, na przykład dotyczące zaangażowania społecznego, sprzyjające ożywieniu w tej sferze i integrujące lokalną społeczność. Niezależnie od bardziej konkretnych, partykularnych celów, jakie przyświecały tym przedsięwzięciom. Podobnie spostrzeżenia dotyczą także twardych inwestycji, o czym wspomniano wcześniej. W ich przypadku istotną czy pożądaną trwałość jest względnie łatwo osiągnąć, gdyż dotyczą warstwy materialnej, fizycznych obiektów, których trwałość wynika z samej ich istoty. Natomiast bardzo istotne jest podkreślenie, że wywołały one w wielu przypadkach trwałe zmiany w podejściu lokalnej społeczności do procesów rozwoju. Ma to istotny wpływ na trwałość przemian, wynikających z procesów rewitalizacji – nie tylko w sferze materialnej, ale też mentalnej.

Tabela 25. Podsumowanie części wnioskowej

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
1	poz. 1	Rozwiązywanie problemów społecznych na obszarach rewitalizacji, zgodnie z obowiązującymi przepisami, jest podstawowym celem procesu rewitalizacji. Jednakże na skutek przemian społecznych ostatnich lat, zmienił się charakter wyzwań z tym związanych. W większości miejscowości trudno wręcz mówić o obszarach “degradacji” społecznej, a co najwyżej o określonych sytuacjach kryzysowych. Dlatego zmienia się ocena występujących wyzwań, gdzie coraz wyższe znaczenie zajmują czynniki społeczno-kulturowe, niekoniecznie związane z biedą – na przykład starzenie się społeczności czy brak integracji wewnętrznej.	Należałoby uwspółcześnić kryteria kryzysu w sferze społecznej, na etapie programowania działań rewitalizacyjnych, ale także na etapie delimitacji obszarów oraz sporządzania programów rewitalizacji i ich wdrażania.
2	poz. 1	Podjęcie do problematyki gospodarczej w procesie rewitalizacyjnym jest zazwyczaj ograniczone do oceny i prób wpłynięcia na wartości wskaźnika aktywności podmiotów gospodarczych. Trudno to uznać za racjonalne. Wysoka liczba podmiotów gospodarczych może na przykład oznaczać upadek dużego lokalnego pracodawcy, w związku z czym byli pracownicy rejestrują się jako indywidualne podmioty. Trudno to uznawać za sukces. Podobnie jak analizy komponentu gospodarczego w procesie rewitalizacji, także kierunki działania i projekty są najczęściej mało kreatywne i jednocześnie jest ich niewiele.	Należałoby zredefiniować kryteria oceny sytuacji gospodarczej oraz model wsparcia w tym zakresie, uznając komponent gospodarczy za wykraczający często poza bezpośredni obszar rewitalizacji.

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
3	poz. 2	Zmiany otoczenia prawnego nieco komplikują, ale nie uniemożliwiają sprawnego przebiegu procesu rewitalizacji. Z drugiej strony proces ten ujawnia określone słabości obowiązujących regulacji. W wyniku doświadczeń ostatnich lat można sugerować wiele celowych zmian w przepisach, które mogłyby pomóc gminom w efektywnej realizacji ich zamierzeń rewitalizacyjnych.	Niezależnie od obaw zmiany w regulacjach dotyczących procesów rewitalizacji należałoby wprowadzać, jeśli są celowe, względnie niezależnie od stopnia zaawansowania przygotowań lub etapu wdrażania procesu rewitalizacyjnego. Z kolei sam proces programowania powinien być elastyczny i antycypować pożądane zmiany, a nie polegać głównie i być ściśle uzależnionym od kazuistycznej analizy przepisów.
4	poz. 3, 4	Skomplikowana sytuacja społeczno-polityczna i związane z nią ograniczenia generują szereg barier dla procesu rewitalizacji.	Proces programowania rewitalizacji na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym powinien być możliwie elastyczny, aby umożliwiać niezbędne modyfikacje w dokumentach programowych, projektach i zasadach rozliczeń. Powinno to pozwolić względnie sprawnie prowadzić procesy rewitalizacji. Obok barier obiektywnych nie należy kreować zbędnych barier biurokratycznych.
5	poz. 5	Programy rewitalizacji kończą się sukcesem, zwłaszcza spektakularnym w mniejszych miejscowościach. Szczególnie dostrzegany jest pozytywny wpływ projektu twardych także na sytuację społeczną. Jednak w tej kategorii projekty często podążają za bieżącą modą, które trendy zmieniają się, więc nawet pozytywne efekty pozostawiają pewien niedosyt.	Należałoby w wyższym stopniu dostrzec rolę projektów twardych w aktywizacji społeczności lokalnych. Świadomość tego, że mają one przynosić także efekt społeczny, jest wśród samorządów znacznie wyższa niż przed kilku laty i należy ją rozwijać. Natomiast same przedsięwzięcia rewitalizacyjne dotyczące rozwoju przestrzeni publicznej powinny w wyższym stopniu dostrzec rolę wody i zieleni w wyprowadzaniu obszarów

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
			z kryzysu. Jest to jednocześnie zgodne z polityką „zielonego ładu”, co może ułatwiać ich finansowanie.
6	poz. 6	Kwestie dostępności, dotyczące osób ze szczególnymi potrzebami, nie osiągnęły jeszcze należnego im miejsca w hierarchii ważności potrzeb lokalnej społeczności.	Należałoby w większym stopniu uwzględniać zagadnienia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami w programach rewitalizacji, z uwagi na dwa czynniki: po pierwsze potrzeby tych osób – bez zaspokojenia których, trudno mówić o pełnej integracji społeczności lokalnej; po drugie – osoby ze szczególnymi potrzebami mogą stanowić istotną składową lokalnego potencjału społecznego, jeśli tylko umożliwi im się aktywność w szeroko rozumianym procesie rewitalizacji.
7	poz. 7	Projekty termomodernizacyjne przyniosły efekt rzeczowy, ale trudno jest ocenić ich wpływ na inne sfery, których dotyczy proces rewitalizacji, na przykład na sferę społeczną.	Należałoby rozważyć, czy termomodernizacja może być autonomicznym celem programów rewitalizacji, czy też powinna stanowić wyłącznie dodatkowe kryterium techniczne oceny potencjalnych projektów rewitalizacyjnych.
8	poz. 8	Pojawiają się wątpliwości, czy projekty rewitalizacyjne dotyczące polepszenia lub poszerzenia oferty kulturalnej, a które polegały na modernizacji placówek kulturalnych i ich doposażeniu, odpowiadają potrzebom mieszkańców. Częste są bowiem opinie, że służą głównie turystom i osobom przyjezdnym. Jednak w dyskusji eksperckiej podkreślany był znaczący pośredni wpływ tych działań na wzmożenie aktywności obywatelskiej, między innymi	W związku z przemianami cywilizacyjnymi, które skutkowały znaczącą poprawą sytuacji społeczno-gospodarczej, trudno byłoby obecnie programy społeczne ograniczać wyłącznie do walki ze zjawiskami biedy. Punkt nacisku w sferze społecznej zdaje się przesuwac w kierunku społeczno-kulturowym i integracyjnym. Stąd projekty oddziałujące na ten komponent rewitalizacji wydają się coraz bardziej celowe.

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
		poprzez uwiarygodnienie intencji przeprowadzenia istotnych zmian w życiu społeczności lokalnej.	
9	poz. 9, 10	Pandemia utrudniła realizację wielu projektów miękkich. Mimo to, część z nich została z sukcesem zrealizowana, zostawiając trwały ślad w lokalnej społeczności. Idea rewitalizacji łączenia projektów „twardych” (inwestycyjnych) z projektami „miękkimi” (społecznymi) wydaje się, że zakorzeniła się już w świadomości władz lokalnych. Wydaje się więc, że aktywności społeczne będą kontynuowane niezależnie od źródeł finansowania, korzystając z utworzonej w ramach rewitalizacji infrastruktury i zmodernizowanych obiektów.	Należałoby umacniać i w miarę możliwości wspierać samorządy lokalne w kontynuacji działań zapoczątkowanych przez projekty miękkie, wykorzystujące potencjał infrastruktury, zrealizowanej w ramach projektów twardych.
10	poz. 11, 12	Komponent środowiskowy w procesach rewitalizacji nie był jednoznacznie określony. Stąd jego rozumienie i wynikające w konsekwencji działania miały bardzo zróżnicowany charakter – od wymiany źródeł ciepła i termomodernizacji, po kształtowanie przestrzeni publicznej. W tym drugim przypadku często w praktyce ignorowały one istotę kwestii środowiskowej, jaką jest mitygacja i adaptacja klimatyczna. Ale na tle tego ograniczonego podejścia pojawiały się projekty dotyczące zwiększenia dostępności terenów zieleni dla mieszkańców. Ich rezultaty oceniane są bardzo wysoko.	Należałoby zwiększyć udział komponentu środowiskowego w programach rewitalizacji, rozumiejąc go, jako drogę do poprawy sytuacji społecznej – warunków zamieszkiwania, modelu życia i sposobu spędzania czasu wolnego, postaw społecznych oraz możliwości integracji społeczności lokalnej. Należy zaznaczyć, że komponent środowiskowy posiada coraz wyższe znaczenie w preferencjach lokalnych interesariuszy.
11	poz. 13, 14, 15	Komponent gospodarczy jest najsłabszą stroną procesów rewitalizacji – ogólnie, w całej Polsce. Doświadczenia województwa warmińsko-mazurskiego to potwierdzają –	Należałoby przepracować filozofię działania w sferze gospodarczej w ramach procesu rewitalizacji, w ten sposób, aby wzbudziła zainteresowanie potencjalnych

Ip.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
		tylko dwa projekty były bezpośrednio dedykowane w tej sferze. Wynika to przede wszystkim z pobieżnego potraktowania tej sfery zarówno w przepisach, jak też w całej „filozofii rewitalizacyjnej”. Dzisiejsza gospodarka ma charakter globalny i na pewno nie można jej sprowadzać wyłącznie do obszaru rewitalizacji. Prowadzi do paradoksów, gdzie działania rewitalizacyjne oddziałują pozytywnie na przykład na rozwój turystyki, bez realnego wpływu na przekształcenia sfery społecznej.	interesariuszy. W tym celu konieczne jest bardziej elastyczne i mniej dogmatyczne, co do lokalizacji, podejście w tej sferze. Należałoby opracować katalog wzorców postępowania lub najlepszych praktyk, korzystając także z doświadczeń innych województw oraz przykładów zagranicznych. Szczególnie uwzględniona powinna być w tym zakresie ekonomia społeczna i przedsięwzięcia z nią związane.
12	poz. 16	Badania wykazują, że projekty społeczne w ramach programów rewitalizacji przyczyniły się do upowszechnienia i wzbogacenia oferty usług publicznych. Te korzystne efekty wydają się funkcją czasu trwania aktywności rewitalizacyjnych, bowiem gminy, które podjęły je wcześniej, odnoszą w tym zakresie większe sukcesy.	Projekty społeczne wymagają podejścia innowacyjnego, w związku z gwałtownymi i głębokimi przemianami cywilizacyjnymi oraz poprawą ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Stąd konieczne jest kreowanie nowego rodzaju usług publicznych, w czym mogą pomóc programy rewitalizacji. Jednak kontynuacja podejmowanych projektów o charakterze innowacyjnym, powinna należeć do stałych, rutynowych zadań władz lokalnych.
13	poz. 17, 22	Powstałe w wyniku programów rewitalizacji centra aktywności, pozwalają na integrację działań społecznych, wzmacniając tym samym ich skuteczność i zasięg oddziaływania. Sprzyjają też generowaniu innowacji na tym polu.	Zarówno kontynuacja działań, jak i kreowanie nowych centrów aktywności lokalnej, powinno leżeć w polu zainteresowania władz lokalnych i być wspierane z poziomu regionalnego. Należy przy tym zakładać niezbędną ewolucję programu działań w tym zakresie, w dostosowaniu do przemian społeczno-gospodarczych. Dzięki temu Centra te będą mogły

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
			utrzymać swoją vitalność, Innowacyjność i zaangażowanie.
14	poz. 18, 19, 20, 21	Wymogi formalne łączenia projektów twardych z miękkimi, jakie zawarte były w wytycznych i w przepisach dotyczących procesów rewitalizacji, zmieniły postrzeganie tych zależności przez władze lokalne. Początkowe niezrozumienie, zastępowane zostało znaczącym wzrostem świadomości i wysoką kreatywnością w tym zakresie. Jednak proces przejścia pomiędzy tymi przeciwstawnymi nastawieniami wymagał czasu. Stąd większe efekty osiągnęły gminy, które przekonywane były do takiego dwutorowego działania przez dłuższy czas, na przykład te gminy, które uczestniczyły w projekcie Cittaslow.	Wydaje się, że proces inkubacji nowego myślenia samorządów lokalnych w zakresie łączenia projektów twardych z miękkimi w większości przypadków został już zakończony, z wynikiem pozytywnym. Gminy powinny być zachęcane i wspierane do kontynuacji podjętych już działań społecznych w dłuższym okresie oraz pewnej aktywności na rzecz ich rozwijania, zgodnie z pojawiającymi się nowymi warunkami i wyzwaniem. Nie wydaje się jednak dalej konieczne, aby działaniami administracyjnymi wymuszać komplementarność projektów. Mogłoby to prowadzić do paradoksów, polegających na administracyjnym mnożeniu inicjatyw społecznych, zamiast na kontynuacji podjętych już form działania.
15	poz. 23, 24, 25	Badania wskazują, że gminy uczestniczące w projekcie Cittaslow łatwiej generowały skuteczne projekty w ramach procesów rewitalizacji i były lepiej przygotowane do łączenia projektów twardych z miękkimi. Może to wskazywać na prawidłowość, że zrozumienie istoty procesów rewitalizacji wymaga pewnego czasu. Zatem dobre przygotowanie przez projekty o charakterze pilotażowym, sprzyja przygotowaniu i wdrażaniu projektów, opartych o instrument RPO. Jednak niesie to też ze sobą pewne zagrożenie związane z tym, że wymogi formalne w	Tak jak procesy rewitalizacji wymagają ciągłości, tak też polityka ich wspierania wymaga konsekwencji w dłuższym okresie czasu. Więc kwestia podtrzymywania aktywności gmin w tym zakresie wymaga aktywności ze szczebla regionalnego, niezależnie od poziomu dofinansowania i sposobu jego organizacji.

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
		obu przypadkach mogą się różnić co rodzi określone komplikacje organizacyjne dla samorządów.	
16	poz. 26, 27	Projekty rewitalizacyjne miały znaczący udział w rozwijaniu aktywności samorządów lokalnych, finansowanych z poziomu regionalnego. Z uwagi na dostępność środków cieszyły się one bardzo dużym zainteresowaniem, mimo przewlekłości postępowania oraz problemów finansowych związanych z pandemią i wzrostem cen. Rozkład przestrzenny wsparcia świadczy o tym, że nie wszystkie gminy umiały jednakowo dobrze sprostać stawianym wymagom.	Należałoby przeanalizować zasadność i możliwości zróżnicowania oczekiwań formalnych w dostępie do środków na projekty rewitalizacyjne, w zależności od wielkości gminy. W przypadku małych miejscowości wydaje się zbędnym przeprowadzenie bardzo formalnych analiz. Kwestionowana może być nawet sama zasada wyodrębniania obszaru rewitalizacji (delimitacji) i koncentrowania działań wyłącznie na nim.
17	poz. 28, 29, 30, 32	W badaniach odnotowano znaczącą skuteczność programów rewitalizacyjnych w sferze społecznej. Jednak wydaje się, że częściowo jest to wynikiem oddziaływania innych procesów, niezależnych od przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Oczywiście sukcesy należy oceniać na tle całości dość złożonego zagadnienia.	Należałoby przekierować aktywność rewitalizacyjną w sferze społecznej z działań w zakresie pomocy społecznej (indywidualnym beneficjentom), na działania w sferze społeczno-kulturowej dotyczące integracji społeczności lokalnej. Istotną rolę w tym zakresie mogą, paradoksalnie, spełnić twarde projekty przekształceń przestrzeni publicznej, tworzące korzystniejsze ramy dla funkcjonowania tej społeczności, a tym samym sprzyjające rozwojowi społecznemu i integracji.
18	poz. 31	Czynniki zewnętrzne, w postaci pandemii i wzrostu cen, w wysokim stopniu wpłynęły na kwestie finansowania działań rewitalizacyjnych.	Należałoby przeanalizować kwestie finansowania działań rewitalizacyjnych po ustabilizowaniu inflacji i sytuacji politycznej.
19	poz. 33	Trwałość efektów procesu rewitalizacji jest wysoka. W wypadku projektów twardych wydaje się to oczywiste.	Należałoby podtrzymywać trwałość podjętych w ramach rewitalizacji inicjatyw, włączając je w główny nurt

Ip.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
		<p>Natomiast w wypadku projektów miękkich, wynika przede wszystkim ze wzrostu aktywności społeczności lokalnej i rozwoju kapitału społecznego. Należy też zaznaczyć, że wzrost aktywności społeczności lokalnej spowodowany był nie tylko przez projekty miękkie, ale też w dużym stopniu przez spektakularne sukcesy niektórych projektów twardych – tworzących sprzyjające ramy do rozwoju inicjatyw obywatelskich.</p>	<p>polityki lokalnej. Nowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne powinny koncentrować się na uzupełnianiu dotychczasowych osiągnięć o nowe elementy, adekwatne do rozwoju sytuacji społeczno-gospodarczej oraz aspiracji lokalnej społeczności.</p>
20	poz. 34, 36, 37, 38, 39	<p>Procesy rewitalizacji, pomimo wielu zastrzeżeń i wątpliwości oraz trudności w okresie początkowym, przyniosły trwałe efekty w rozwoju gmin. Przejawia się to zarówno w jakości substancji materialnej, jak i w poziomie rozwoju lokalnej społeczności. Przyczyniły się one jednocześnie do znaczących przemian w obu tych komponentach, a zwłaszcza przebudowały świadomość i aktywność mieszkańców. Dokonane przemiany i osiągnięty poziom rozwoju społeczno-gospodarczego (nie tylko na skutek procesów rewitalizacji) wymaga jednak odpowiedniego dostosowania procedur i praktyk rewitalizacyjnych.</p>	<p>Kierunki działań rewitalizacyjnych powinny odpowiadać aktualnym wyzwaniom i potrzebom. W związku z tym wydaje się oczywiste, że konieczne są modyfikacje zarówno w sferze programowania całego procesu na poziomie krajowym i regionalnym jak i aktywności samorządów lokalnych i lokalnych interesariuszy. Splot tych uwarunkowań przedstawiono we wstępie do rozdziału 17 - Rekomendacje. Praktyka wykazała, że sytuacja społeczno-gospodarcza w obecnych czasach jest bardzo dynamiczna, co powoduje, że procedury, ale też cele działania w kwestiach rewitalizacyjnych muszą ulegać dość częstym zmianom. Aby więc zapewnić skuteczność działania proces ten powinien być programowany bardziej elastycznie. Chodzi o to, aby kosmetyczne zmiany nie powodowały perturbacji dla całego systemu, ale także by możliwe było odpowiadanie na zmieniające się wyzwania i potrzeby. Kluczowym obszarem zainteresowania w procesach</p>

lp.	tab. 24	Wniosek syntetyzujący	Kwestie do podjęcia
			rewitalizacji powinna być aktywizacja i integracja lokalnej społeczności, wzrost zaangażowania interesariuszy biznesowych oraz nacisk na kwestie środowiskowe, rozumiane także jako usługi ekosystemowe dla lokalnej społeczności. Przykładem może być rozwój błękitno-zielonej infrastruktury, obejmującej także przestrzenie publiczne. Jednym z warunków zwiększenia elastyczności, jest też zróżnicowanie procedur przygotowania programów bądź działań rewitalizacyjnych pomiędzy gminami małymi a dużymi. W przypadku gmin małych należy ograniczyć zakres niezbędnej dokumentacji, w tym też przeanalizować zasadność wyodrębniania obszaru rewitalizacji (delimitacji) na takich samych zasadach jak w miejscowościach większych.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 26. Tabela wdrażania rekomendacji

L p.	Treść i numer wniosku (w tab. 25)	Treść rekomendacji	Adresat rekomendacji	Sposób wdrożenia	Termin wdrożenia (kwartał)	Klasa rekomendacji	Obszar tematyczny
1	CIĄGŁOŚĆ Programy i przedsięwzięcia rewitalizacji stanowiły ważny	a. Należy podtrzymać cykl życia projektów miękkich, podjętych w ramach procesu rewitalizacji, tak aby stworzyć możliwości	IZ RPO WiM 2014-2020 IZ FEWiM 2021-2027	a. W ramach Funduszy Europejskich dla Warmii i Mazur 2021-2027, przy tworzeniu dokumentacji konkursowej, należy uwzględnić przyznanie	31-12-2024	programowa operacyjna	rozwój regionalny i lokalny

<p>impuls w rozwoju wspólnot terytorialnych Warmii i Mazur. Należy zapewnić kontynuację tego dorobku, osiągniętego w ramach przedsięwzięć, wynikających z programu rewitalizacji i finansowanych ze środków przeznaczonych na ten cel, ale też z działań i inicjatyw wspierających te przedsięwzięcia, podejmowanych z innych źródeł, w tym ze środków własnych samorządów. Efekty społeczne działań rewitalizacyjnych wymagają bowiem często dłuższego czasu na społeczne „oswojenie”, a ich zbyt wczesne</p>	<p>kontynuacji ich dotowania lub/oraz ich rozwoju metodyczno-organizacyjnego. Jednocześnie należy wspierać nowe inicjatywy, dla społecznego wykorzystania infrastruktury, powstałej w procesie rewitalizacji.</p> <p>b. Należy wspierać dokończenie projektów twardych, podjętych w ramach procesu rewitalizacji, bądź też realizację projektów uzupełniających, które wzmacniałyby siłę oddziaływania zrealizowanych już przedsięwzięć (elementów infrastruktury).</p> <p>c. W sferze społecznej należy przesunąć wsparcie aktywności w</p>	<p>dodatkowych punktów za realizację projektów stanowiących kontynuację projektów „miękkich” realizowanych na obszarze rewitalizacji, bądź realizację nowych projektów wpisujących się w działania rewitalizacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania infrastruktury powstałej w procesie rewitalizacji (nie dotyczy działań „twardych”).</p> <p>b. W dokumentacji konkursowej dot. wyboru projektów z priorytetu 12 FEWiM 2021-2027 należy uwzględnić preferencje dla projektów twardych, które uzupełniają wcześniej realizowane projekty inwestycyjne, jeśli odniosły one sukces w ożywieniu społecznym obszaru rewitalizacji. Powinny mieć one priorytet przed przedsięwzięciami zupełnie nowymi, niepowiązanymi</p>				
--	--	--	--	--	--	--

	<p>zakończenie czy przerwanie może w dużej części zniweczyć zaangażowany w ich ramach entuzjazm i wysiłek.</p> <p>Poz. 5, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 17, 20</p>	<p>kierunku rozwoju życia kulturalnego, integracji społecznej oraz wzmocnienia poczucia lokalnej tożsamości. W związku z tym powinna nastąpić weryfikacja i rozszerzenie kryteriów kwalifikacji sytuacji kryzysowych w sferze społecznej, z kryteriów materialnych na kryteria tożsamościowe, integracyjne i aktywnego uczestnictwa w kulturze.</p> <p>d. W sferze przestrzenno-funkcjonalnej należy w większym stopniu koncentrować się na:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozwoju przestrzeni publicznych oraz terenów otwartych, 		<p>z kontynuowanymi inicjatywami miękkimi.</p> <p>c. W karcie oceny merytorycznej uzupełnianej w ramach oceny programów rewitalizacji dokonywanej przed wpisaniem programu do wykazu gminnych programów rewitalizacji w województwie należy wyszczególnić w kryteriach kwalifikacji sytuacji kryzysowych w sferze społecznej kryteria dotyczące integracji społecznej, jako element polityki senioralnej oraz kryteria aktywnego uczestnictwa w kulturze. Wskaźniki odzwierciedlające sytuację w powyższym zakresie powinny zostać przeanalizowane i uwzględnione w wyborze obszarów zdegradowanych i rewitalizacji w programach rewitalizacji. Ponadto istotne jest wyróżnienie w Priorycie 12 Rozwój obszarów miejskich wsparcia dla inwestycji w</p>				
--	--	--	--	---	--	--	--	--

		<p>służących integracji społecznej w powiązaniu z walorami środowiskowymi, a jednocześnie wzmacniających odporność klimatyczną (adaptacja klimatyczna, retencja),</p> <ul style="list-style-type: none"> • wspieraniu zagospodarowani a przestrzeni sąsiedzkich w najbliższym otoczeniu budynków mieszkalnych, realizowanych przy zaangażowaniu mieszkańców, wzmacniających integrację wspólnot sąsiedzkich oraz troskę o miejsce zamieszkania. 		<p>istniejące budynki dla celów m.in. kulturalnych.</p> <p>d. W dokumentacji konkursowej dot. wyboru projektów z priorytetu 12 FEWiM 2021-2027, należy uwzględnić preferencje dla projektów z walorami środowiskowymi, wzmacniającymi odporność klimatyczną (adaptacja klimatyczna, retencja), przyczyniających się do lepszej jakości życia społeczności lokalnych.</p>				
--	--	--	--	--	--	--	--	--

2	<p>UPOWSZECHNIENIE</p> <p>Jednym ze sposobów zachowania ciągłości procesu rewitalizacji i zapewnienia trwałości jego rezultatom jest integracja działań rewitalizacyjnych w główny nurt polityk prowadzonych przez samorządy (mainstreaming). Sukces procesu rewitalizacji przejawia się między innymi w tym, że objęty interwencją obszar zostaje wyprowadzony z kryzysu. Zatem <i>de iure</i> nie ma więc przesłanek, aby dotychczasowy obszar rewitalizacji nadal uznawać za zdegradowany. Natomiast pozytywne efekty procesu rewitalizacji</p>	<p>a. Należy wspierać polityki lokalne oraz działania wynikające z szerszej polityki gmin w sferze społecznej, wykorzystujące pozytywne doświadczenia i dorobek procesu rewitalizacji oraz systematycznie podnosić kompetencje i przekazywać Jednostkom Samorządu Terytorialnego wskazówki/ zalecenia dotyczące działań rewitalizacyjnych zawarte w Tabeli 27.</p> <p>b. Należy integrować działania w zakresie włączenia społecznego i dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, w polityki sektorowe na</p>	<p>IZ RPO WiM 2014-2020</p> <p>IZ FEWiM 2021-2027</p>	<p>a. Należy zapewnić wsparcie metodologiczne i organizacyjne tworzenia polityk lokalnych, dokumentów strategiczno-programowych gmin (m.in. GPR), w kierunku wykorzystania doświadczeń i dorobku rewitalizacji poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przekazanie wniosków z ewaluacji do gmin prowadzących rewitalizację w woj. warmińsko-mazurskim zawartych w Tabeli 27 • organizację szkoleń nakierowanych na wzrost kompetencji rewitalizacyjnych w gminach, • udrażnianie i organizację procesu wymiany informacji pomiędzy gminami mającymi doświadczenia lub podejmującymi się realizacji programów i projektów rewitalizacyjnych, • tworzenie materiałów edukacyjnych 	31-12-2024	programowa operacyjna	rozwój regionalny i lokalny
---	---	--	---	---	------------	-----------------------	-----------------------------

<p>można rozszerzyć (na zasadzie spin-off) na inne obszary i inne grupy interesariuszy, wplatając je w różnego rodzaju polityki prowadzone przez władze samorządowe. Należy podtrzymywać również aktywność gmin na polu rewitalizacji, poprzez upowszechnienie dorobku na tym polu w województwie. Szczególnie istotna jest kontynuacja projektów o charakterze innowacyjnym w sferze usług publicznych. Kontynuacja i tworzenie takich inicjatyw powinny należeć do stałych, rutynowych zadań władz lokalnych. Wymaga to także</p>	<p>poziomie lokalnym oraz w przedsięwzięcia realizowane w ramach wsparcia środkami pomocowymi.</p>		<p>obejmujących dobre praktyki, zalecenia do opracowania dokumentów strategiczno-programowych,</p> <ul style="list-style-type: none"> Wykorzystanie newslettera do przesyłania ww. wskazanych materiałów oraz informacji dot. szkoleń, konferencji, spotkań. <p>b. W dokumentacji konkursowej dot. wyboru projektów z priorytetu 12 FEWiM 2021-2027 należy wykluczyć możliwość wsparcia projektów, które nie realizują zasady dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, co obejmować powinno także ich szerszy kontekst, nie ograniczający się wyłącznie do terenu samego projektu, ale np. jego powiązań zewnętrznych, możliwości dojścia, korzystania z innych usług i obiektów.</p>				
---	--	--	--	--	--	--	--

	<p>aktywnego wsparcia ze szczebla regionalnego, niezależnie od poziomu dofinansowania i sposobu jego organizacji. Nie wydaje się jednak koniecznym wymuszanie komplementarności projektów działaniami administracyjnymi. Mogłoby to prowadzić do administracyjnego mnożenia inicjatyw społecznych, zamiast na kontynuacji podjętych już form działania.</p> <p>Poz. 1, 6, 7, 12, 14, 15</p>						
3	<p>ELASTYCZNOŚĆ</p> <p>Doświadczeniem procesu rewitalizacji był z jednej strony sukces</p>	<p>a. Należy zachowywać wyższą tolerancję wobec lokalizacji przedsięwzięć</p>	<p>IZ RPO WiM 2014-2020</p> <p>IZ FEWiM 2021-2027</p>	<p>a. Dokonując wyboru projektów należy w równorzędny sposób traktować projekty realizowane na obszarze</p>	<p>31-12-2024</p>	<p>programowa operacyjna</p>	<p>rozwój regionalny i lokalny</p>

przeprowadzonych programów i wchodzących w ich skład przedsięwzięć rewitalizacyjnych, a z drugiej strony trudności okresu wdrożeniowego, wynikające z pandemii i wojny w Ukrainie. Oba te czynniki doprowadziły do wypracowania i ugruntowania nowego modelu zarządzania w strukturach samorządu terytorialnego, opartego o współpracę między jednostkami organizacyjnymi i podmiotami zewnętrznymi. Także na poziomie regionalnym dopracowano elastyczne, a jednocześnie rzetelne sposoby	rewitalizacyjnych uwzględniając przede wszystkim ich zasięg oddziaływania, a nie fizyczne położenie, w związku z czym dopuszczając lokalizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych poza obszarem rewitalizacji, szczególnie w mniejszych miejscowościach.		rewitalizacji oraz poza nim (jeżeli wynikają z programu rewitalizacji).			
--	---	--	---	--	--	--

	<p>podejścia do występujących problemów. To doświadczenie powinno zostać podtrzymane i rozwijane.</p> <p>Poz. 1, 2, 3, 4, 11, 12, 16, 18</p>						
4	<p>TRWAŁOŚĆ</p> <p>Proces rewitalizacji był w szeregu przypadków swoistym eksperymentem, który dzięki wytrwałości i kreatywności zaangażowanych podmiotów przyniósł odczuwalne efekty. Ich istota jest bardzo złożona i często dotyczy zmiany postaw lub też sposobu podejścia do zagadnień, uważanych za ważne przez lokalną społeczność. Powinno się</p>	<p>a. Należy podtrzymywać i wspierać projekty rozwijające oferty usług publicznych (w szczególności innowacyjnych), wygenerowane w ramach dotychczasowych procesów rewitalizacji.</p> <p>b. Należy umiejętnie wykorzystywać zasoby kadrowe, które przyczyniły się do sukcesu procesu rewitalizacji, w przekształceniach struktur organizacyjnych</p>	<p>IZ RPO WiM 2014-2020</p> <p>IZ FEWiM 2021-2027</p>	<p>a. W ramach FEWiM 2021-2027 należy wspierać usługi publiczne wygenerowane w dotychczasowych procesach rewitalizacji.</p> <p>b. Należy podtrzymywać formalne i nieformalne kontakty i procesy wymiany doświadczeń personelu gmin, zaangażowanych w proces rewitalizacji, a także zapewnić szkolenia i doskonalenie tych kadr.</p>	31-12-2024	programowa operacyjna	rozwój regionalny i lokalny

<p>przykładać szczególną troskę do tego, aby działania, traktowane wcześniej, jako swoisty eksperyment, pozostały trwałym dorobkiem procesu rewitalizacji. Często zachowanie ciągłości nowo wykreowanych procesów i służącej im infrastruktury wymaga dodatkowego wsparcia. Warto przeznaczyć na to dodatkowe, adekwatne zasoby. Poz. 19, 20</p>	<p>jednostek samorządu terytorialnego.</p>					
--	--	--	--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 27. Wskazówki dla Jednostek Samorządu Terytorialnego

Lp.	Numer wniosku (tab. 25)	Wskazówka
1	5, 9, 15	Należy kontynuować pozytywne doświadczenia z procesu rewitalizacji i w sposób trwały wykorzystywać ten dorobek w politykach lokalnych. Polityki te powinny być usystematyzowane i uwzględniane w dokumentach strategiczno-programowych gminy.
2	1, 2, 3, 4, 11, 16, 18, 20	Do sfery programowania i wdrażania przedsięwzięć rewitalizacyjnych, należy podchodzić w sposób elastyczny, uwzględniający specyfikę miejscowości oraz doświadczenia w prowadzeniu lokalnej polityki rozwoju. W procesie aplikowania o środki należy przede wszystkim wykorzystywać argumenty, wynikające z tej specyfiki.
3	9, 12, 13, 14, 19	Należy podtrzymywać cykl życia projektów miękkich, podjętych w ramach procesu rewitalizacji. Główne koszty wielu cennych inicjatyw dotyczą etapu ich uruchomienia, co zostało sfinansowane w ramach programów rewitalizacji. Ich dalsze podtrzymanie, jeśli spełniły pokładane oczekiwania lub wywołały pozytywne procesy, jest racjonalne ekonomicznie.
4	5, 9, 12, 13, 14, 19	Obiekty dostosowane w procesie rewitalizacji do zaspokajania celów społecznych powinny być w pełni wykorzystane, a procesy przemian społecznych mają zwykle dłuższy horyzont czasowy, niż realizacja twardych inwestycji. Dlatego konieczne jest kreowanie nowych inicjatyw, wspierających społeczne wykorzystanie twardej infrastruktury, powstałej w procesie rewitalizacji.
5	8, 17	Stan kryzysowy obszarów zdegradowanych w coraz mniejszym stopniu wynika z patologii i biedy, i przesuwa się w kierunku bardziej złożonych procesów społecznych. Stąd celowe jest przesunięcie aktywności jst w sferze społecznej w kierunku rozwoju życia kulturalnego, integracji społecznej oraz wzmocnienia poczucia lokalnej tożsamości.
6	5, 10, 17, 20	W ramach rozwoju przestrzeni publicznych wskazana jest koncentracja na funkcjach i roli terenów otwartych, służących integracji społecznej, sportowi i rekreacji, a jednocześnie wzmacniających odporność klimatyczną (adaptacja klimatyczna, retencja).
7	6, 17, 20	Konieczne jest podejmowanie zintegrowanych, kompleksowych działań w zakresie włączenia społecznego i dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, w ramach wszystkich realizowanych projektów i zadań inwestycyjnych.
8	7	Celowe jest większe zróżnicowanie programów i działań nakierowanych na redukcję niskiej emisji i termomodernizacji, jako składowych szerszej polityki energetycznej jst.

Lp.	Numer wniosku (tab. 25)	Wskazówka
9	9, 12, 13, 14	Należy efektywnie wykorzystać zasoby kadrowe, które przyczyniły się do sukcesu procesu rewitalizacji, przy przekształceniach struktur organizacyjnych jednostek samorządu terytorialnego w kierunku większej integracji poziomej i eliminacji negatywnych skutków podejścia sektorowego („silosy”).

Źródło: opracowanie własne.

18.SPIS ELEMENTÓW GRAFICZNYCH W TREŚCI RAPORTU

18.1.SPIS TABEL

Tabela 1. Tabela zbiorcza metod badawczych.....	29
Tabela 2. Najpopularniejsze kategorie wskaźników wykorzystanych do wyznaczenia obszaru rewitalizacji wraz z ich aktualizacją.....	33
Tabela 3. Wskazane w projektach wskaźniki dotyczące pandemii COVID-19	41
Tabela 4. Problemy zdiagnozowane w LPR w odniesieniu do liczby osób korzystających z pomocy społecznej oraz dotacji w przeliczeniu na 1 mieszkańca .	45
Tabela 5. Projekty rewitalizacyjne w ramach Osi VIII – Obszary Wymagające Rewitalizacji.....	50
Tabela 6. Poziom realizacji wskaźników dla Osi VIII	51
Tabela 7. Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi VI Kultura i Dziedzictwo	66
Tabela 8. Poziom realizacji wskaźników zadeklarowanych przez Beneficjentów Osi VI – Kultura i Dziedzictwo w projektach rewitalizacyjnych	68
Tabela 9. Powierzchnia terenów zieleni (zieleń urządzona, osiedlowa, drogowa) na obszarach rewitalizacji [ha].....	78
Tabela 10. Projekty o charakterze rewitalizacyjnym realizowane w ramach Osi I - Inteligentna gospodarka Warmii i Mazur	83
Tabela 11. Poziom realizacji wskaźników zadeklarowanych przez beneficjentów Osi I – Inteligentna Gospodarka Warmii i Mazur w projektach rewitalizacyjnych	84
Tabela 12. Wskaźniki z zakresu przedsiębiorczości dla obszaru rewitalizacji	85
Tabela 13. Projekty rewitalizacyjne w ramach Osi XI - Włączenie społeczne	92
Tabela 14. Poziom realizacji wskaźników w projektach z Osi XI – Włączenie społeczne	93
Tabela 15. Formy aktywizacji społeczno-zawodowej w projektach rewitalizacyjnych.....	98
Tabela 16. Wartości wskaźników składających się na jakość życia	106
Tabela 17. Średnia długość realizacji projektów, średnie dofinansowanie oraz procent zrealizowanych projektów do września 2022 roku w podziale na tryb wyboru projektu.	117
Tabela 18. Stopień wykorzystania alokacji w ramach osi VIII.....	127
Tabela 19. Poziom osiągnięcia wspólnych i specyficznych dla Programu wskaźników produktu dla EFRR	128
Tabela 20. Wskaźnikżywienia gospodarczego na terenach rewitalizowanych [%]	129
Tabela 21. Poziom realizacji wskaźników dotyczących zmian w infrastrukturze w projektach rewitalizacyjnych. Stan wartości osiągniętej na wrzesień 2022.....	131
Tabela 22. Wartość wskaźników w projektach rewitalizacyjnych dotyczących Osi VI – Kultura i dziedzictwo	133
Tabela 23. Poziom wskaźników w projektach rewitalizacyjnych dotyczących sytuacji osób z niepełnosprawnościami. Stan wartości osiągniętej na wrzesień 2022	134
Tabela 24. Wnioski z badania ewaluacyjnego	150
Tabela 25. Podsumowanie części wnioskowej	179
Tabela 26. Tabela wdrażania rekomendacji	187
Tabela 27. Wskazówki dla Jednostek Samorządu Terytorialnego.....	197

18.2. SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Wpływ pandemii na realizację projektów rewitalizacyjnych (ocena 1-5, gdzie 1 oznacza brak wpływu, a 5 bardzo duży wpływ).....	40
Wykres 2. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie stanu infrastruktury	54
Wykres 3. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi poprawy estetyki i infrastruktury miast	55
Wykres 4. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi jakości życia i bezpieczeństwa w miastach	56
Wykres 5. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie dostępności do infrastruktury sportowej i rekreacyjnej	57
Wykres 6. Zauważenie wpływu realizowanych projektów na stan infrastruktury	58
Wykres 7. Zmiany w zakresie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami	60
Wykres 8. Zgodność ze stwierdzeniem dotyczącym rozwoju dostępności przestrzeni miejskiej dla osób z niepełnosprawnościami	61
Wykres 9. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie oferty kulturalnej, poziomie uczestnictwa w życiu kulturalnym i ochronie zabytków.....	70
Wykres 10. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi oferty kulturalnej i poziomu uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym	72
Wykres 11. Efekty osiągnięte w zakresie oferty kulturalnej i poziomu uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym	74
Wykres 12. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie stanu środowiska	80
Wykres 13. Poziom zgodności ze stwierdzeniami dotyczącymi stanu środowiska ...	81
Wykres 14. Efekty osiągnięte w zakresie poprawy stanu środowiska naturalnego na obszarach rewitalizacji.....	82
Wykres 15. Zauważalność pozytywnych zmian w zakresie przedsiębiorczości.....	86
Wykres 16. Porównanie różnych aspektów rynku pracy przed 2014 rokiem i aktualnie	89
Wykres 17. Efekty osiągnięte w zakresie przedsiębiorczości	90
Wykres 18. Efekty projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WiM 2014-2020 w zakresie dostępności usług społecznych i aktywizacji społeczno-zawodowej wg przedstawicieli gmin	96
Wykres 19. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie usług publicznych w miastach	100
Wykres 20. Zauważenie negatywnej zmiany w zakresie usług publicznych	101
Wykres 21. Średni udział osób dostrzegających pozytywną i negatywną zmianę w zakresie usług społecznych w miastach	102
Wykres 22. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie problemów społecznych .	103
Wykres 23. Zauważenie negatywnej zmiany w zakresie problemów społecznych .	104
Wykres 24. Średnia liczba osób dostrzegających pozytywną i negatywną zmianę w zakresie problemów społecznych w ich mieście	105
Wykres 25. Zmiana nasilenia problemów społecznych w mieście w opinii przedsiębiorców z miast rewitalizowanych.	105
Wykres 26. Średnia ocena wpływu projektów na jakość życia społeczności zamieszkujących obszary problemowe w skali 1-5, gdzie 5 oznacza najwyższą ocenę.....	110

Wykres 27. Poziom realizacji wskaźników postępu rzeczowego Osi Priorytetowej VIII w podziale na tryb wyboru projektów	117
Wykres 28. Zauważenie pozytywnej zmiany w zakresie wskaźników stanowiących o kapitale społecznym	143
Wykres 29. Średnia zauważenia zmian pozytywnych i negatywnych w zakresie kapitału społecznego w miastach.	144

18.3. SPIS SCHEMATÓW I RYSUNKÓW

Zdjęcie 1. Centrum Aktywizacji Społecznej w Pasymiu – utwardzone dojście do budynku oraz platforma przyschodowa dla osoby z niepełnosprawnością (wejście po prawej stronie)	63
Zdjęcie 2. Platforma przyschodowa w jednym z bloków należących do zasobu ESM „Sielanka” w Elblągu	64
Zdjęcie 3. Rynek w Pasymiu.....	77
Zdjęcie 4. Park Dolinka w Elblągu przed rewitalizacją (po lewej) i po rewitalizacji (po prawej)	132
Zdjęcie 5. Trwająca rewitalizacja zabytkowego parku w Jezioranach.	132
Zdjęcie 6. Centrum Wielu Kultur w Barczewie	134
Zdjęcie 7. Centrum Aktywności Społecznej w Pasymiu (po lewej); Oznaczenia adresów alfabetem Braille'a, Spółdzielnia Mieszkaniowa Sielanka w Elblągu (po prawej) Źródło: własne, wizja lokalna.	135
Zdjęcie 8. Winda dla osób z niepełnosprawnościami, Spółdzielnia Mieszkaniowa „Sielanka” w Elblągu	136

19. SPIS ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik 1. Szczegółowy opis zastosowanej w badaniu metodyki.
Załącznik 2. Narzędzia badawcze zastosowane w ewaluacji
Załącznik 3. Raport z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych wraz z listą respondentów
Załącznik 4. Raport z przeprowadzonych badań ilościowych
Załącznik 5. Raport z badania benchmarking'owego
Załącznik 6. Lista dokumentów, publikacji i innych materiałów źródłowych, wykorzystanych przy ewaluacji
Załącznik 7. Baza danych z wywiadów ankietowych
Załącznik 8. Mapy opracowane w trakcie realizacji badania
Załącznik 9. Inne materiały opracowane w trakcie realizacji badania (np. wykresy, zestawienia, tabele)
Załącznik 10. Raport z analizy ekonometrycznej
Załącznik 11. Obliczenia i mierniki do analizy ekonometrycznej
Załącznik 12. Broszura informacyjna

Załącznik 13. Wersja broszury informacyjnej spełniająca zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dla dostępności osób z niepełnosprawnościami oraz zasadami równości szans kobiet i mężczyzn w ramach Funduszy Unijnych na lata 2014-2020

Załącznik 14. Wersja raportu końcowego spełniająca zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dla dostępności osób z niepełnosprawnościami oraz zasadami równości szans kobiet i mężczyzn w ramach Funduszy Unijnych na lata 2014-2020

Załącznik 15. Prezentacja multimedialna wyników